

Kwartaalblad
over
bijbelvertalen
19e jaargang
december 2000

Met *Andere* Woorden

Speciaal nummer met reacties op
Werk in uitvoering 2.
Met onder meer:

Met Paulus aan tafel: een impressie

pagina 13
ds. A. Schipper

Boeiende en bruikbare vertaling

pagina 15
dr. M. Deckers-Dijs

Psalmen onderweg

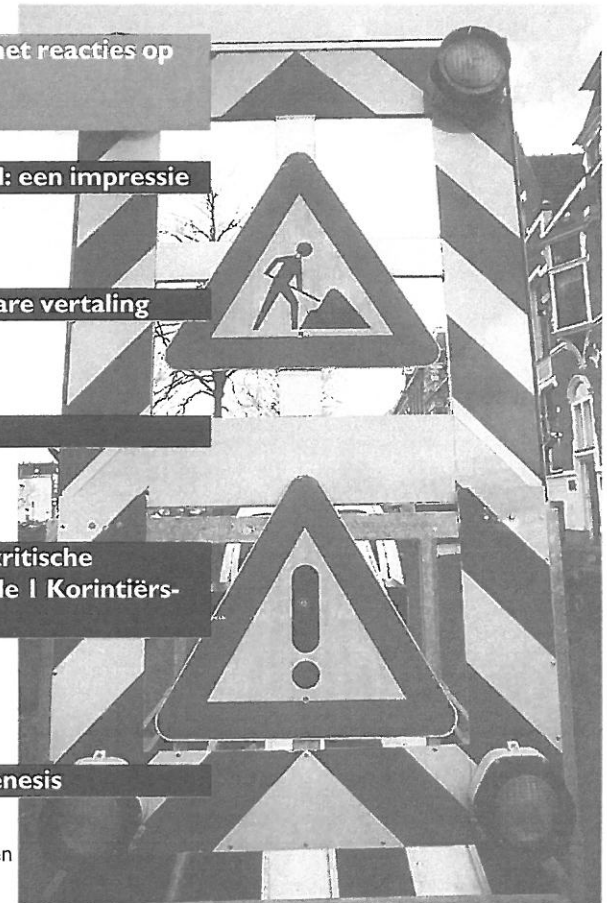
pagina 48
drs. H. Heikens

**Leeservaringen en kritische
kanttekeningen bij de I Korintiërs-
brief**

pagina 58
Bestuur Oecumenische
Vrouwensynode

Verwantschap in Genesis

pagina 68
drs. W.C.G. van Wieringen

00 4

Nederlands
Bijbelgenootschap

Met *Andere* Woorden

Kwartaalblad over bijbelvertalen

19^e jaargang nr. 4, december 2000

Uitgave:

Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem
Zijlweg 198, 2015 CK Haarlem
Tel (023) 514 61 46 Fax (023) 534 20 95

E-mail: info@bijbelgenootschap.nl

Internetsite: www.bijbelgenootschap.nl

In samenwerking met:

Vlaams Bijbelgenootschap
H. d'Ydewallestraat 61, 8730 Beernem, België
Tel (0)50-791022.

E-mail: vl.bijbelgenootschap@ping.be

Met *Andere* Woorden wordt gratis toegezonden aan hen die geïnteresseerd zijn in het vertalen en doorgeven van de bijbel.

Met *Andere* Woorden wordt ten behoeve van iedereen die niet op de gebruikelijke manier kan lezen, uitgegeven op geluidscassette, verkrijgbaar bij het CBB, tel. (0341) 56 54 77.

Redactie:

dr. A.J. van den Berg, dr. J. van Dorp, dr. K.A. van der Jagt, dr. L. van Kampen (hoofdredacteur), dr. L.J. de Regt, drs. C. Verheul, drs. M. Vermeij (eindredacteur) en prof.dr. L.J. de Vries

Redactiesecretariaat:

Nederlands Bijbelgenootschap, afd. Communicatie
Tel. (023) 514 61 76.

Beeldredactie:

mw. A.E. Haverman

Basis-layout:

Tineke Wieringa BNO, Haren

Opmaak en druk:

Grafisch bedrijf Papyrus bv, Diemen

Adreswijzigingen aanbrengen op de adresband van dit nummer en deze retour zenden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Giften voor het werk van het Nederlands Bijbelgenootschap in binnen- en buitenland, en bijdragen ter bestrijding van de kosten van dit blad kunnen gestort worden op giro 30 04 82 van het Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem, onder vermelding van 'gift Met *Andere* Woorden'.

Voorbehoud:

De redactie wijst erop dat de mening die uit de artikelen spreekt niet overeen hoeft te komen met de mening van de redactie.

ISSN 0168-1869

Van *de* redactie

Enkele weken geleden kwam *Werk in uitvoering* 2 uit. Een nieuwe bundel bijbelboeken in de Nieuwe Bijbelvertaling, aangevuld met toelichtingen. De uitgave bevat de boeken Genesis, Zacharia, Marcus, 1 Korintiërs en Openbaring. Ook zijn opgenomen een selectie van 31 psalmen en het deuterocanonieke boek Tobit.

Op 30 oktober presenteerde de voorzitter van de begeleidingscommissie van het project, dr. S. Noorda, de uitgave van *Werk in uitvoering* 2 namens het NBG en de KBS. Zijn toespraak wordt als opening van dit nummer in verkorte vorm opgenomen. Met de verschijning van deze selectie is duidelijk geworden dat we wat het project betreft, een belangrijke nieuwe fase zijn ingegaan. Waar het twee jaar geleden met de verschijning van de eerste bundel een psychologisch riskant moment betrof, omdat nu voor het eerst vertaalresultaten aan het oog van het grote publiek werden blootgesteld, bestaat er nu al een klimaat waarin de verschijning van nieuwe teksten bijna vanzelfsprekend is.

Op de vorige bundel zijn veel reacties gekomen, waarover in de NBV-informatiebrochure 11 is bericht. Voor deze nieuwe bundel hebben we zelf een aantal lezers gevraagd om hun reactie te geven op de vertaalde teksten. De reacties van deze lezers zijn uiteraard even divers als hun achtergrond, zowel naar kerkelijke richting als naar vakdiscipline. Sommigen kijken naar de tekst vanuit de vraag hoe deze overkomt bij het lezen aan tafel of in de geloofsgemeenschap; anderen volgen de vertaling op de voet met de brontekst ernaast en becommentariëren deze vanuit hun vakkennis, zonder de eigen vaktaal te schuwen. Zoals te verwachten, zijn er positieve en negatieve reacties, al naar gelang de waardering en het verwachtingspatroon. Het spreekt vanzelf dat alle auteurs hierbij hun eigen opvatting verwoorden en niet namens een groepering spreken. De redactie van *Met *Andere* Woorden* geeft deze opvattingen zonder commentaar aan u door. Zij hoopt dat de reacties des te meer uitnodigen tot het lezen van de vertaalresultaten in *Werk in uitvoering* 2. Wellicht is er in volgende nummers ruimte voor vervolgreacties.

Illustratie:

*Werk in
uitvoering te
Haarlem.*

Foto: NBG/

Sandra Haverman

Dr. Sijbolt Noorda, voorzitter van de begeleidingscommissie, tijdens de persconferentie bij de presentatie van *Werk in uitvoering 2*.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Nieuwe Bijbelvertaling zet lezer aan tot nieuwe zoektochten naar heil

Rede bij de presentatie van *Werk in uitvoering 2*

Dr. Sijbolt Noorda

Het werk aan de nieuwe bijbelvertaling vordert gestaag. U kunt dat zien aan de tweede bundel *Werk in uitvoering*. Intussen zijn de vertalers al een flink eind verder gevorderd. Bijna heel de Bijbel is in een eerste ruwe versie bewerkt en een derde deel is voorlopig afgerond. Hoewel er nog veel te doen is, liggen we op schema. We durven voorzichtig plannen te maken voor de volledige publicatie in 2004.

De belangstelling voor de nieuwe vertaling is bemoedigend groot. Van de eerste bundel *Werk in uitvoering*, die twee jaar geleden verscheen, zijn bijna dertigduizend exemplaren verkocht. Er was ruime aandacht in de media en vele honderden lezers hebben ons hun mening laten weten, vragen gesteld en voorstellen ter verbetering gedaan. Het werk aan de vertaling is vanzelfsprekend hoofdzakelijk het werk van de vertaalsters en vertalers. Ik heb grote bewondering voor de gewetensvolle wijze waarop ze zich van hun taak kwijten. Door hun individuele inspanningen en in collegiale samenwerking komen de tekstversies tot stand, die vervolgens in een brede kring van zeer uiteenlopende deskundigen worden meegelezen en becommentarieerd. De resultaten daarvan worden door vertalers en coördinatoren in de vertaling verwerkt. Niet zelden moet dan afscheid worden genomen van eigen eerste voorkeuren en originele vondsten. Ook de meelezers en commentatoren verdienen veel dank. Hun waardevolle bijdragen zijn verantwoordelijk voor menige verbetering.

Dat dit alles niet automatisch gesmeerd loopt en een geweldige papierwinkel produceert, zult u zich kunnen voorstellen. Dankzij de projectleiding, de coördinatoren en het secretariaat blijft het allemaal, zowel op papier als digitaal, overzichtelijk, op orde en binnen de tijdsplanning. Iedereen die bij het project betrokken is, beseft aan een heel bijzonder project te werken, en dat niet alleen vanwege de omvang en

complexiteit, de moeilijkheidsgraad en de voldoening als het lukt, maar ook en vooral omdat het om een vertaling van de *Bijbel* gaat. We vatten het werk nuchter en zakelijk aan. Maar we zijn geïnspireerd en gemotiveerd door de opdracht komende generaties Nederlanders een nieuwe vertaling te bieden die kan worden gebruikt als kerkbijbel in de liturgie, voor persoonlijke lectuur en meditatie, als studie en opzoekboek, maar tegelijk met de bedoeling ervoor te zorgen dat de Bijbel als literair document levend blijft in de Nederlandse cultuur, volgens hedendaagse taalinzichten en vertaalopvattingen.

Reacties

De publicatie, twee jaar geleden, van de eerste resultaten van het vertaalproject heeft veel reacties opgeroepen. De aanpak van het project wordt intensief in het openbaar gevolgd en men vraagt ons om publieke verantwoording.

Vertalen is ook als het naar algemeen aanvaarde maatstaven gebeurt, een kwestie van heel veel keuzes maken. Vrijwel iedere zin, iedere woordgroep kan op meer dan één manier goed vertaald worden. Het kan bijna altijd ook anders. Wie zelf vertaalt, weet dat je ook je eigen werk na verloop van tijd weer denkt te kunnen verbeteren. En of het altijd een verbetering is, weet je niet eens zeker.

Er zijn dus veel veranderingen mogelijk, maar wil je een project ooit voltooien, dan moet je paal en perk stellen, van ophouden weten.

Er wordt terdege zorgvuldig naar alle reacties gekeken. Ze worden echter opzijgelegd wanneer ze niet passen bij het type vertaling dat de NBV wil zijn. Wanneer gepleit wordt voor 'gewoner' Nederlands, een beperktere woordenschat, of voor een zinsbouw die zichtbaar het Hebreeuws of Grieks volgt, dan kunnen we daarmee in deze vertaling niets aanvangen zonder de interne consistentie van de vertaling te schaden. Dat zijn in feite pleidooien voor andersoortige vertalingen (die door de bijbelgenootschappen overigens ook gemaakt zijn en worden).

Commentaren die attent maken op onzorgvuldigheden worden vanzelfsprekend bijzonder op prijs gesteld. Fouten blijven mogelijk, ondanks alle zorg die aan de vertaling wordt besteed.

De belangrijkste bijdrage wordt geleverd door reacties die binnen de kaders en doelstellingen van deze vertaling de consistentie ervan vergroten. De vertaling wil 'brontekstgetrouw' zijn – moet u dan niet dit of dat tekstkenmerk in de Nederlandse versie tot uitdrukking brengen? De vertaling wil de volle breedte van het Nederlands benutten – heeft u het hier of daar dan niet ten onrechte te eenvoudig gehouden?

De vertaling veronderstelt ervaren lezers – bent u soms niet te ver gegaan met het expliciteren van (mogelijk) geïmpliceerde betekenissen?

Herooverwegingen

Gestimuleerd door zulke reacties hebben we in het afgelopen jaar de leidraad die bij het vertaalproject wordt gehanteerd, nog eens goed doorgenomen en herooverwogen. Dat heeft tot aanpassingen geleid in vertalingen die de vertalers nu onder handen hebben en zal in de eindredactionele fase ook effect hebben op vertalingen die al voorlopig afgerond waren. In de bundel die vandaag wordt gepresenteerd zult u een uiteenzetting aantreffen die een indruk geeft van de verschuivingen. Het zijn – ik zeg het er ter voorkoming van misverstand meteen maar bij – geen aardverschuivingen, maar betrekkelijk bescheiden veranderingen. Er wordt consequenter gelet op de motiefwaarde van herhalingen van een bepaalde woordkeus of formulering. De doelstelling te vertalen in 'natuurlijk Nederlands' impliceert niet dat het altijd om Nederlands gaat dat elke lezer meteen volledig doorziet of als 'gewoon' ervaart. Het genre van de desbetreffende tekst en/of de culturele referentie ervan kunnen aanleiding zijn voor een 'ongewonere' formulering of woordkeus. Met expliciteringen die niet strikt grammaticaal noodzakelijk zijn, zal men nog terughoudender zijn.

Het is al met al geen nieuwe oriëntatie van de vertaalstrategie, maar wel een streven naar een consequentere toepassing ervan.

Verscheidenheid

Werk in uitvoering 2 geeft een goede indruk van de variëteit aan tekstsoorten die de Bijbel bevat: de vertellende boeken Genesis, Tobit en Marcus; de profetisch-apocalyptische Zacharia en Openbaring; de hymnische poëzie van de Psalmen; en de geëngageerd-polemische brief van Paulus aan de Korintiërs. De vertalers hebben zich ingespannen deze variëteit in hun vertaling tot uitdrukking te brengen, in woordkeus en zinsbouw. De Bijbel is een bibliotheek van geschriften, met talloze onderlinge verbanden, verwijzingen en samenhangen, maar zonder eenheid van stijl. Een van de ambities van de NBV is het scheppen van een Nederlandse bijbel die dit laat zien. Er is niet één bijbeltal, niet één en dezelfde stijl, er is een grote verscheidenheid.

Ik wijs hierop met tweërlei oogmerk.

Er is ten eerste een hardnekkige neiging, in heel uiteenlopend gezelschap, bijbelvertalingen te meten aan de mate van verhevenheid van hun taal. De Bijbel is een heilig boek en bijgevolg moet de taal van de Bijbel wel verheven taal zijn. Kijk maar naar de klassieke bijbelvertalingen, hoor maar eens naar de *Statenvertaling* of de *King James*! Die wisten nog hoe de Heilige Schrift recht te doen.

De misverstanden die zich achter deze stellingen verschuilen, zijn vele. Je

kunt de Statenvertalers zonder twijfel veel kwaliteiten toeschrijven, maar niet een groot vermogen tot stilistische onderscheiding. Hun vertaling van de psalmen staat vol zinnen in proza.

Omdat verheven taal graag gebruikmaakt van archaïsche elementen, krijgt een oude vertaling, die uiteraard vol archaïsche elementen zit, gemakkelijk een geur van verhevenheid. Maar daarmee is allerm minst gezegd dat die verhevenheid terecht is, dat ze een adequate weergave is van de brontekst. De brontekst is lang niet altijd in een hoog register gesteld.

Aan een oude vertaling waaraan men gewend is, wordt graag een status gegeven gelijk aan die van het origineel. Afwijking daarvan wordt beleefd als was het een afwijking van het origineel. 'If the Authorized Version was good enough for Saint Paul, why wouldn't it be good enough for me?' Of, als men een serieuzer voorbeeld wenst: Augustinus moest niets hebben van Hiëronymus' vertaling op basis van het oorspronkelijke Hebreeuws, omdat die niet strookte met de Griekse vertaling waaraan hij gewend was. Met andere woorden, bij het beoordelen van de stilistische kwaliteit van een vertaling moeten niet vertalingen worden vergeleken, maar moeten brontekst en vertaling naast elkaar worden gelegd. Tussen die beide hoort stilistische overeenstemming te bestaan, ook als dat op een minder verheven niveau is. En dat is niet zelden het geval. Het laatste bijbelboek bijvoorbeeld heeft een bijzonder thema (grootse visioenen van de eindtijd), maar het is geschreven in een bijna alledaagse, af en toe zelfs incorrecte taal en stijl. Het is niet voor niets dat in de eerste eeuwen waarin de christelijke beweging serieus werd beoordeeld door de filosofen van die tijd, theologen als Origenes zich veel moeite moesten getroosten om uit te leggen hoe de pretentie van goddelijke waarheid te rijmen viel met de – gemeten aan de klassieke standaarden – gebrekkige retorische kwaliteiten van sommige heilige boeken van de christenen.

Ik wijs op het belang van stilistische variëteit met nog een andere reden. Ik zou bijzonder graag zien dat de beoordeling van de proeven van de nieuwe vertaling zich wat meer op dergelijke, bredere kwaliteiten of gebreken van de vertaling zou richten. Ik weet dat het in het algemeen gesproken een veel herhaalde klacht van vertalers is dat ze worden geteld, gewogen en te licht bevonden aan de hand van enkele steekproeven *en detail*, maar het verlangen naar een steviger fundament blijft er niet minder om.

De vertalers van de NBV spannen zich in om aan de hand van de beschikbare wetenschappelijke analyses van elk bijbelboek het genre, de stijl en het register te bepalen, en de vertaling daarop af te stemmen. Dat is een doelstelling die – zeker zo geëxpliciteerd – niet eerder bij een Nederlands bijbelvertaalproject is gehanteerd. Het zou mooi zijn wanneer

die doelstelling en de werkwijze die eruit voortvloeit door de lezers en de critici gewaardeerd zouden worden als een ernstige poging de bronteksten niet alleen op woord- en zinsniveau, ook op boekniveau recht te doen.

Klassieke boeken

De laatste tien jaar is een ware hausse ontstaan: vertalingen van klassieke boeken zijn in. Van Aischylos tot Xenofon, Apuleius tot Vergilius, voor Griekse en Latijnse auteurs van de Oudheid ga je rechtstreeks naar de boekhandel, niet langer via het gymnasium. Nederland begint bijna op Italië te lijken, waar je in de stationsboekhandel tweetalig Cicero kunt kopen. Hoe komt dat? Aan verklaringen geen gebrek.

Twee uitgevers zijn ermee begonnen, hadden succes en anderen liften mee. Ondanks periodieke klaagzangen gaat het uitstekend op de boekenmarkt: er is grote behoefte aan nieuwe titels, onverwachte thema's. Classici zijn realistisch geworden (het oude gymnasium – met z'n leus *extra gymnasium nulla salus* – legde de lat te hoog) én de classici hebben de kunst geleerd in plaats van koddige letterlijkheid een aansprekende Nederlandse tekst te produceren. Het verleden is in: na de belangstelling voor de Middeleeuwen in de jaren tachtig, zijn we met ons allen geïnteresseerd geraakt in de Oudheid. Een mens wil wel eens wat anders dan de soap van het chaotische heden.

En het blijft niet bij de klassieken van de Klassieke Oudheid: de eerste volledige vertaling van de *Verhalen van duizend-en-één-nacht* verschijnt, een nieuwe vertaling van de Koran, de Kama Sutra, Japanse en Chinese literatuur die voor het eerst wordt ontsloten voor de Nederlandse lezers, zelfs Nederlandse klassiekers van de Middeleeuwen tot de jaren dertig worden heruitgegeven, gebloemleesd en toegankelijk gemaakt. Cultuurpessimisten staan voor een raadsel.

De Bijbel is herontdekt

En de Bijbel? De Bijbel doet dapper mee.

Was het tientallen jaren zo dat alleen de christelijke boekhandel en uitgevers met een godsdienstig fonds bijbels en boeken over de Bijbel brachten, nu werd het vorig jaar gekozen tot boekenweekthema en ziet menige uitgever er brood in. Een hoogleraar literatuurwetenschap schrijft boeken over bijbelse thema's in de hedendaagse letterkunde, de NRC laat een populair romanschrijver al jaren regelmatig zijn persoonlijke exegetische wijsheden debiteren, en een hervormde dominee staat op de bestsellerslijst met een navertelling van bijbelse verhalen. En dat terwijl tegelijkertijd de vakexegeten voor de kleine kudde ingewijden van hun wetenschappelijke of kerkelijke parochies schrijven over kwesties die het bredere lezerspubliek kennelijk koud laten.

Decennia lang is de Bijbel buiten kerkelijke en theologische kringen veronachtzaamd, over het hoofd gezien, met *dédain* behandeld, opgesloten in de stoffige verzameling achterhaalde antiquiteiten waarin alleen kerkgangers belangstellen. De algemene boekhandel, het openbare onderwijs, de media – soms had je de indruk dat de Koran als gids van de islam serieuzer werd genomen dan de Bijbel. En als er uit geciteerd werd, dan bij voorkeur in de *Statenvertaling*, alsof de Bijbel een boek is dat in de zeventiende eeuw is blijven steken, net zo vreemd als zou men Vergilius citeren in de bewerking van Vondel of Tacitus in de vertaling van P.C. Hooft.

De Bijbel als cultuurhistorisch document van grote waarde is duidelijk herontdekt. Dat dat op heel verschillende manieren gebeurt, met uiteenlopende kwaliteit, van zeer zorgvuldig en open tot vooringenomen en slordig, doet daaraan niets af. Zo gaat dat nu eenmaal in een open en gevarieerde samenleving waar de toegang tot het publieke discours, tot de openbare media, een lage drempel heeft.

Bijbel als cultuurdrager

Ik beschouw het als een bijzonder gelukkige samenloop dat net nu, in deze jaren, een nieuwe vertaling van de Bijbel voor het Nederlands taalgebied op stapel staat. En wel een vertaling die kenmerken draagt die haar voor gebruik, lezing en raadpleging in brede kring geschikt maken. Het werk is nog niet af, en het is gewaagd de ontvangst van een vertaling te voorspellen, maar voorzichtig sprekend zou men mogen verwachten dat juist een dergelijke vertaling aan de belangstelling voor de Bijbel als cultuurdrager bij een breed lezerspubliek tegemoetkomt resp. die zou kunnen versterken. Ze zou wellicht ook in staat zijn een einde te maken aan de merkwaardige hedendaagse vertoning van het aanhalen van bijbelcitataten in een zeventiende-eeuwse versie.

'Maar als de dag van Herodes geboorte gehouden werd, danste de dochter van Herodias in het midden van hen; en zij behaagde Herodes. Waarom hij haar met eede beloofde te geven, wat zij ook eischen zoude. En zij, tevoren onderrigt zijnde van hare moeder, zeide: Geef mij hier in eenen schotel het hoofd van Johannes den Dooper. En de koning werd bedroefd; doch om de eeden, en degene die mede aanzaten, gebod hij, dat het haar zoude gegeven worden. En zond heenen, en onthoofdde Johannes in den kerker. En zijn hoofd werd gebracht in eenen schotel, en het dochtertje gegeven; en zij droeg het tot hare moeder.'

Citaat uit een negentiende-eeuwse courant? Nee, van vorig jaar, uit *De Groene Amsterdammer* van 25 augustus 1999, artikel van de hand van

Martin van Amerongen, hoofdredacteur van dit moderne weekblad, over Oscar Wilde en meer in het bijzonder over diens eenakter *Salome*. Zo wordt niet zelden, in de een of andere niet nader aangegeven herziening van de Statenvertaling, overigens met de nodige kleine slordigheden, uit de Bijbel geciteerd. Naar woordkeus en zinsbouw verouderd, als weergave van het oorspronkelijk misleidend en de hedendaagse lezer verwarrend, een Neder grieks waarom de journalist en zijn collega's terecht een vertaler de oren zouden wassen, wanneer het om een vertaling van om het even welke klassiek-Griekse auteur zou gaan.

Meer belangstelling voor de Bijbel

Maar er zijn meer redenen voor een opleving van de belangstelling voor de Bijbel, meer motieven die in de komende jaren een rol kunnen spelen. Een halve eeuw geleden was van de Nederlandse bevolking 40% katholiek, meer dan 40% protestant. Nu liggen die cijfers op 20% en 15%. Toen was 15% buitenkerkelijk, nu meer dan 60%. Deze tendens is niet uniek voor Nederland. In andere Europese landen doet zich iets dergelijks voor, maar in Nederland is de daling steiler. Hier was de participatie aan godsdienstige instituties sterker dan elders, een sterkere band en groter in aantal.

De factoren die zich overal voordoen (traditionele godsdienstige taal en voorstellingen worden niet meer herkend, de sociale kaders van religieuze gemeenschappen verzwakken, individuele lifescrits trekken zich er weinig meer van aan), die factoren doen zich ook hier voor. Maar ze tikken hier flinker aan. Het bewust confessionele karakter van de binding aan de eigen groep, de 'zuil', laat als het ware geen ruimte voor een lossere band. Wie vraagt naar traditionele kerkelijke affiliaties en traditionele geloofsinhouden, krijgt van een ruime meerderheid 'nee' te horen. Dezelfde vragen roepen in andere Europese landen, met een staatskerktraditie, met een sociaal vanzelfsprekende, burgerlijke godsdienst, nog steeds naar verhouding meer herkenning op. En de minderheden die wel kerkelijk actief betrokken blijven, horen tot instituties van het bewust confessionele type: je hoort erbij of je hoort er niet bij.

De gangbare sociologische vragenlijsten naar godsdienst zijn een thermometer die voor Nederland lage temperaturen aangeeft. Wie met tussenpozen van tien jaar vraagt naar kerkbezoek, specifieke geloofsvoorstellingen, biechten of bidden, scoort minder en minder plussen en meer en meer minnen.

Verlangen

Sociaal-wetenschappelijk onderzoek dat minder gemakzuchtig vraagt naar hedendaagse religieuze beleving, komt tot beduidend andere resultaten. Het is juist dat de voorstelling van een persoonlijke God op de achtergrond is geraakt en velen weinig zegt. Maar dat wil niet zeggen dat mensen niet meer zoeken, hun gevoel voor het onnoembare hebben verloren. Het is juist dat de meeste mensen bidden noch biechten. Maar dat wil niet zeggen dat ze niet tot zichzelf inkeren, mediteren, schuld erkennen, vergeving zoeken. Er is minder en minder wekelijkse kerkgang. Maar er is een intens verlangen naar ritueel, ontredde door kale begrafenissen, het ontbreken van zingeving van het zinloze.

Jacques Jansen, Nijmeegs cultuur- en godsdienstpsycholoog, geeft er in zijn boekje *Nederland als religieuze proeftuin* treffende beschouwingen over. Onthechting van traditionele religie kan een weg zijn om nieuwe zin en betekenis te vinden. Nieuwe generaties nemen niet voor lief wat is doorgegeven, moeten zich opnieuw de levenskunst inclusief de kunst van zinvinding eigen maken.

We zijn uit het paradijs verjaagd, schreef een Heinrich von Kleist begin vorige eeuw, en kunnen niet zomaar terug. Er staan engelen met een zwaard – cherubim en een vlammig lemmer des zwaards dat zich omkeerde, zou Martin van Amerongen citeren – die de terugkeer beletten. Men zou de hele wereld rond moeten gaan om te zien of je door een achterdeur het paradijs weer kunt binnengaan.

Dat beeld geeft wellicht aan hoe het kan gaan: God is door de jaren heen overladen met beelden, de zingeving ervan bedolven onder sociaal conformisme of theologische detaillering. Daarvan afstand nemen kan een kwestie van onverschilligheid, van verzet zijn, maar ook van onvermogen, van niet meer kunnen herkennen, heilzaam opruimen om aan een nieuwe zoektocht te kunnen beginnen.

Zingeven

Vertalers zijn bemiddelaars, vertalen is de teksten voor nieuwe lezers ontsluiten. Lezen is geen passieve bezigheid. Lezen is zingeven aan wat je leest, de open plekken in de tekst vullen met eigen leven, inzicht, ervaringen, verwachtingen.

Dat geldt in versterkte mate van bijbelse teksten. Als die zo worden vertaald dat de evocatieve kracht van de teksten lezers aanzet tot actief lezen, tot herkennen, tot je eigen maken, dan is er de kans dat ze je meenemen op nieuwe zoektochten naar heil en zinvolle betekenis. Ik druk me niet toevallig uit in voorzichtige, algemene termen. Aangeraakt worden door de woorden van de Schrift is delicaat, persoonlijk, niet

steeds en voor iedereen hetzelfde. Taal, toon, timbre, ze doen ertoe. De teksten zo overzetten in toegankelijke Nederlandse taal is daarom een belangrijke voorwaarde voor het ontstaan van zinnige betekenis. Als de nieuwe vertaling daarin slagen zou, zou ze van vele bijbelse teksten evenzovele heilzame woorden kunnen maken. En, wie weet, zou ze ook mensen die het bijbellezen zijn ontwend, die het zich nooit hebben kunnen eigen maken, voor wie de Bijbel een hindernis is geworden, geen wegwijzer, zou ze althans sommigen van hen op een nieuw spoor kunnen brengen.

Dr. S.J. Noorda is voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam. Tevens is hij voorzitter van de begeleidingscommissie van de Nieuwe Bijbelvertaling.

Met Paulus aan tafel: een impressie

Ds. Anton Schipper

Bijbellezen aan tafel

Foto: Rick Keus

Opgegroeid ben ik met de Statenvertaling waaruit mijn vader elke dag aan tafel na de maaltijd voorlas. Gewerkt heb ik als predikant met de NBG-vertaling van 1951 in liturgie en pastoraat. Maar steeds meer greep ik met mijn kinderen en catechisanten naar de Groot Nieuws Bijbel. En toen lazen mijn vrouw en ik de afgelopen maand aan tafel de eerste brief van Paulus aan de gemeente in Korinte in de Nieuwe Bijbelvertaling. Met veel plezier!

De vertaling leest gemakkelijk en het is een genoegen om ernaar te luisteren. De brief komt heel dichtbij. De korte zinnen maken de toch weerbarstige inhoud van Paulus' schrijven toegankelijk. Zelfs bij langere passages struikel je niet over ingewikkelde zinsbouw. Het hedendaags maar tegelijkertijd niet alledaags taalgebruik bevordert de helderheid en toegankelijkheid. Het komt soms zo dichtbij dat je je afvraagt: 'Staat het wel zo in de oorspronkelijke tekst?' Want het is even wennen aan een heel andere woordkeuze. Vooral bij gedeelten die in liturgie en door bijbellezen heel bekend zijn geworden, zoals de passages over het Avondmaal, de opstanding en het 'lied der liefde'. En ook bij gedeelten waarvan de bijbels-theologische begrippen jarenlang in je oren geklonken hebben en in je geheugen gegrift staan.

Vroegere vertalingen hebben je een zo'n verheven taal- en woordgebruik bijgebracht dat al snel de gedachte bij je opkomt dat ook Paulus zó geschreven moet hebben. En dat hoeft zo niet te zijn. Paulus zal ook de taal van zijn tijd gesproken en geschreven hebben.

Brief is verrassend

Een van de verrassende dingen die bij het lezen ook opvalt, is dat in deze vertaling – vergeleken bij andere – nog eens duidelijk naar voren komt dat

het in dit bijbelboek om een brief gaat. Een gedachtewisseling op schrift tussen Paulus en gemeenteleden, als antwoord op allerlei vragen en kwesties die in de gemeente in Korinte leven. Ook al kennen we de oorspronkelijke brieven waarop Paulus reageert niet meer, je bespeurt bij het lezen de betrokkenheid en hartstocht waarmee Paulus de gemeente bemoedigt en bekritiseert. Verschillende keren proef je – en dat vind ik heel knap – die emotie terug in de vertaling. Dat maakt het lezen boeiend en geeft charme en kleur aan het geheel.

Maar het gemakkelijk lezen van deze vertaling betekent nog niet altijd dat de inhoud van deze brief ook gemakkelijk te begrijpen is. Sommige gedeelten moet je meerdere malen herlezen om het te kunnen volgen, laat staan te vatten. Paulus schrijft voor mensen in een context van een samenleving en cultuur die niet meer de onze is. Dat gold ook al voor andere vertalingen. Maar juist door de toegankelijkheid van deze nieuwe vertaling valt dat des te meer op. Mijn vrouw ergerde zich bij het luisteren nogal eens aan Paulus. Lezen vereist dus oefening en inzicht in achtergrond en cultuur van dit bijbelboek. Bovendien zul je, om Paulus' gedachtegang te volgen, ook moeten lezen met de 'ogen van het geloof'.

Toelichting

Zoals vertalers in hun werk steeds keuzes zullen maken, zo zullen ook lezers hun voorkeur hebben voor woordkeuze, zinsopbouw, stijl, al dan niet wetenschappelijk of gevoelsmatig ondersteund. De toelichting van de vertalers achter deze brief in *Werk in uitvoering 2* verduidelijkt veel. Ik heb begrepen dat de vertaalproblemen in de vertaling zelf worden opgelost. Daarom zullen er geen aantekeningen of kanttekeningen bij de definitieve vertaling worden opgenomen. Toch vraag ik mij af of het niet verhelderend zou zijn juist bij expliciterende vertalingen en ook bij een andere keuze van een exegetische vertaling dan de gebruikelijke (voorbeelden daarvan worden in de toelichting genoemd), alsnog een enkele verklarende noot summier op te nemen. Dat kan bij voorbaat veel kritiek wegnemen en bovendien de aanvaarding in bredere kring bevorderen.

Dat laatste hoop ik; want uiteindelijk ben ik heel gelukkig met deze vertaling, die voor ons, maar nog meer voor mijn kinderen en hopelijk in de toekomst ook voor mijn kleinkinderen, de Bijbel als bron van heil voor geloof en leven weer verrassend doet opengaan.

Ds. A. Schipper is predikant van de hervormde gemeente Rotterdam-Hilligersberg geweest tot 1999.

Boeiende en bruikbare vertaling

Dr. Mimi Deckers-Dijs

Een vertaling beoordelen kan o.a. door haar te vergelijken met zowel de brontekst als met bestaande, gangbare vertalingen. Ik heb daarom de Nieuwe Bijbelvertaling van de Openbaring van Johannes naast de drie meest gehanteerde vertalingen gelegd: NBG-vertaling 1951 (NBG), de Willibrordvertaling (WV) en de Groot Nieuws Bijbel (GNB).

Uit dit 'vergelijkende onderzoek' kwam naar voren dat deze nieuwe vertaling opvallend verschilt van die in bovenstaande uitgaven. Ik wil proberen haar te bekijken door de ogen van twee doelgroepen: leerlingen van de middelbare school en geïnteresseerde leken die al of niet in groepsverband de Bijbel bestuderen.

Leesbaarheid

Verreweg de meeste 'wijzigingen' zijn duidelijk een verbetering voor beide groepen. Zo wint de narratieve ontwikkeling van de gebeurtenissen aan spankracht door pakkende openingszinnen zoals: 'Hierna had ik een visioen. Er stond een deur open in de hemel' (4:1). In dit voorbeeld komt een tweede pluspunt naar voren waardoor de tekst eveneens aan levendigheid wint: het gebruik van korte zinnen. Vervolgens heeft de tekst aan leesbaarheid gewonnen door het gebruik van, wat ik zou willen noemen, geëigende Nederlandse taal. Enkele voorbeelden: 'De zeven engelen, ieder met een bazuin, *maakten aanstalten* om erop te blazen' (8:6), 'een grote berg, *waar de vlammen uitsloegen*' (8:8), 'Evenmin *braken ze met hun leven van moord en tovenarij*' (9:21), 'Ze zullen *haar uitkleeden*, haar vlees eten en *haar in brand steken*' (17:16). Voor scholieren zal het lezen van deze vertaling, naast een verrijking van hun religieuze en culturele bagage, bijdragen aan de uitbreiding van hun taalschat. De vertaling houdt daarmee een goede, oude traditie hoog.

Waardig

Kijkend met de ogen van een cursist in een bijbelgroep valt op hoe zorgvuldig de vertalers zich rekenschap hebben gegeven van de context van bepaalde woorden. Een voorbeeld is het Griekse woord *axios* dat in de drie bovengenoemde bijbeluitgaven wordt vertaald door 'waard(ig)'. Het begrip 'waard(ig) zijn' speelt in de theologie van de auteur een grote rol. Zorgvuldig laat hij in de opbouw van zijn boek de 'waardigheid' van de Eeuwige overgaan op Jezus Christus. Het woord *axios* komt dan ook zeven keer voor. Twee keer wordt het gebruikt voor mensen. Eén keer in positieve zin: de in het wit gekleden zijn *waardig* (3:4). Eén keer in negatieve zin: de vervolgers zijn *waardig* om te worden gestraft (16:6). We merken hoe het woord hier wringt! Eén keer wordt God zelf *waardig* genoemd (4:11). Eén keer vraagt de engel wie *waardig* genoeg is om het boek te openen (5:2). Vervolgens barst Johannes in tranen uit want niemand is *waardig* genoeg (5:4). Twee keer wordt van het Lam gezegd dat het *waardig* is om het boek te openen (5:9,12). In de nieuwe vertaling wordt *axios* vier keer vertaald door 'verdienen' (3:4, 5:4, 9, 16:6), drie keer door 'het komt (God, Wie, Jezus) toe' (4:11, 5:2, 12). Jammer blijft dat, hoezeer ook de vertaling aan leesbaarheid wint, het tellen van 'waardig' niet meer mogelijk is.

Opmerkingen

Bij deelnemers aan bijbelgroepen bevinden zich ook vaak cursisten die het klassieke Grieks beheersen. Zij zijn erg kritisch. *Psuchas antroopoon* vertalen met 'lijfeigenen' zullen zij jammer vinden. Het Engelse 'souls of men' heeft de psychische knechting beter bewaard (*King James Version*). Wat ook moeilijk valt uit te leggen is de subjectwisseling in het allereerste vers. In de brontaal is God het onderwerp: God geeft de openbaring (*edookan autoi ho theos*, 1:1). De Nieuwe Bijbelvertaling volgt in deze de *Groot Nieuws Bijbel*: Jezus ontvangt de openbaring van God. Jezus is dus onderwerp. Het vernieuwende daarvan ontgaat mij. Zoals ik ook de wisseling van actief naar passief taalgebruik bij *enoiksen* (hij verbrak het ... zegel) niet begrijp. Feitelijk staat er één keer 'het Lam verbrak een van de zeven zegels' (6:1) en vervolgens zes keer 'Hij verbrak het ... zegel' (6:3, 5, 7, 9, 12, 8:1). Waarom drie keer is gekozen voor de passieve vertaling 'wordt verbroken' (6:5, 7, 12) en drie keer voor 'het Lam verbrak' (6:3, 9, 8:1) is mij een raadsel. Zes keer 'wordt verbroken' zou consequenter zijn geweest.

Slot

Er zijn meer voorbeelden te noemen, maar de ruimte ontbreekt. Mijn uiteindelijke conclusie is: hier wordt een zorgvuldige, boeiende, lees- en bruikbare vertaling geboden.

Dr. M. Deckers-Dijs is gepromoveerd op het bijbelboek Hooglied. Zij was voorheen docent Godsdienst VWO.

Tobit: een leeservaring

Joost en Barbara van Soest

Toen wij het bijbelboekje Tobit voor de eerste keer in de Nieuwe Bijbelvertaling lazen, waren we niet bepaald onder de indruk. Dit lag niet zozeer aan onze waardering voor de wijze waarop de vertalers hun werk hebben afgeleverd, als wel aan de inhoud van het verhaal en de verteltechniek die de schrijvers hebben gehanteerd. Het verhaal, een zeer vrome legende, kwam ons zoet en braaf over: God belooft een rechtvaardig en vroom mens maar niet zonder deze de nodige ontberingen te laten ondergaan.

Kijkend naar de gebruikte verteltechniek, zien we in *Tobit* maar weinig verrassingen. Aan het begin (3:17) wordt reeds verklapt, dat alles goed zal komen. De auteur zal nu alles uit de kast moeten halen om ons lezers geboeid te houden. Het bovengenoemde staat ons inziens los van de vertaling. Bij de vertaling zouden wij enige korte opmerkingen willen plaatsen.

Indruk

Wat is onze algemene indruk van deze vertaling? Ze laat zich in het algemeen goed lezen. Er is bijna geen enkele zin die we twee keer moesten lezen omdat we de tekst anders niet begrepen. De zinnen zijn waar mogelijk helder afgebakend door interpunctie. Dit komt de leesbaarheid en voorleesbaarheid zeer ten goede.

Taalgebruik

Het taalgebruik sluit aan bij het genre van het boekje: enerzijds een plechtig en statig woordgebruik (bv. 1:3 'de nood gelenigd', 11:17 'Wees welkom ...'), anderzijds zit er ook een zekere vaart in het verhaal. Dit laatste heeft als gevaar dat de vertalers zich gemakkelijk hadden kunnen laten verleiden tot populair taalgebruik. Een zin als 'Goed,' antwoordde

Rafaël, 'ik wacht, maar blijf niet te lang weg' (5:8), zou evengoed begonnen kunnen worden met 'Akkoord' of 'Oké'. Gelukkig zijn de vertalers voor een dergelijke oplossing niet gezwicht. Eigentijds taalgebruik treft men wel veelvuldig in deze vertaling aan. We rekenen dit dan ook tot een van de hoofddoelstellingen van de NBV: de vertaling moet doeltaalgericht zijn.

Een paar voorbeelden. Vandaag de dag worden zinnen nogal eens begonnen met voegwoorden. Dit eigentijdse taalverschijnsel vindt ook zijn weerslag in de Nieuwe Bijbelvertaling (o.a. 1:19, 21, 2:14, 5:15, 21, 6:13 'Maar', 'En', 'Dus'). We hebben de vertaling ieder afzonderlijk onder de loep genomen. Opvallend was dat we onafhankelijk van elkaar exact dezelfde zinnen hebben onderstreept die op een of andere wijze onze bijzondere aandacht trokken. Het betreft de volgende tekstfragmenten: 'nooit ofte nimmer' (6:18), 'denk nu niet meteen het ergste' (10:6), 'Je weet hoe je vader eraantoe was ...' (11:2). Wat ons opviel aan deze uitdrukkingen was het Nederlandse karakter van dit spreektaalgebruik.

Als we de vertaling van *Tobit* als leidraad voor de resterende reeds vertaalde en te vertalen bijbelboeken mogen aanmerken, dan zouden we de Nieuwe Bijbelvertaling als een volwaardig opvolger van de *NBG-vertaling 1951* willen typeren. Dat hiermee een verrijkende invloed aan het Nederlands wordt gegeven, zoals bij de *Statenvertaling*, valt zeer te betwijfelen. Het boek *Tobit* zal hieraan niet bijdragen, daarvoor sluit het taalgebruik teveel aan bij het eigentijds Nederlands. Daarmee is het eerder volgend dan richtinggevend.

Dr. H.J. van Soest is IT-specialist.

Drs. B. van Soest-Teekens is accountmanager bij een bekende Nederlandse bankinstelling.

De Nieuwe Bijbelvertaling: een gelukwens waard

Dr. Arie Spijkerboer

Als predikant heb ik altijd de Nieuwe Vertaling van 1951 gebruikt. Ik dacht dan wel eens: 'Het is alsof de mensen die aan de Nieuwe Vertaling hebben gewerkt de klanken van de Statenvertaling van 1637 nog in hun oren hadden. Ze schrijven niet onbekommerd in de taal van het midden van de vorige eeuw en drukken zich nogal eens archaïsch uit, zonder dat daarvoor een aanwijsbare noodzaak is. Dachten zij misschien dat gewoon, modern Nederlands niet in de kerk thuishoort?'

Vertalen zonder vulgair te zijn

De vertaling van het evangelie volgens Marcus in *Werk in uitvoering* roept geen ogenblik bij mij op wat de Nieuwe Vertaling van 1951 wél bij mij opriep: in *Werk in uitvoering* spreekt Marcus zeer direct, en dat zonder een ogenblik vulgair te worden. Ik geef een aantal voorbeelden. In Marcus 1:7 zegt Johannes de Doper over zijn verhouding tot Jezus: 'Ik ben zelfs niet goed genoeg om me voor hem te bukken en de riem van zijn sandalen los te maken' (was: 'wiens schoenriem ik niet waardig ben, nederbukkende, los te maken'). In 2:9, wanneer de verlamde door het dak naar beneden gelaten is, zegt Jezus tegen de schriftgeleerden: 'Waarom denkt u zoiets?' (was: 'Waarom overlegt gij deze dingen in uw harten?'). Wanneer in 5:33 Jezus gemerkt heeft dat de vrouw die aan bloedingen leed hem aangeraakt heeft, vertelt Marcus: 'De vrouw, die bang was geworden en stond te trillen omdat ze wist wat er met haar was gebeurd' (was: 'de vrouw nu, bevreesd en bevende, wetende wat met haar geschied was'). Wanneer de Syro-Fenicische vrouw haar snedig antwoord gegeven heeft, zegt Jezus in 7:29: 'Dat heb je goed gezegd. Ga naar huis, de demon heeft je dochter al verlaten.' (was: 'Om dit woord, ga heen, de boze geest is uit uw dochter gevaren.') In 9:14 zijn de schriftgeleerden met Jezus aan het 'discussiëren' (was: 'redetwisten'). In 10:4 vragen de Farizeeën of een man

zijn vrouw mag 'verstoten' (was: 'wegzenden'). Wanneer de blinde bedelaar Jezus om hulp roept, vertelt Marcus in 10:48: 'De omstanders snauwden hem toe dat hij zijn mond moest houden, maar hij schreeuwde des te harder' (was: 'En velen bestrafden hem, opdat hij zwijgen zou. Doch hij riep des te meer.'). In 12:26 zegt Jezus tegen de Sadduceëën: 'Wat betreft de opwekking van de doden, hebt u in het boek van Mozes in de passage over de doornstruik niet gelezen dat God tegen hem zei' (was: 'Wat nu de doden betreft, dat zij opgewekt worden, hebt gij niet gelezen in het boek van Mozes, bij de braamstruik, hoe God tot hem sprak, zeggende'). In 13:14 staat heel direct: 'lezer, begrijp dit goed' (was: 'die het leest, geve er acht op'). In 15:7 vertelt Marcus: 'Op dat moment zat er een zekere Barabbas gevangen, samen met de andere opstandelingen die tijdens het oproer hadden vermoord.' (was: 'Nu was er iemand, genaamd Barabbas, gevangengezet met de oproermakers, die in het oproer een moord begaan hadden.').

Een paar vragen

Ik zou nog veel andere voorbeelden kunnen geven, maar deze zijn wel voldoende om te laten zien hoe direct – en ik voeg daaraan toe: hoe *goed* – *Werk in uitvoering* Marcus heeft vertaald. Ik heb wel een paar vragen. De eerste is of de vertalers er goed aan hebben gedaan een onderscheid te maken tussen 'u' en 'je', respectievelijk 'jullie'. In het verhaal over de vrouw met de bloedingen in 5:21-34 zeggen de leerlingen 'u' tegen Jezus, maar hij zegt 'je' tegen de vrouw. Bij het verhoor van Jezus door Pilatus zeggen deze twee 'u' tegen elkaar, maar even later zegt Pilatus 'jullie' tegen de menigte. Het Grieks kent ons beleefde 'u' niet en zou het geen aanbeveling verdienen overal 'je' en 'jullie' te zeggen? (Mij komt het voor dat ons beleefde 'u' toch al aan het verdwijnen is: winkelmisjes van nog geen twintig jaar spreken mij althans onverdrotten met 'je' aan.) Een volgende vraag is of *Werk in uitvoering* willens en wetens bepaalde woorden weglaat. In 7:19 staat in het Grieks een woord dat je met *wc* mag vertalen. Het is niet meer te vinden, en ik zou geen bezwaar hebben tegen 'riool' (De *New English Bible* vertaalt hier met 'drain'). In 10:42 staan in het Grieks woorden die je mijns inziens zou mogen vertalen met 'die voor heersers doorgaan', maar ik vind daar niets van terug. Of zijn de door mij bedoelde woorden weergegeven met 'eigen'? In 15:21 heeft het Grieks het over 'een zekere Simon van Cyrene' – waarom is dat 'een zekere' verdwenen? (Bovendien: waarom moet hij net de stad 'binnengaan'? Hij kan toch ook 'van zijn land komen' zoals het Grieks zegt?) Mijn derde vraag is of 'uitleveren' in 14:10-11 en op andere plaatsen wel een goede vertaling is. Je levert een misdadiger uit, maar daar is hier toch geen sprake van? Het Griekse woord heeft hier mijns inziens de klank van

'in handen spelen van' en is het dan niet beter het traditionele 'overleveren' te handhaven? Gangbaar Nederlands is dit woord nog wel, want je kunt in onze taal nog steeds 'aan de heidenen overgeleverd' zijn. De vierde vraag gaat over de vertaling van het woord 'evangelie'. Vaak zegt *Werk in uitvoering* 'het goede nieuws' en daar is alles vóór en niets tégen. Maar waarom gaat het dan in 8:35 en 10:29 dan plotseling weer over 'het evangelie'? Het eerste vers van Marcus wordt vertaald met 'Het begin van het evangelie van Jezus Christus, Zoon van God.' De lezer kan dan denken dat met dit vers het geschrift van Marcus, dat wij evangelie noemen, begint. Maar dat is zo vanzelfsprekend dat dat de bedoeling niet kan zijn. De bedoeling lijkt mij dat het goede nieuws van Jezus Christus hiermee begint dat Johannes de Doper optreedt. Dan zou 'Het begin van het goede nieuws van Jezus Christus, Zoon van God' toch veel beter zijn? Mijn vijfde vraag is of *Werk in uitvoering* de hoorders en lezers hier en daar toch niet op het verkeerde been zet. In 1:15 lees ik 'hecht geloof aan dit goede nieuws'. In onze taal 'hecht' je 'geloof' aan een bericht, en dan ligt de nadruk op het intellect. Maar 'geloven' heeft in de Bijbel ook alles te maken met je gevoel en je wil. Je wordt geroepen te geloven aan het 'goede nieuws' en impliciet aan de man die het brengt en er eigenlijk zelf in zit. Zoals 1:15 er nu staat, wekt het het misverstand dat geloof in de eerste plaats iets voor je verstand is, en menig predikant moet steeds weer moeite doen om dat misverstand uit de wereld te helpen. (De vertaling 'de tijd is aangebroken, Gods koninkrijk is nabij: kom tot inkeer en hecht geloof aan dit goede nieuws' is overigens – afgezien van dat 'hechten' – heel vrij, maar zakelijk heel juist en dus heel knap.) In 9:42, 43, 45 en 47 vertaalt *Werk in uitvoering* met 'van de goede weg afbrengen' en 'op de verkeerde weg brengen'. Die uitdrukkingen liggen al dicht bij ons 'op het verkeerde pad raken' en hebben een moralistische bijklank. Het Griekse woord dat hier gebruikt wordt betekent 'tot zonde verleiden' en dan kan de zonde bestaan uit ongeloof, uit een zedelijke ontsporing en uit het aannemen van valse leer. Kan de moralistische bijklank in 9:42, 43, 45 en 47 er niet uit? 'Tot zonde verleiden' zou toch ook kunnen?

Meeleven

Ik hoop dat de vertalers mijn vragen zullen opvatten als een blijk van intens meeleven met hun werk. Zij hebben een knappe prestatie geleverd en het is zo belangrijk dat het evangelie in duidelijk en direct klinkend Nederlands gelezen kan worden. Over vertalingen zal wel altijd getwist worden en dat is maar goed ook, want de volmaakte vertaling bestaat niet. Daarom is het zo belangrijk dat aanstaande predikanten een gedegen kennis van het Hebreeuws en het Grieks opdoen, zodat ze de commentaren op de Bijbel goed kunnen volgen en ook kunnen bekijken

hoe de vertalers aan het werk zijn geweest. Wat eventueel aan een vertaling ontbreekt kunnen ze dan, zonder dat te laten merken, in hun preek en hun catechisatie verstoppen. Een voorbeeld: in 3:5 is Jezus 'diep bedroefd over hun hardleersheid'. Als je letterlijk vertaalt is hij 'diep bedroefd over de verharding van hun hart' (zo de *Nieuwe Vertaling van 1951* en uiteraard ook de *Statenvertaling* van 1637). Die letterlijke vertaling is eigenlijk zo mooi: je hart is het innerlijke centrum van waaruit je leeft, je kunt geen nieuwe dingen meer opnemen en zeker niet het 'goede nieuws'. Ik vind de vertaling 'hardleers' goed, omdat ze eenvoudig is, zonder dat iemand zich hoeft af te vragen waar daarmee bedoeld is. Maar er staat nog veel meer, en het gaat nog veel dieper dan 'hardleers', en dat moet de predikant dan zelf maar aanvullen.

Dus – de vertalers nog eens gelukgewenst met hun prestatie, en alle predikanten een goede kennis van de grondtalen toegewenst.

Ds. A. A. Spijkerboer is tot 1993 predikant geweest van de hervormde gemeente Bijlmermeer.

Het kan nog beter

Dr. Janet Dyk

'Brontekstgetrouw en doeltaalgericht': een hoog doel, een onmogelijke opgave. Niet alleen de principes van de Nieuwe Bijbelvertaling zijn lovenswaardig, maar ook de openheid voor opmerkingen en kritiek en de zorgvuldigheid waarmee deze gedocumenteerd en verwerkt worden.

Gevraagd om uit mijn eigen vakgebied het boek Genesis te lezen, ben ik, niet zonder schroom, op dit verzoek ingegaan. Als 'non-native speaker' hebben mijn opmerkingen een bepaalde eenzijdigheid. Bovendien is de heftigheid van de strijd om de verschillen in bijbelvertalingen een typische en mogelijk zelfs unieke Nederlandse aangelegenheid. Toch waag ik enkele punten aan te wijzen en een paar details toe te lichten, in het bijzonder over de brontekst. De eerste hoofdstukken van Genesis heb ik wat grondiger doorgenomen. Bij daaropvolgende hoofdstukken volsta ik met een paar opmerkingen.

Tohoe wabohoe

In Genesis 1:2 geeft de Nieuwe Bijbelvertaling de beruchte *tohoe wabohoe* weer als 'nog woest en doods'. Ten eerste, is 'nog' een regelrechte toevoeging. De vraag is of het beeld hierdoor opgeroepen – toen nog woest ... en nu niet meer – niet te beperkt is. Ik kom hierop terug. Ten tweede, 'doods' als weergave van *boboe* roept het contrast met 'levend' op, misschien vooruitblikkend naar de levende wezens, die later in het verhaal verschijnen. Echter, *boboe* heeft niet zozeer met het contrast leven-en-dood te maken maar met het semantisch veld van *tohoe* waarmee het altijd voorkomt. *Tohoe*, goed weergegeven als 'woest' (of 'vormloos'), beeldt een ongeordende chaos uit, die onleefbaar is, en daarom 'leeg' (*boboe*). Dat wat vormloos – woest (*tohoe*) – was moest geordend worden en vormgegeven door licht te scheppen en een scheiding aan te brengen tussen licht en duisternis, tussen nat en droog. Nadat een leefbare ruimte

was gecreëerd kon dat wat leeg was (*bohoe*) met leven gevuld worden (vgl. Jesaja 45:18).

Het lijkt mij dat door het toevoegen van het woordje 'nog' en het gebruik van 'doods' i.p.v. 'leeg' de vertaling te sterk gestuurd is door een voorstelling van zaken die niet direct uit de tekst komt. Voorstel: 'De aarde was woest en leeg...', een toestand, tussen haakjes, die zich weer kan voordoen als gevolg van menselijke wandaden en Gods oordeel (Jesaja 24:11, 34:11; Job 12:24).

Ook in Genesis 1:2 staat in de Nieuwe Bijbelvertaling 'maar Gods geest zweefde'. Hoewel het Hebreeuwse 'en' verschillend weergegeven kan worden, is m.i. hier 'maar' te expliciet. De oertoestand wordt in drie zinnen geschilderd:

- de aarde was woest en leeg
- duisternis lag op de oervloed
- Gods geest zweefde over het water,

drie descriptieve zinnen, waarvan de poëtische opbouw wordt verstoord door dat expliciterende 'maar'. Suggestie: laat de verbinding neutraal: ' (leesteken puntkomma) i.p.v. 'maar'.

'Moeten'

In het scheppingsverhaal van Genesis 1:3-26 in de Nieuwe Bijbelvertaling komt 'moet'/'moeten' elf keer voor. Het zal wel een heilig moeten zijn, die schepping. Dit woord is gebruikt om de jussivus weer te geven. De jussivus geeft 'een bevel of verzoek aan de 3^e persoon' aan (*Lettinga* § 69i.I). Waltke en O'Connor beschrijven de jussivus als een 'expression of the speaker's will ... [to the] third person' (§ 34.1.b), en spreken over de 'volitional sense' van de jussivus (§ 34.2.1). Verder: 'A special use ... is presented by divine jussives; these have the force of a command.' Dit willen van God, uitgedrukt in de jussivus, kan verschillend weergegeven worden. Hoewel de vertaling met gebruik van 'moet' tot de mogelijkheden behoort, komt er door de herhaling te veel nadruk op het woord, en ontstaat er een keten 'moeten' in dit verhaal. In vv. 4, 6, 14, 15 zijn het vormen van het Hebreeuwse werkwoord 'zijn' die in de jussivus voorkomen. In zinnen met 'zijn' waarin geen verder predicatief element aanwezig is wordt niets anders dan zuiver existentie geprediceerd: 'licht zal er zijn.' Vindt men het oude 'Er zij ...' onacceptabel, dan kan men denken aan 'Laat er ... zijn', of '... zal er zijn', wat ook rijmt op de daaropvolgende zinnen, 'en er was ...'. De rest van de gevallen van 'moet'/'moeten' in de nieuwe vertaling van Genesis 1 heeft te maken met andere werkwoorden, maar in de vertaling is de sterke gemene deeler 'moet.' De nadruk die in de vertaling hierop komt is geen fraaie weergave

van het scheppingsverhaal waarin Gods wil dat iets ontstond voldoende was: 'en het was zo ... en het was goed.'

Genesis 2

In Genesis 2:4 laat de Nieuwe Bijbelvertaling de eerste zin als afsluiting van de voorafgaande dienen door erna een blanco regel te plaatsen. Dit gaat direct in tegen wat er in de grondtekst staat. In het Hebreeuws begint v. 4 een nieuwe sectie, met een zinsnede die vaak in Genesis gebruikt wordt om een nieuwe sectie te beginnen: lett: 'Dit is de ontstaansgeschiedenis van ...' Het tweede deel van v. 4 is een bijzin bij het eerste deel: 'Dit is de geschiedenis van het ontstaan van hemel en aarde toen zij geschapen werden, toen God de hemel en aarde maakte', niet een nieuwe sectie vervlochten met v. 5 zoals in de NBV. Hoe men de uitdrukking ook wil vertalen, het is zeer wenselijk dat deze herkenbaar herhaald wordt in de verzen in Genesis waar zij verder voorkomt (Genesis 5:1, 6:9, 10:1, 32, 11:10, 27, 25:12 e.v., 19, 36:1, 9, 37:2).

Genesis 2:6 in de NBV heeft 'wel was er water dat uit de aarde opwelde en de aardbodem overal bevoeide.' Er staat niet 'water' maar 'mist', een heel ander beeld dan opwellend water. Men moet denken aan de zelfbevoeiende ecosystemen, die nog steeds op onze aarde in sommige tropische gebieden bestaan (zie plaatje van de jungle in voormalig Borneo). De woorden van de grondtekst roepen het beeld van zo'n ecosysteem op, niet van opwellend water.

In Genesis 2:15 is er iets verloren gegaan in de Nieuwe Bijbelvertaling. De grondtekst heeft twee werkwoorden: 'nemen' en 'neerleggen'. God nam de mens en gaf hem zijn plaats in de tuin om die te bewerken, enzovoort. De vertaling 'bracht' is kort door de bocht; het toegevoegde 'dus' is volkomen overbodig.

In Genesis 2:21 schotelt de NBV ons het onsmakelijke 'hij vulde die plaats weer met vlees' voor. Ten eerste komt hier niet het werkwoord 'vullen' voor, maar 'sluiten', 'dicht doen', meestal m.b.t. deuren en poorten. Door vergelijking met andere gevallen van dit werkwoord wordt het duidelijk dat de meest voor de hand liggende vertaling is: '[God] deed het vlees dicht op haar [d.i. van de rib] plaats' met God als onderwerp.

Grammaticaal gezien kan ook 'vlees' het onderwerp van de zin zijn: 'het vlees sloot zich op haar plaats' (zie Exodus 14:3 lett. 'de woestijn sluit zich op hen'). De eerste vertaling verdient de voorkeur zowel wegens de in dit stuk aanwezige participanten (God onderneemt actie), als wegens het algemene gebruik van dit werkwoord. Het wordt niet gebruikt om het vullen van iets met iets anders uit te drukken. De vertaler lijkt hier de voorgestelde Duitse vertaling van dit vers in Koehler-Baumgartner

gevolgd te hebben: *verschloss es mit Fleisch*. Zo'n vertaling is niet te verdedigen vanuit het gewone gebruik van dit werkwoord.

De laatste regel van Genesis 2:23 wijkt in de NBV af van de woorden van de grondtekst, waar staat: 'want uit een man is deze genomen.' Waarom wordt 'want' weggelaten, en 'gebouwd' gebruikt i.p.v. 'genomen'? Is dit een onnauwkeurigheid?

Genesis 3

In Genesis 3:13 vraagt God niet 'Waarom heb je dat gedaan?' (NBV) maar 'Wat heb je nu gedaan?' (lett.: 'Wat is dit [dat] je gedaan hebt?'). Dit rijmt met de vraag in 4:10 aan Kaïn (vgl. ook de woorden van Jezus aan het kruis, 'vergeef ze want ze weten niet *wat* ze doen'). God vraagt naar een besef van de gevolgen van wat een mens doet – gevolgen die God daarna voor ze uitspelt. De vrouw daarentegen schuift met de schuldvraag. De NBV heeft helaas Gods vraag op haar antwoord laten rijmen en mist daardoor m.i. een diepe waarheid.

In Genesis 3:15 in de grondtekst is 'zaad' of 'nakomeling' uitdrukkelijk een enkelvoud: 'Hij zal *jou* de kop kneuzen, en jij zult *hem* de hiel kneuzen.' Hier is niet van toepassing dat het Hebreeuws soms van enkelvoud naar meervoud overgaat en omgekeerd, hoewel 'zaad' of 'nakomeling' ook collectief verstaan kan worden (ook zonder een expliciet meervoud te gebruiken). De tekst wijst op een gevecht van één tegen één, wat veel pittiger is dan een algemeen meervoud. Verder is hier blijkbaar Koehler-Baumgartner gevolgd in het voorstel dat er twee werkwoorden in het spel zijn. Omdat het ene voorgestelde werkwoord alleen op deze plaats voorkomt is dit voorstel zwak en heeft het iets kunstmatigs. Het zou voorzichtiger zijn om het contrast te leggen tussen 'de kop' en 'de hiel' en niet tussen de soorten actie die ondernomen worden, d.i. 'verbrijzelen' tegenover 'bijten.' Brown, Driver, Briggs suggereren hier één werkwoord – 'elkaar kneuzen'.

In Genesis 3:22 laat de NBV driemaal 'nu' klinken: één keer voor 'zie', één keer voor de infinitief van 'kennen', ten derde male voor een werkelijk 'en nu'. Het Nederlands is hierdoor niet mooi en het is zeker geen weergave van het Hebreeuws.

In hetzelfde vers is 'want als hij' te expliciterend. Eenvoudiger is gewoon de tekst te volgen: 'dat hij ook vruchten ... plukt, en eet, en eeuwig leeft.' Is dat slecht Nederlands? Niet alle verbanden hoeven zo expliciet door de vertaler vastgelegd te worden. Talen laten altijd ruimte aan de lezer om zelf iets in te vullen. Laten wij de lezer van de Bijbel ook deze ruimte gunnen.

In Genesis 3:24 alweer dat storende 'moesten'. Het Hebreeuws gebruikt

hier een infinitief 'om de weg naar de levensboom te bewaken'. Is daar iets mis mee?

Genesis 4-6

In Genesis 4:4 is m.i. 'schonk aandacht' een goede weergave van het Hebreeuws, maar daarop volgt hetzelfde werkwoord. 'Geen oog hebben voor' is veel te sterk. Neutraler zou zijn: 'schonk aandacht aan Abel ...', maar niet aan Kaïn ...'. Daar kon Kaïn blijkbaar niet tegen.

Genesis 4:10: God betreft Kaïn niet bij het luisteren. God vraagt niet of Kaïn het hoort: door wat God zelf hoort, weet hij wat er gebeurd is. Kaïn is er duidelijk niet zo ontvankelijk voor.

Genesis 4:11: Kaïn is vervloekt vanuit, d.i. *van de kant van*, de aarde die het bloed van Abel heeft moeten opnemen (zie v. 10, het bloed schreeuwt vanuit de aarde). De vertaling: 'ga weg van deze plek' legt hierin een heel andere betekenis. Vergelijk het vervolg in v. 12: de vervloeking van de kant van de aarde – zij spuugt Kaïn uit. Dit is weer het gevolg van wat de mens gedaan heeft: terecht vraagt God 'wat heb je gedaan?' Besef je de gevolgen?

In de NBV klinkt Genesis 5:24 'aan zijn leven kwam een einde' nogal plat en koud. Het Hebreeuws is meer mysterieus: 'en hij was er niet', zoals verderop in de NBV correct weergegeven wordt: (Jozefs broers over de verdwenen Jozef) 'één is er niet meer' (Genesis 42:13).

Genesis 6:5 leest in de NBV 'De HEER zag dat alle mensen op aarde slecht waren' terwijl de grondtekst stelt dat het kwaad van de mens groot was. De verdorvenheid van de mensheid op aarde kende exponentiële groei. Dat is toch iets anders dan 'dat alle mensen op aarde slecht waren'.

Waarom zo afwijken van wat er staat?

In Genesis 6:8 leest de NBV 'Alleen Noach was hij goedgezind.' Dit suggereert een willekeurigheid van Gods kant. Veeleer is het zo dat Noach Gods genade ontving door wie hij was en wat hij deed. Hij was blijkbaar niet betrokken bij de uitbreiding van het kwaad.

Ik sla vervolgens wat hoofdstukken over.

Genesis 13-15

In de geschiedenis van het scheiden van Abram en Lot, worden er in Genesis 13:7 'Bovendien' en 'ook' aan de tekst toegevoegd. Dit geeft de indruk dat het land mede door de aanwezigheid van de Kanaänieten en Perizzieten zo vol was. Dit is niet logisch want als het land vol zat, zou het niet uitmaken of Abram en Lot samenbleven of niet. Eerder is het zo dat de Kanaänieten en Perizzieten toekeken hoe deze twee nomadische vreemdelingen ruziemaakten terwijl zij samen sterker hadden kunnen

zijn. Hun status was immers die van vreemdelingen en indringers. Dit past ook beter bij Abrams redenering die erop volgt.

In Genesis 13:8 vinden wij weer een jussivus, maar hier wordt er niet dwangmatig met 'moet' vertaald zoals in Genesis 1. Niettemin is 'Waarom zouden we ruziemaken' te vrij. Abram zegt (lett.): 'Laat er geen ruzie zijn tussen mij en jou ...' of 'Laten wij geen ruziemaken ...'

In Genesis 13:9 keert de NBV de volgorde van de zinnen om. De reden hiervan ontgaat mij. Het zinnetje 'Het is maar beter dat we uiteengaan' (NBV) is letterlijk: 'Scheid toch van *bij* mij', met andere woorden, het land is ruim genoeg, benauw mij niet meer. In tegenstelling tot het benauwde verzoek in v. 9, komt in v. 14 God op bezoek bij Abram nadat Lot (lett.) 'zich gescheiden had van *bij* Abram'. Lots vertrek was noodzakelijk, maar liet een leegte achter. Terecht vertaalt de NBV in vv. 9 en 11 ('uiteengaan') met een andere uitdrukking dan in v. 14 ('weggegaan').

De NBV vertaalt in 15:1: 'ik zal jou zelf als een schild beschermen. Je loon zal vorstelijk zijn.' In het Hebreeuws is er geen sprake van een toekomstige tijd. Er staat óf: 'Ik ben een schild voor jou en jouw vorstelijke loon', óf 'Ik ben een schild voor jou en jouw loon is vorstelijk.' God heeft het over nu: ik *ben* je bescherming en je zeer grote beloning. Abraham vertrouwde erop en het werd hem als verdienste toegerekend.

Samenvatting

Wij zouden op deze manier verder kunnen lezen, maar het globale beeld is al voldoende geschilderd. Hoewel de tekst meestal vlot verloopt, worden nuances uit de grondtekst te vaak niet weergegeven. In de meeste gevallen lijkt mij dit niet een resultaat van 'doeltaalgerichtheid'. Ik pleit ervoor dat bij deze belangrijke, breed opgezette bijbelvertaling meer van de rijkdom van de grondtekst tot uiting gebracht wordt.

Mw. dr. J. Dyk is universitair docent Bijbelvertalen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Openbaring in de Nieuwe Bijbelvertaling

Dr. Bert Jan Lietaert Peerbolte

De vertalers van het boek Openbaring verdienen een compliment. Het is hun in grote lijnen gelukt om een vertaling te maken die voldoet aan de criteria die binnen het project Nieuwe Bijbelvertaling gelden: doeltaalgericht en brontekstgetrouw.

Het is niet eenvoudig de Openbaring aan Johannes op een goede manier om te zetten in hedendaags Nederlands. Wie het criterium 'brontekstgetrouw' serieus neemt, komt bij dit boek snel in de problemen. Het Grieks waarin het is gesteld, is dermate houderig dat voortdurend de verleiding bestaat om de tekst te verfraaien. Nu is dat hier en daar inderdaad gebeurd, soms terecht, soms ten onrechte. Over het geheel genomen is het echter gelukt om een vertaling te maken die enerzijds uitblinkt door natuurlijk klinkend Nederlands en anderzijds toch dicht bij de brontekst blijft. Nu is een criterium als 'natuurlijk klinkend Nederlands' tamelijk subjectief. Taal is een sociaal fenomeen en wat binnen de ene groep als natuurlijk Nederlands geldt, klinkt de andere groep vreemd in de oren. Niettemin valt te verwachten dat veel lezers het taalgebruik in deze vertaling als een goed passende jas zullen ervaren.

Geslaagde vertaling

Om te beginnen een aantal punten waarop de vertaling geslaagd te noemen is. Het belangrijkste daarvan is boven reeds aangeduid: de vertaling is in hoge mate doeltaalgericht. Het is dus gelukt om een goede Nederlandse tekst te maken van een ingewikkeld Grieks geschrift. De Nederlandse tekst is tamelijk eenvoudig en probeert het Grieks niet te overtreffen door middel van een hoogdravende literaire toon. Die heeft het origineel ook niet en een dergelijke toon zou in een vertaling dan ook misstaan.

De Vlaamse actrice Alida Neslo leest voor uit het boek *Openbaring* tijdens de presentatie van *Werk in uitvoering 2* op 30 oktober jl.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Doorgaans is het ook goed gelukt om de vertaling nauw te laten aansluiten bij het Grieks van de Apocalyps. Het wijkt af van dat van de meeste andere geschriften van het Nieuwe Testament en kenmerkt zich vooral door een nog sterkere mate waarin nevenschikkingen aaneengeschakeld worden en door het voortdurende gebruik van deelwoorden in hoofdzinnen, ook daar waar je een bepaald werkwoord zou verwachten. Dit Grieks is sterk beïnvloed door constructies die we kennen uit het Hebreeuws en het Aramees. Het is de vraag hoe dat kan: de auteur kan min of meer bewust gepoogd hebben om te schrijven in de stijl van de profeten uit wat wij kennen als het Oude Testament. Maar hij kan ook eenvoudig niet in staat geweest zijn om beter Grieks te schrijven. Hoe dat ook zij, het Grieks van het geschrift is nogal eenvoudig en dat is het Nederlands van de vertaling ook. Dat is zonder meer goed te noemen. Sommige critici propageren het behoud van de structuur van het simpele Grieks uit het boek *Openbaring*. Net als in het Grieks zou de vertaling dan ook tal van nevenschikkingen en deelwoorden moeten gebruiken. Dit is alleen het paard achter de wagen spannen. Eenvoudig Grieks moet men vertalen in eenvoudig Nederlands en dat gebruikt korte zinnen zonder deelwoorden. Dat is precies het taalgebruik dat we in deze vertaling aantreffen en dat is een voltreffer. De vertalers hebben ervoor gekozen het Griekse woord voor 'en' dikwijls of in het geheel niet te vertalen of te vervangen door een ander woord ('Toen zag ik dit:' in plaats van 'En ik zag ...'). Ook dat is winst te noemen.

Een passage waarin de vertalers het hebben aangedurfd om een uitdrukkelijke toevoeging in de vertaling op te nemen is *Openbaring* 9:11. Daar wordt een verduidelijking geboden wie er bedoeld is met de 'engel van de onderaardse diepte': 'zijn naam luidt Abaddon in het Hebreeuws, in het Grieks Apollyon, "Vernietiger".' Het laatste woord is de bedoelde toevoeging. Wie hier het Grieks letterlijk vertaalt, zet na Apollyon een punt. Het probleem is dan alleen, dat de Nederlandse lezer geen flauw idee heeft wat hier wordt beschreven, terwijl de auteur met zijn 'Apollyon' nu juist aan zijn lezers de betekenis van 'Abaddon' wil uitleggen. Om de geboden tekst tot zijn recht te laten komen, is deze toevoeging beslist nodig. Het is feitelijk onbegrijpelijk dat zij in de *NBG-vertaling 1951* niet reeds was opgenomen.

Zo zijn er meer voorbeelden te noemen van passages waar de vertaling bijzonder geslaagd is. De keuze in 1:12 bijvoorbeeld om toch te vertalen 'ik draaide me om, om de stem te zien die tegen mij sprak' is prima: de vertaling moet wonderlijke wendingen niet mooier willen maken dan zij

in het origineel zijn. Als de auteur van dit geschrift het mogelijk vond om een zichtbare stem te introduceren, moet de vertaler deze niet schrappen. Een volgend voorbeeld. In 10:9 instrueert een engel de ziener om een boekje op te eten. De vertaling van die instructie luidt: 'Eet het op. Het zal branden in je maag, maar in je mond zo zoet zijn als honing.' Een eerdere criticus sprak hierover uit het te betreuren dat de vertaling 'het zal uw buik bitter maken' is vervangen. Inderdaad heb je met die vertaling een mooie tegenstelling tussen zoet in de mond en bitter in de buik. Bovendien bevat het vertaalde werkwoord de stam 'bitter'. Alleen: 'de buik bitter maken' is geen gebruikelijke Nederlandse uitdrukking terwijl 'branden in je maag' dat wel is.

Voorleesbaarheid

Ten slotte moet gezegd worden dat het gelukt is een tekst te produceren die zich goed laat voorlezen. Dit is eveneens een criterium voor de Nieuwe Bijbelvertaling en ook op dit punt zijn de vertalers geslaagd in hun opzet. Overigens moet hierbij nog wel een kanttekening gemaakt worden. Voor dit criterium is primair gekozen, omdat de Bijbel dikwijls in een liturgische context wordt gelezen. Ook al is het voor de uitkomst om het even, het was beter geweest wanneer deze keuze was gemaakt omdat de vertaalde teksten zelf al bedoeld waren om voorgelezen te worden. Dit is zeker bij het boek Openbaring evident: de tekst zelf maakt duidelijk dat deze moest worden voorgedragen en derhalve is een 'voorleesbare' vertaling bij uitstek brontekstgetrouw.

Bezwaren bij de vertaling

Er zijn veel meer voorbeelden te noemen van verzen waar de vertalers een verstandige keuze hebben gemaakt. En toch is het niet alleen lof dat deze vertaling verdient. Er zijn ook bezwaren tegen aan te voeren en daarvan moet er een aantal genoemd worden.

Ondanks alle goede voornemens hebben de vertalers op enkele punten onvoldoende hun neiging onderdrukt om toch maar enige uitleg in de tekst op te nemen, ook in gevallen waar dat minder nodig is. De toevoeging bij 'een rietstengel' in 11:1 wordt zo 'als meetstok', terwijl het Grieks veel neutraler blijft en goed vertaald kan worden met 'als een staf'. Die vertaling levert een onduidelijkheid op, maar diezelfde onduidelijkheid is er in het Grieks. In 13:18 luidt de vertaling van de uitleg die de tekst biedt van het getal van het beest: 'er wordt een mens mee aangeduid'. Het Grieks is veel simpeler. Letterlijk vertaald luidt het: 'het is het getal van een mens.' Dit volstaat als vertaling prima, omdat 'het getal

van een mens' in het Grieks net zo wonderlijk is als in het Nederlands. Hier is de vertaling dus meer doeltaalgericht dan brontekstgetrouw.

Consistentie

Consistentie in de vertaling is een groot goed en het is jammer dat dit bij de veelvuldig gebruikte wending 'en ik zag ...' niet altijd is nagestreefd. Zo zijn deze woorden bijna steeds vertaald als 'Toen zag ik dit'. In 4:1 echter zijn zij vertaald met 'Hierna had ik een visioen'. Deze vertaling doet het voorkomen alsof de passage 1:10-3:22 geen visioen was, terwijl dat krachtens de beschrijving zelf en de uitdrukkelijke verwijzing naar de vervoering van de ziener (1:10) juist wel het geval was. Ook bevat de vertaling een enkel punt waarop het Nederlands meerduidig is. De vertaling van 15:2 kan twee kanten op: 'zij die het beest, zijn beeld en zijn naam in cijfers hadden overwonnen'. 'In cijfers' kan een bijstelling zijn bij 'zijn naam' (conform het Grieks), maar kan ook gelezen worden als behorend bij 'hadden overwonnen'. Alsof de hier beschreven personen door middel van cijfers de naam van het beest overwonnen hebben.

Vervlakking

Doordat de vertaling nogal uitleggerig is, wordt zij af en toe te vlak. Van de duivel wordt in de hemelse hymne na zijn val uit de hemel gezegd dat hij op aarde en in de zee zal woeden: 'Hij is woedend want hij weet dat hij geen tijd te verliezen heeft' (12:12). Het lijkt een mooie vondst, maar miskent de gedachte die het Grieks bevat, namelijk dat de dagen van de duivel geteld zijn: 'hij heeft weinig tijd meer over'. De uitdrukking 'geen tijd te verliezen' legt de nadruk op zijn haast; bij 'weinig tijd meer over' verschuift het accent naar het reeds vastgestelde einde van zijn dagen. Het lijkt een nuance, maar is in het geheel van het boek Openbaring een belangrijk verschil. In de aanduiding van God in 4:11 wordt 'onze Heer en onze God' nu 'Heer onze God.' Ook dit is een vervlakking. Vermoedelijk klinkt in de Griekse formulering een kritische verwijzing door naar de keizercultus: Domitianus liet zich aanspreken als 'onze Heer en onze God'. Door deze dubbele titulatuur als een enkele titel te vertalen gaat er een dimensie verloren.

Nog twee voorbeelden van vervlakking. In 15:7 wordt gesproken over 'Gods aanwezigheid', waar een meer letterlijke vertaling iets zou hebben als 'de heerlijkheid van God' of 'de luister van God'. Door de keuze voor het woord 'aanwezigheid' biedt de vertaling een interpretatie die de lezer zelf zou moeten maken. 'De beker met de wijn van zijn hevige woede' (16:19) heeft een mooi ritme, maar laat een belangrijk aspect buiten beschouwing. Het Grieks bevat hier twee termen die ongeveer synoniem

zijn, maar net niet helemaal. Het laatste woord is nu vertaald als een versterking van het eerste. Het wordt in vroegchristelijke teksten evenwel voortdurend gebruikt als beschrijving voor Gods wraak aan het einde van de dagen. Door het te vertalen als een versterking van zijn 'woede' laten de vertalers de specifiek eschatologische dimensie van deze term buiten beschouwing. Beter zou het zijn te spreken van 'de wijn van zijn wrekende woede' of 'de wijn van zijn woedende wraak'.

Hymnen en lofzeggingen

Een element in het boek Openbaring dat de vertalers klaarblijkelijk moeite heeft opgeleverd zijn de hemelse hymnen en lofzeggingen. In 4:11 en 5:12 is de Griekse wending die letterlijk vertaald kan worden als 'waardig bent u om...' weergegeven met 'toekomen'. Dit is een goede vertaling, maar de woordvolgorde in het Grieks legt meer accent op de aangesprokene dan het Nederlands nu doet. Dit zou eenvoudig verholpen kunnen worden door de volgorde van de zin om te draaien: 'U komen alle lof, eer en macht toe' (4:11). En de zinsnede in 15:4 die te vertalen is als 'want u alleen bent heilig...' wordt nu: 'Wie is heilig dan u alleen?' Zo zijn er meer voorbeelden te noemen waar de balans in de vertaling is doorgeslagen in de richting van 'doeltaalgericht' ten nadele van trouw aan de brontekst.

Anachronisme

In 5:1 hebben de vertalers een kans laten liggen. De 'boekrol' van de huidige vertaling zou beter weergegeven kunnen worden met 'akte' of 'document'. Het genoemde voorwerp is immers verzegeld en desondanks aan de buitenkant leesbaar. Dat lukt bij een rol niet – daarvoor heb je een plat document nodig. Bij het voorwerp in kwestie moet dan ook worden gedacht aan een notariële akte, niet aan een boekrol. Genoemde bedenkingen zijn niet echt ernstig, maar op één enkel punt gaat het grondig fout: de vertalers introduceren het woord 'messias' in de tekst (11:15, 12:10, 20:5, 6). Dit is echt een verschrikkelijke miskleun, omdat het gaat om een anachronisme. De titel 'messias' zoals deze hier gebruikt wordt, is een postchristelijke joodse term. Door juist deze term te gebruiken in de vertaling suggereren de vertalers dat de auteur van het boek Openbaring met deze titel verwees naar een algemeen bekend joods idee, dat door christenen is ingevuld met Jezus van Nazaret. Dat nu is een achterhaalde voorstelling van zaken die nog slechts in liturgische taal uit de jaren zestig en zeventig hoogtij viert (waarin gebeden wordt tot 'Jezus Messias'). Er zijn twee opties om het wel goed te doen: ofwel 'gezalvde'

(11:15 en 12:10, 20:5 is onzeker) ofwel 'Christus' (20:6, mogelijk 20:5). Hoe dan ook: 'messias' kan absoluut niet!

Balans

Het is tijd om kort de balans op te maken. Met uitzondering van de laatste kwestie betekenen de genoemde punten van kritiek niet dat de vertaling als geheel slecht zou zijn. Integendeel: over het geheel genomen voldoet de vertaling erg goed aan de eisen die binnen het project gelden. De uitzonderingen bevestigen hier de regel en als het vertaalteam in een aantal gevallen de vertaling iets terugbuigt in de richting van trouw aan de brontekst, zal het resultaat van het project als geheel een echte verrijking betekenen.

Dr. L. J. Lietaert Peerbolte is universitair docent Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Het vertalen van de Bijbel: een uiterst verantwoordelijke taak

Ds. J. Veenendaal

Allereerst wil ik ingaan op een aantal dingen ingaan die in het 'Woord vooraf' vertaalstrategieën worden genoemd. Vertalen kan op meer dan één manier, ook het vertalen van de Bijbel, verschillende vertaalstrategieën hebben hun eigen recht en reden, zo wordt gesteld.

Wij menen dat bijbelvertalen een kwestie is van beginsel. Het komt daarom aan op de uiterste zorgvuldigheid, want niet alleen de zaken, maar ook de woorden zijn in de Bijbel beslissend. Ik wijs op Johannes 10:35 en Galaten 3:16: 'De Schrift kan niet gebroken worden,' en: het zaad is Christus.

Genesis 3:15: 'Zaad'. In het Hebreeuws staat een enkelvoudig begrip: zaad. Dat kan zeer wel een collectieve betekenis hebben van kinderen, nakomelingen. Maar er staat: zaad. Hebreeuws: 'ook *dat* zal u de kop vermorzelen en gij zult *het* de verzenen vermorzelen.' Met dit vrouwenzaad is niet bedoeld: het nageslacht van de vrouw, inclusief de Messías; maar: het vrouwenzaad is de Messías, en dan ook tevens in Hem begrepen alle nakomelingen van Eva die door Hem verlost zouden worden.

Goden?

Door in Genesis 6:2 'Elohim' te vertalen als 'de goden' wordt dit een polytheïstisch verhaal. Waarom zouden wij hier aan bovenmenselijke, 'hemelse wezens' denken? In de Bijbel worden toch ook mensen meermalen kinderen of zonen Gods genoemd? Mensen, als nakomelingen van Adam, de zoon van God (Lucas 3:38), omdat de mens naar Gods beeld is geschapen. In bijzondere zin geldt dit van Gods bondsvolk (Exodus 4:22, 23, Deuteronomium 32:5, 19, Psalm 73:15, Hosea 1:10). Daarom hebben vele uitleggers in de loop der eeuwen bij de uitdrukking

'zonen Gods' gedacht aan de nakomelingen van Set. Het is een verklaring die zeer goed in het verband past. Daarbij dient bedacht, dat vers 4 niet zegt dat juist uit deze huwelijken reuzen werden geboren. Vers 4 drukt strikt genomen alleen uit hoe geweldig en sterk de mensheid was geworden, die ten onder zou gaan in de zondvloed.

Bijbelvertalen: werk door de Heilige Geest

Genesis 6:8: 'Alleen Noach was hij goedgezind' (NBV). De *Statenvertaling* geeft letterlijk weer wat in het Hebreeuws staat: 'Maar Noach vond genade in de ogen des HEEREN.' Genade vinden in iemands ogen drukt altijd het volstrekt onverdiende uit. Zie het bijvoorbeeld in de verhouding tussen mensen onderling in Ruth 2:10, 13; 2 Samuël 16:4. Er is altijd sprake van een meerdere en een mindere. De hoger gestelde betoont uit vrij welbehagen zijn gunst tegenover de lager staande. Hoeveel te meer in de verhouding tussen God en de mens. Genade wil zeggen dat er niets in de mens is waarop gepleit kan worden. Genade is een eenzijdige daad van boven.

Genesis 6:9: een 'tsaddik' is een rechtvaardige. Zo ook een 'thammim' een (letterlijk) volkomene; *Statenvertaling* (SV): oprechte. Vergelijk 17:1, waar de NBV heeft 'onberispelijk.' 'Een voorbeeldig leven leiden' lijkt nergens naar. Kan iemand na de val nog rechtschapen worden genoemd? Dat ziet toch heel duidelijk op een ingeschapen aard?

Genesis 15:6: 'tsedakah'. Toegerekend 'tot gerechtigheid' of 'als verdienste'? Zie voor de uitleg van dit vers Romeinen 4:3-25; Galaten 3:6, 7; Jakobus 2:23, 24. Op grond daarvan heb ik ernstig bezwaar tegen de visie: God beschouwt Abrahams vertrouwen als een verdienstelijk werk. Vanuit het grondwoord 'tsedakah' en het zelfstandig naamwoord 'tsaddik' (zie ook 6:9) komt men veeleer tot de betekenis: 'zijn verhouding tot God is in orde'. Waarom overigens voor het werkwoord *aman* niet gewoon de betekenis van 'geloven in' gehandhaafd?

Genesis 17:1: waarom voor 'Almachtige', 'de Ontzagwekkende'? 'Almachtige' is de eeuwenoude vertaling van *Schaddai*. Reeds in de Septuaginta vinden wij het Griekse woord *Pantokrator* (Almachtige). De beroemde middeleeuwse rabbijn Rashi tekende bij *El Schaddai* in Genesis 17:1 aan: 'Wiens Godheid voldoende is. Overal waar het (Schaddai) in de Bijbel voorkomt, is de verklaring ervan aldus: Zijn Goddelijke Almacht is voldoende.' *El Schaddai*, God de Almachtige, van Genesis 17:1 wordt ook nader verklaard in Romeinen 4, waar de apostel, handelende over de vervulling der belofte in Genesis 17, schrijft over 'Hem, aan Welken hij (te weten Abraham) geloofd heeft, namelijk God, Die de doden levend maakt, en roept de dingen die niet zijn, alsof zij waren' (v. 17); 'en ten

volle verzekerd zijnde, dat hetgeen beloofd was, Hij ook machtig was te doen' (v. 21). Diezelfde El Schaddai, zo vervolgt Paulus dan, heeft ook Jezus uit de doden opgewekt (v. 24).

Het gaat in de Bijbel niet om woorden die de menselijke wijsheid leert, maar om woorden die de Heilige Geest leert, geestelijke dingen met geestelijke samenvoegende (1 Korintiërs 2:13). De Bijbel is een goddelijk boek, en daarom een door en door geestelijk boek! (2 Petrus 1:21). De Heilige Geest is de verborgen Auteur. Wie dit Woord wil verstaan, verklaren en vertalen, kan dit alleen door de verlichting van de Heilige Geest.

Gezien het bovenstaande is derhalve duidelijk dat bijbelvertalen niet hetzelfde is als het vertalen van andere boeken en teksten. Bijbelvertalen zonder een band, een geestelijke band met de te vertalen teksten, is onmogelijk.

De vertaling van de Bijbel is bedoeld om Gods Woord verstaanbaar te maken

Een bijbelvertaling is bedoeld om Gods Woord verstaanbaar te maken voor hen die de brontaal niet kennen, door deze brontaal weer te geven in een taal die helder is voor de lezers. Maar dat betekent niet dat daarmee ook de inhoud meer verstaanbaar gemaakt moet worden dan hij is. Een bijbelvertaling moet dezelfde status hebben als de brontekst, die uiteraard op de achtergrond de onvervangbare basis blijft.

Er is gesteld dat alles wat wij aan taal aantreffen in de brontekst, een plaats moet krijgen, en wel op een manier die eigen is aan het Nederlands.

Daarbij moet onderscheid worden gemaakt tussen taalkenmerken en tekstkenmerken. Een kenmerk dat functioneel is in de tekst, moet in de vertaling worden opgenomen; een kenmerk dat eigen is aan de brontekst, wordt niet in de vertaling opgenomen. In deze wijze van vertalen kan het er natuurlijk zeer subjectief aan toe gaan, en bestaat het grote gevaar dat woorden worden weggelaten die van grote betekenis zijn voor het verstaan van de Heilige Schrift. Zo wordt bovendien tekortgedaan aan de opvatting dat ook de woorden in de Schrift zijn geïnspireerd. Het komt ook aan op de juiste vertaling van de tekstkenmerken.

Dat geldt ook voor de explicatie van contextuele implicaties. Voorbeeld: 'de gerechtigheid Gods' wordt dan: 'totdat de mens in de ogen van God rechtvaardig is'. 'Broeders' wordt, om de vrouwen niet achter te stellen, 'broeders en zusters'. Terecht is door iemand opgemerkt: Als wij alleen iets kunnen met teksten waardoor wij emotioneel worden aangesproken, dan is het gevolg dat er door heel de Bijbel heen een beeldenstorm waart. Wanneer dan ook nog wordt gesteld dat het interconfessionele karakter

van de vertaling niet in gevaar mag komen, is de subjectiviteit helemaal compleet.

Bijbelvertalen is een theologische bezigheid

Volgens de vertaalcommissie voor de Nieuwe Bijbelvertaling is de vertaalwetenschap voor de Bijbel geen andere dan voor andere boeken. De beslissing van een vertaler hangt niet af van zijn levensovertuiging, maar van zijn vakbekwaamheid. Ik ben een absoluut andere opvatting dienaangaande toegedaan. Het Woord van God vertalen is een voluit theologische bezigheid. Vertalen zonder theologie is onmogelijk. Een van de gehanteerde vertaalstrategieën luidt: het vertalen gaat aan de theologie vooraf. Met andere woorden: eerst vertalen, daarna pas theologie. Het luistert hier nauw. Bijvoorbeeld: in het boek Genesis wordt allereerst de 'oergeschiedenis' verteld etc., zo wordt gesteld. Het bijbelboek zelf geeft geen aanleiding tot het hanteren van deze woorden. Het gaat om geschiedenis. Genesis geeft zelf een indeling in tien zgn. *toledooths*. Een moeilijk te vertalen woord. Misschien het beste: *geboorten, geschiedenissen, of geslachtsgeschiedenissen*; in het Grieks: Genesis. In elk geval geschiedenis, feiten, door Christus en de apostelen ook als historische feiten aanvaard. Genesis dient zich aan als een doorlopend geschiedverhaal. Van een scheiding tussen oergeschiedenis (1-11) en voorgeschiedenis (12-50) is geen sprake. Via de geslachtsregisters van Sem en Terach loopt de lijn van Adam en Abram ononderbroken door. Oerverhalen? Wij zeggen: openbaring Gods.

Nederlandse Geloofsbelijdenis

Ik ga ervan uit dat de artikelen 2-7 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis voor de bijbelvertaling van groot belang zijn. En als deze artikelen betekenis hebben voor de vertaalde Bijbel, en dat hebben zij, dan heeft het getuigenis van de Heilige Geest zich ook verbonden aan de vertaling. De Heilige Geest geeft dan het stempel en de goedkeuring aan de vertaling van de Bijbel. De wetenschap op zichzelf is tot het vertalen van de Bijbel, die een door en door religieus boek is en karakter draagt, onmachtig (dr. B. Wielenga: *De bijbel als boek der schoonheid*, p. 74). Voor het vertalen van de Bijbel geldt: 'Scriptura scripturae interpres': de Schrift verklaart zichzelf.

Handschriften en bijbelboeken

De bijbelboeken zijn overgeleverd in vele handschriften en andere tekstgetuigen, waartussen onderlinge verschillen zijn. Het is dan ook van belang welke uitgaven van de brontekst worden gebruikt. De beslissing

die genomen is voor de Nieuwe Bijbelvertaling, is zeer ingrijpend, zeker voor het Nieuwe Testament. Wij hebben wel te bedenken dat de keuze voor de zogenaamde Alexandrijnse tekst van het Nieuwe Testament voor een belangrijk deel wordt bepaald door theologische argumenten, zoals met betrekking tot de vraag hoe men de kerkhistorische en dogmatische ontwikkeling van de drie eerste eeuwen van de nieuwtestamentische kerk beziet.

Hoe dik is de Bijbel? Voor Rome horen de apocriefe boeken erbij. De gehanteerde vertaalprincipes laten de keus liggen, en dat is ook een theologische beslissing. Interconfessioneel voor de hand liggend, maar ten koste van de belijdenis van de Heilige Schrift, als het Woord van God.

Vertalen heeft altijd iets van een keuze, en bij die keuze spelen vertaalprincipes een rol, en de theologie daarbij is bepalend.

De vertaler moet zich de vraag stellen: Wat is de functie van de te vertalen tekst, in welke toon is hij gezet? Inderdaad. Maar deze vraag kan nimmer worden gesteld zonder theologie. Hoe ziet men de Bijbel? Als een bibliotheek van boeken van verschillende schrijvers, die elkaar tegenspreken, of alleen maar als een boek van ervaringen van mensen met God, met beperktheid van hun visie, tijd, cultuur etc.; of belijdt men dat de eigenlijke Auteur van de Heilige Schrift de Heilige Geest is?

Het karakter van de Nieuwe Bijbelvertaling is brontekstgetrouw en doeltaalgericht

Het argument dat hierbij een rol speelt, is dat ook de bijbelteksten zelf zijn gesteld in een taal die voor de oorspronkelijke lezers 'normaal', alledaags was etc. Dit is een misvatting. De bijbelteksten in het Hebreeuws hebben hun vaste vorm gekregen in tijden waarin die vorm niet (meer) tot de alledaagse behoorde. Bovendien hebben die teksten welbewust een vorm gekregen die gestileerd was, aan de niet-alledaagse inhoud aangepast. Voor de nieuwtestamentische teksten geldt iets dergelijks, hoewel het voor de brieven minder het geval lijkt. Maar ook daar hebben wij in veel gevallen niet te maken met geheel spontaan in spreektaal geschreven documenten, maar met zorgvuldig gestileerde teksten.

De Bijbel bestaat uit verschillende genres (geschiedenissen, profetieën, spreuken, gelijkenissen, brieven). Deze kunnen nooit direct worden vertaald in de genres van de doeltaal. Wij kunnen de bijbelschrijvers dan wel dingen laten beweren die zij helemaal niet willen beweren, en dat is onaanvaardbaar.

Genesis 17:19, 21: Als de Heere steeds spreekt van het oprichten van het verbond, zie vers 7 (NBV: sluiten), wie geeft de vertalers dan het recht om

er in vv. 19 en 21 'voortzetten' van te maken? Zie ook Exodus 6:3 en met name Ezechiël 16:60, 62.

Genesis 18:23, 24: 'Rechtvaardigen en goddelozen' zijn hier geworden 'onschuldigen en schuldigen'. Beslist af te wijzen. Het gaat hier maar niet om een incident, maar om een totale levenswandel.

Genesis 25:22: Rebekka staat een paar woorden uit: 'Indien zo – waarom ik dit?' Dan ligt de betekenis toch voor de hand? Ben ik in verwachting van een tweeling, en veroorzaken zij mij nu al pijn door hun onderlinge vijandschap? Waarom overkomt mij dit? En zij vraagt de HEERE om licht. De opstandigheid die de Nieuwe Bijbelvertaling suggereert, is pure fantasie.

Het doeltaalgerichte mag niet heersen over het trouw zijn aan de brontekst. De Nieuwe Bijbelvertaling richt zich te veel op de doeltaal, waardoor aan de brontekst tekort wordt gedaan. Criteria voor duidelijk Nederlands kunnen onmogelijk alleen vertaaltechnisch zijn. Wij moeten uitgaan van de criteria die primair op de Heilige Schrift zijn gegrond. De Bijbel is het werk van Gods Geest. Het vertalen van de Bijbel zal alleen kunnen en mogen geschieden bij het licht van de Heilige Geest. Immers, het vertalen is een samenspel van exegetische, vertaalwetenschappelijke en neerlandistieke disciplines. Maar wel hebben wij daarbij te bedenken, dat wij behoren te interpreteren vanuit de geest van de schrijver (exegese e mente auctoris), en de letterlijke betekenis van het Schriftwoord (sensus litteralis) moeten honoreren. Dat kan alleen vanuit de historische context waarbinnen het Schriftwoord oorspronkelijk heeft geklonken om ons in zijn betekenis te raken (sensus anagogicus). Tot nu toe heeft de *Statenvertaling*, met de kanttekeningen, voor ons in het Nederlandse taalgebied de status van de meest brontekstgetrouwe vertaling. Een nieuwe vertaling is niet nutteloos indien God Zelf door Zijn Heilige Geest daartoe de weg opent, als vertaling van de *Kerk*, wie de woorden Gods zijn toebetrouwd, vanuit vertaalstrategieën die in het licht van 'Scriptura scripturae interpres' verantwoord zijn.

Beoordeling: de NBV is meer een parafrase dan een vertaling

De Nieuwe Bijbelvertaling is ook in deze parallelitie een stuk van oecumenische theologie. Daarbij is het veelal meer een parafrase dan een vertaling. Kernbegrippen in de Bijbel, zoals bekering en geloof, ook in Marcus en 1 Korintiërs, worden 'tot inkeer komen' en 'het geloof aanvaarden'. Zalig worden, zaligheid, Zaligmaker, Zoon des mensen, Christus, moeten verdwijnen. Betrekkelijke voornaamwoorden die terugslaan op de Goddelijke Personen, worden niet met een hoofdletter,

maar met een kleine letter weergegeven. Het eigenhandig wijzigen van teksten (toevoegen, inkorten, parafraseren) is een onaanvaardbaar omgaan met de brontekst. Wij blijven tot heden dan ook de *Statenvertaling* zien als de door God gegeven bijbelvertaling aan Neerlands kerk en volk.

Ds. J. Veenendaal is bestuurslid van de Gereformeerde Bijbelstichting.

Werk in uitvoering 2 – Scholieren

De Nieuwe Bijbelvertaling ook voor middelbare scholieren?

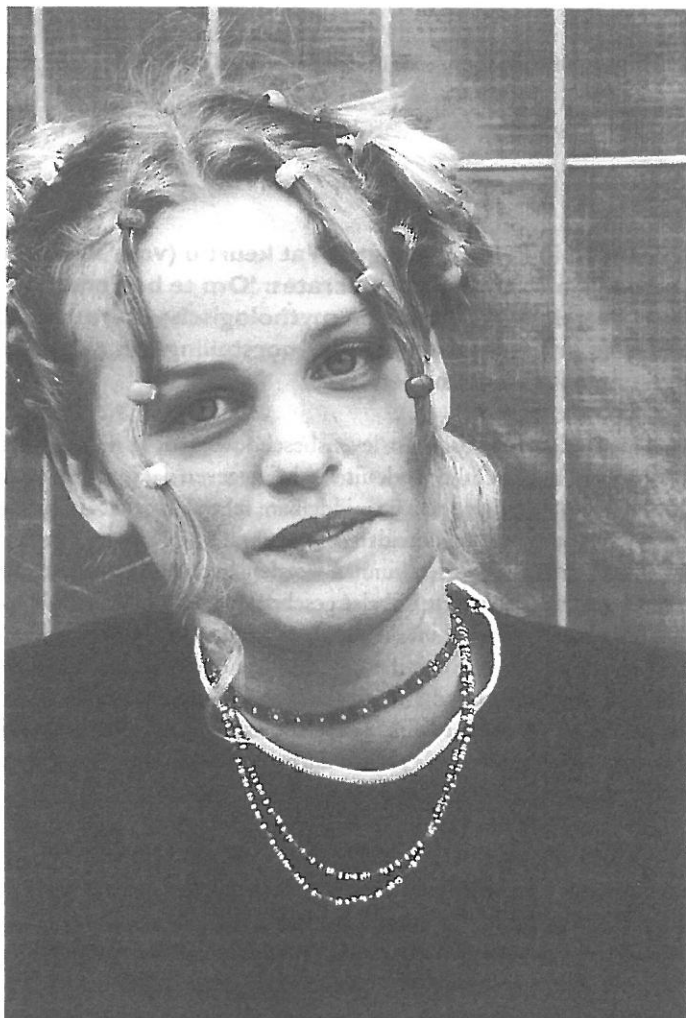
Drs. Epko Smit

Als Glaucon in *Politeia* vraagt: 'Wat keurt u (voor kinderen!) nu eigenlijk af?', antwoordt Socrates: 'Om te beginnen vrijwel de gehele religieuze en mythologische literatuur ... Niets is zo erg als een verkeerde voorstelling van zaken in religieuze aangelegenheden ...'

Ik voel me als docent godsdienst/levensbeschouwing door dit antwoord aangesproken. Ik ga in mijn werk uit van het gegeven dat jongeren van 12 tot 18 jaar in de context van de middelbare school in een leeftijdsfase zitten waarin ze als werkelijkheidsfanatici vooral bezig zijn met de dingen die waargenomen en bewezen kunnen worden, in de fase van presteren, scoren en geld verdienen. De bijbelse geschriften komen dus in dubbele zin uit 'een andere wereld': uit die van de religieuze en mythologische wereld van de *literatuur* en uit die van de religieuze en mythologische wereld van *die tijd*. Vanuit dit noodzakelijk besef kun je de Bijbel (teksten en verhalen) pas 'voorwaardelijk' aan de orde stellen in de klas en kun je ook pas zinvol reageren op de praktische toepasbaarheid van de Nieuwe Bijbelvertaling in het onderwijs.

Lezen

Ik las met name het boek Genesis en het evangelie naar Marcus in de Nieuwe Bijbelvertaling. Vervolgens las ik drie gedeelten nog wat nauwkeuriger (Genesis 1-4; Marcus 6:30-44 en 9:2-13) en vergeleek die met andere in het onderwijs gebruikte vertalingen: de Nieuwe Bijbelvertaling uit 1951 (*NBG*), de *Groot Nieuws Bijbel* uit 1983 (*GNB*), de *Willibrordvertaling* uit 1995 (*WV*) en de navertelde bewerkingen van de *Van Horen Zeggen*-groep van enkele van deze gedeelten (VHZ-Wegwijs-2000 en VHZ-De weg opnieuw 1994).

De Nieuwe Bijbelvertaling ook voor middelbare scholieren?

Foto: Frits de Beer

Algemene indruk

Er is geprobeerd een goed evenwicht te vinden tussen brontekst en doeltaal. De slinger zal tijdens het vertalen – met het oog op leerlingen – altijd in het voordeel moeten uitslaan naar de doeltaal, zonder daarbij al te populair of banaal te worden. Maar als theoloog laat ik graag de aard en de sfeer van de brontekst meewegen. Ziedaar het dilemma.

Voorleesbaarheid

De voorleesbaarheid door docenten aan leerlingen (hoeveel doen dat er nog?) is goed. De zelfstandige leesbaarheid door leerlingen van deze bijbelvertaling, bijvoorbeeld in het kader van 'wegwijs raken in de bijbelse geschriften' of in het kader van 'de behandeling van een tekst of verhaal binnen een thematisch hoofdstuk in een lesmethode' zal meer problemen opleveren. De *GNB* is voor leerlingen wat toegankelijker, maar de sfeer en de aard van de teksten komen in deze Nieuwe Bijbelvertaling beter tot hun recht.

Taalgebruik

Het gekozen taalgebruik past volgens mij meestal wel, maar soms niet bij de gedeelten, die ik las. Een paar voorbeelden. Waarom is in Genesis 1:2 de 'poëtische' uitdrukking 'woest en ledig' uit de *NBG* opgegeven voor 'woest en doods'? Hier wordt op twee gedachten gehinkt; de *GNB* in 'onherbergzaam en verlaten' is voor leerlingen zonder meer toegankelijker, maar geeft het bovengeschetste dilemma 'brontekst-doeltaal' weer; dit geldt verderop ook voor 'zweten zul je voor je brood' (*NBV*) in plaats van 'in het zweet des aanschijns' (*NBG*; waar Philip Freriks in het NOS-journaal vorige week trouwens 'in het zweet des aanzijns' van maakte) en in Marcus 6:34 voor 'voelde medelijden' (*NBV*) in plaats van 'was met de mensen begaan' (*GNB*), 'had zeer met ze te doen' (*WV*) of 'met ontferming over hen bewogen' (*NBG*), dat in dit geval vanwege de staande uitdrukking mijn voorkeur zou hebben. In Genesis 3:5 vind ik 'dat jullie dan als goden zullen zijn ...' een hele verbetering, beter passend bij de ontstaansgeschiedenis van deze scheppingshymne.

Zinnen

Hoewel geprobeerd is zinnen (hoofd- en bijzinnen) kort te houden, vind ik voor het gebruik in het onderwijs de samengestelde zinnen vaak te lang. Voorbeeld: Marcus 6:33 en 34. Beide verzen bestaan uit één lange, samengestelde zin. Dat maakt het voor leerlingen onnodig ingewikkeld (vgl. de kortere zinnen in de vertalingen van de *GNB* en de *WV*).

Het taalgebruik in de Marcus-vertaling is soms wat 'hortend en stotend', misschien wel passend bij de brontekst, maar het leest niet zo soepel. Voorbeelden uit Marcus 9: 'door schrik overweldigd', 'de schaduw van een wolk viel over hen', 'wat hij bedoelde met deze opstanding uit de dood', 'dat hij veel moet lijden en met verachting behandeld zal worden' (NBV); voor het onderwijs zou ik kiezen voor: 'zo (verschrikkelijk) geschrokken waren zij', 'een wolk die hen overschaduwde' (GNB), 'waarop dat "uit de doden opstaan" sloeg' (WV), 'moet hij niet veel lijden en veracht worden' (GNB).

Tip

Tot slot een tip. Laat bij het definitieve verschijnen van de gehele vertaling aan elk bijbelboek een inleiding voorafgaan zoals bij de *GNB*, inclusief een beschrijving van de aard van het bijbelboek en een overzicht van de inhoud. Een must voor leerlingen. Wellicht is het ook een overweging waard om de geciteerde uitspraken in het Tweede Testament (NT) uit het Eerste Testament (OT) cursief af te drukken, zoals in de *WV* is gebeurd.

Slot

Samenvattend: deze vertaling is zeker een alternatief voor mensen in het onderwijs, die de *NBG* te stijf of 'uit de tijd' vinden (zoals ondergetekende) en eveneens voor hen die de *GNB* te populair en te weinig brontekstgetrouw vinden (zoals ondergetekende). De *WV* ligt wat mij betreft nog het dichtst bij de Nieuwe Bijbelvertaling. Dat deze vertaling in 2004 op de middelbare scholen gebruikt zal worden, staat voor mij wel vast, zij het met alle mitsen en maren, die ik in het begin al noemde. Maar dat ligt niet aan de nieuwe vertaling.

Drs. E. Smit is docent godsdienst en maatschappijleer aan het Revis-lyceum in Doorn en lid van de auteursgroep *Van Horen Zeggen*.

Drs. Jan Stroo is exegeet Turkmeens Oude Testament-project voor SIL/Wycliffe Bijbelvertalers. Hij geeft zijn reactie op *Werk in uitvoering* 2.

Mijn eerste indruk bij het lezen van de aangeboden selecties is positief. De leesbaarheid is goed, evenals de voorleesbaarheid. Uit gebruik in het gezin bleek dat onze kinderen van negen, tien en twaalf jaar de tekst goed begrepen.

Overigens is de informatie die verstrekt wordt in 'Bij de vertaling' goed leesbaar voor een breed publiek; deze toelichting zou wellicht in een inleiding op een bijbelboek opgenomen kunnen worden.

In een project waar compromissen onvermijdelijk zijn, is het verkrijgen van consistentie van groot belang; binnen een enkel boek, maar ook tussen boeken onderling, zeker binnen een genre. Ik meen af en toe een onbalans te bespeuren in de wijze waarop brontekst, doeltaal en cultuur samengebracht worden; soms is de woordkeuze erg modern, soms relatief onbekend, bijvoorbeeld in het gebruik van Oudhollandse maten en gewichten, hetgeen m.i. niet noodzakelijk is. Wat mij betreft had men qua stijl nog wel wat verder richting de *Groot Nieuws Bijbel* mogen gaan.

Wat mij nog opviel, was het regelmatige gebruik van een poëzielay-out in Genesis (niets op tegen), terwijl 1 Korintiërs 13 een prozalay-out kent.

Psalmen onderweg

Drs. Henk Heikens

De NBV is onderweg.

In *Werk in uitvoering 2* (hierna *Wiu 2*) zijn nieuwe teksten gepubliceerd, waaronder 31 hymnische psalmen. Vorig jaar hebben we in dit tijdschrift al gelezen over het werk daaraan.¹ Psalm 114 werd toen gepubliceerd. Deze blijkt nu af te wijken van de huidige versie die we in *Wiu 2* aantreffen. Ook de teksten zelf blijken dus onderweg. Dat ligt ook voor de hand, want de bezinning op de principes en het karakter van de Nieuwe Bijbelvertaling als geheel blijft doorgaan, gestimuleerd door de talrijke reacties die *Wiu 1* ten deel zijn gevallen.

Het hoofdstuk over de bezinning op de principes en het karakter staat in *Wiu 2* achteraan. Onder andere door deze plaats lijkt het meer vooruit te wijzen naar revisies die nog gaan komen, dan terug naar de teksten die op de voorafgaande bladzijden opgenomen zijn. In enkele notities bij de psalmen probeer ik een stukje met de Nieuwe Bijbelvertaling mee te lopen, op weg naar het betere van morgen, dat zoals steeds als 'vijand' fungeert van het goede dat nu in *Wiu 2* bereikt is.

Talrijke vertalingen en berijmingen

Vertalingen en berijmingen van de psalmen zorgen voor een uitvoerig en veelkleurig verhaal. Dat is onder meer te zien op een aardige rondreizende expositie *Psss ... Psalmen* die boekmaker Gert-Jan Buitink uit zijn privé-collectie heeft samengesteld. Het valt ook te lezen in het fraai geïllustreerde boekje daarbij, *Het verhaal van de Psalmen*.

In 1991 was de rijke geschiedenis uitgesteld in de tentoonstelling *Psalmszingen in de Nederlanden*. S.J. Lenselink publiceerde toen een verzameling van maar liefst honderd Nederlandse berijmingen van

Psalm 130. Aan Nederlandse psalmen hebben we geen gebrek. Waarom dan toch een nieuwe vertaling?

Eigen karakter van de Nieuwe Bijbelvertaling

Frans Berkelmans vertelt in de bundel *Effata* hoe na het Tweede Vaticaans Concilie voor de nieuwe Nederlandstalige getijdendiensten werd gezocht naar een psalmvertaling waarin de poëzie van de grondtekst hoorbaar zou worden. 'Naarstig sloegen we de gangbare vertalingen op en we kwamen al gauw tot de bevinding dat het bijna allemaal prozavertalingen waren.'² De Nieuwe Bijbelvertaling wil nadrukkelijk een poëtische vertaling zijn. Allereerst omdat ook de Hebreeuwse psalmen poëzie zijn. Bovendien omdat de Nieuwe Bijbelvertaling vooral een liturgische en literaire functie wil vervullen.³ Wanneer we de 31 psalmen van de Nieuwe Bijbelvertaling vergelijken met die in de *NBG-vertaling* uit 1951 (*NBG 1951*), de herziene *Willibrordvertaling* uit 1995 (*WV*) en de herziene *Groot Nieuws Bijbel* uit 1996 (*GNB*), dan wordt bevestigd wat op p. 373-375 van *Wiu 2* wordt opgemerkt: de vertaalstrategie van de Nieuwe Bijbelvertaling lijkt het meest op die van de *WV*, maar is meer aangescherpt en consequenter toegepast. Bij de psalmen is het resultaat: meer poëzie.

Te zien en te horen

Wie de psalmen in *Wiu 2* opslaat, ziet onmiddellijk dat hij niet met een verhaal van doen heeft: korte regels, strofen. Ze zijn in vergelijking met andere uitgaven een lust voor het oog. In het Hebreeuwse handschrift dat is vertaald, zijn wel verzen aangegeven, maar geen strofen. De strofische structuren die in psalmen worden onderkend, berusten dan ook op interpretaties. Omdat die uiteen kunnen lopen, zal niet iedereen instemmen met de keuzes die de Nieuwe Bijbelvertaling maakt.⁴ Zo komen de indelingen in *Wiu 2* en in de *GNB* niet overal met elkaar overeen.⁵ Maar bij de meeste is er wel eenstemmigheid. Nu wordt poëzie niet primair gekenmerkt door een bepaalde typografische rangschikking van woordgroepen en zinnen, maar door kenmerken van het taalgebruik, zoals klank en ritme. De Hebreeuwse grondtekst is ook vooral een partituur. Die is geschreven in een tijd waarin bijbelteksten allereerst werden gehoord. Ook bij de Nieuwe Bijbelvertaling is duidelijk aandacht besteed aan de 'voorleesbaarheid'. Die term heeft niet alleen betrekking op diensten aan de voorlezer, maar ook op datgene wat de hoorder ter ore komt.⁶

Godsnaam

Hoe zullen hoorders overigens de eerste psalmwoorden in *Wiu 2* verstaan:

'HEER, onze Heer' (Psalm 8:1)? Waarschijnlijk zoals 'Meester, onze meester', want kapitalen kun je alleen maar zien. Een andere Godsnaam zou voor een oplossing kunnen zorgen. Maar als die meer lettergrepen telt dan HEER, moeten tweehonderd versregels in 31 psalmen op hun ritmische structuur worden heroverwogen.

In dit verband de vraag waarom niet alleen de eigennaam HEER, maar ook de soortnaam *heer* met een hoofdletter wordt geschreven. Hetzelfde geldt voor de soortnaam *god*, niet alleen in *goden* (29:1, enz.), maar ook in *de God van Jakob* (46:8 enz.). Ook in dit geval zou de hoofdletter door een kleine letter kunnen worden vervangen. De winst van de kleine letter is, dat bij een aantal goden weer de vraag interessant wordt wat de identiteit is van die ene. Het monotheïsme heeft immers vooral geleid tot de kwestie of 'Hij' al of niet bestaat. Maar de hoofdletterkwestie kan waarschijnlijk pas over een tijdje op de agenda komen.

Vormkenmerken

Wat we kunnen lezen én horen, is hoe in de Nieuwe Bijbelvertaling niet alleen vele poëtische beelden uit de grondtekst behouden blijven, maar hoe daarin ook vormkenmerken van de Hebreeuwse tekst worden nagevolgd. Daar leggen 31 psalmen getuigenis van af, met name in ritme, klankrijm, en structuren als parallelie (a b a b) en chiasme (a b b a). De vertalers hebben van de poëtische vormgevingsmogelijkheden overigens vrij gebruikgemaakt, dus niet alleen daar waar de grondtekst er aanleiding toe geeft. Zo wordt de assonantie *macht en majesteit* in 29:1 niet aangereikt door het Hebreeuws (waar de woorden trouwens in omgekeerde volgorde staan; zie 96:7, waar wel de grondtekstvolgorde is gekozen). Omgekeerd rijmt in het Hebreeuws het derde woord van 29:8 op het derde van 29:9, wat niet te horen is in *beven* en *kalven*. In 145:17 wordt een parallelle structuur weergegeven door een chiastische, in 97:11 gebeurt het omgekeerde, enzovoort.

Overigens loopt het niet overal even goed. Zo wordt vers 46:4, dat prachtig klinkt, gevolgd door de harkerige prozaregel van vers 46:5, waarin *wijd vertakt* mij meer aan een misdaatsyndicaat doet denken, dan aan stromen die vreugde brengen in de stad Gods (vertaling overigens ontleend aan de *WV*). De duidelijke aandacht voor de poëtische vorm is echter zonder meer winst.

Nauwkeurigheid

Die winst moest wel elders worden weggehaald. Zoals een psalmberijming niet tegelijk een psalmvertaling kan zijn, zo kunnen bij een vertaling die de Hebreeuwse poëzie wil weergeven, andere correspondenties met de

grondtekst in het gedrang komen. In de psalmen van de NBV worden bijvoorbeeld woorden toegevoegd, ter wille van de klank, zoals de herhaling van het werkwoord in 134:1 en 147:12, of ter wille van het ritme, zoals *een lied* in 147:7 en *op zijn liefde* in 147:11.

Een wat vrijere omgang met de grondtekst kan ook ten koste gaan van de precisie.⁷ Zo worden in 145:14 enkelvoud en gelezen (net als in *WV* en *GNB*), waar zonder problemen de Hebreeuwse meervouden mogelijk zijn: 'Een steun is de HEER voor wie *zijn* gevallen, wie gebukt *gaan* richt hij op'. Twee verzen eerder had ik ook al vraagtekens gezet: *mensen* (niet *stervelingen*?), *ww* (niet *zijn*?) en *daden* (niet *werken*?).

Concordantie

Hierbij spelen onder andere concordantiekwesties: hetzelfde steeds hetzelfde vertalen of variëren? Daar is in de Nieuwe Bijbelvertaling duidelijk op gelet, maar de beslissingen blijken niet steeds consequent. Waarom in 149:1 *roem* en niet zoals elders *loof*, en waarom hetzelfde woord in 135:19 afwisselend vertaald met *volk* en *huis*? De klok wordt zelfs naar de tijd van de *NBG 1951* teruggezet, als het Hebreeuwse werkwoord 'zegenen' wordt vertaald met *zegenen*, zodra God onderwerp is, maar met *prijzen*, zodra mensen de handelende personen zijn. Dit is geen uitkomst van betekenisanalyse⁸ maar van inmiddels gedateerde theologie. In ieder geval gaat daardoor de structuur van Psalm 134 verloren, die in vers 1-2 spreekt over het zegenen van God door mensen en in vers 3 over het zegenen van mensen door God.

Omschrijvingen

Het zinnetje *wie zijn gevallen*, dat hiervoor ter sprake kwam, begint met een betrekkelijk voornaamwoord met ingesloten antecedent: *degene(n) die*. Het woord *wat* kan dezelfde functie vervullen. *Wie-* en *wat-*zinnetjes komen 44 keer in de 31 psalmen voor. Meestal vertalen ze één woord. Als bijvoorbeeld de *WV* het in 46:9 heeft over *de werken van de HEER*, dan spreekt de Nieuwe Bijbelvertaling over *wat de HEER heeft gedaan*. Op dezelfde wijze wordt *zijn getrouwen* (van 149:1 en 149:9) elders vertaald met *wie hem trouw zijn* (in 97:10 en 148:14). Het aantal lettergrepen van deze beide laatste weergaven is gelijk, maar een woord dat aanwijst, is kernachtiger en daarmee poëtischer dan een zinnetje, dat omschrijft. Een belangrijke reden voor de omschrijvingen die we in de Nieuwe Bijbelvertaling aantreffen, lijken me beperkingen bij de woordkeus.

Syntaxis en woordkeus

Syntactisch wordt durf getoond: een uitblijvend object (*de zee zag*, 114:3),

onverwachte inversie (*Opschrikken doet hij*, 29:6), achtergeplaatste adjectieven (*sterren helderstralend*, 148:3; *grootheid oneindig*, 150:2). Maar de 'ongebruikelijke woordenschat' die de psalmen kenmerkt,⁹ is in de Nieuwe Bijbelvertaling niet terug te vinden. De woordkeus doet soms zelfs traditioneel aan. Naar *goedertieren* en *lankmoedig* zullen we in de Nieuwe Bijbelvertaling weliswaar vergeefs zoeken, maar voor *recht en gerechtigheid*, *volken en naties*, *jubelzang*, *bezie met aandacht*, en *o poorten* hoeft de NBG 1951 niet te worden vervangen. In 146:3 heeft de GNB het over *hoge heren* en de WV over *machthebbers*. Een dergelijke keus wordt in de Nieuwe Bijbelvertaling gewoonlijk niet gemaakt. Die spreekt ter plekke over *mensen met macht*. Bij psalm 114:2 schiet me altijd de vertaling van Ida Gerhardt en Marie van der Zeyde te binnen, vanwege het woordgebruik. Bij hen trok *Jacobs huis weg van het vreemdgetaald volk*. In de versie van de NBV van vorig jaar trokken *de zonen van Jakob weg bij dat onverstaanbare volk*. In *Wiu 2* ten slotte verliet *het volk van Jakob dat vreemde land*. De woordkeus is gewoontjes geworden, ten koste van de poëzie. Daarbij zal *zonen* zijn verdwenen op grond van de vertaalprincipes, die er ook verantwoordelijk voor zullen zijn dat in de NBV-psalmen geen *dochters* meer voorkomen (48:12 en 97:8).

Ten slotte

Over de 31 nieuwe teksten valt meer op te merken. Maar gezien het karakter van dit tijdschrift is langzamerhand een punt op zijn plaats. Bij de NBV-vertolking van de psalmen wordt in vergelijking met voorgaande vertalingen zeker winst geboekt, vooral in poëtisch opzicht. De weg die hiermee is ingeslagen, verdient echter een vervolg. Frans Berkelmans noemt kenmerken waardoor psalmen zeggingskracht krijgen en zich vasthaken. Dan kan ons onderweg opeens een psalmregel te binnen schieten. Naar deze psalmen op weg is de Nieuwe Bijbelvertaling nog op weg.

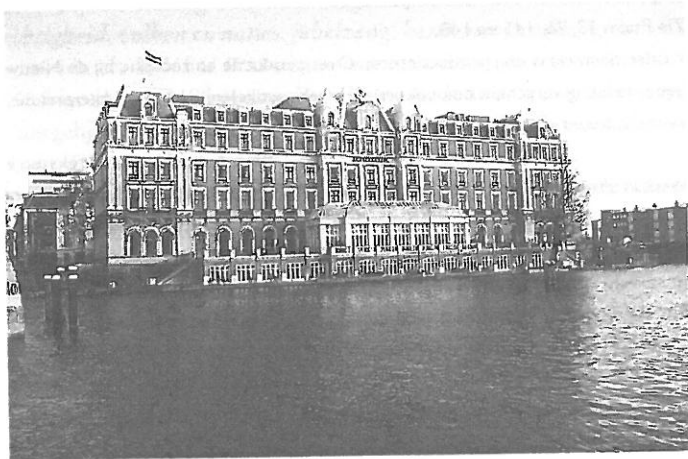
Drs. H. Heikens is docent Hebreeuws in het kader van Dagmaat-leerhuis Lisse en Citypastoraat-Domkerk in Utrecht.

Noten

1. Zie twee bijdragen in *Met Andere Woorden* 99.4.
2. Frans Berkelmans, Ervaringen met de psalmvertalingen van Ida Gerhardt en Marie

van der Zeyde, in: *Effata; beschouwingen over bijbelvertalen en stijl*; onder redactie van Paul Gillaerts. Antwerpen 2000 (p. 12).

3. Zie *Werk in uitvoering* 2, p. 376.
4. Zie: Pieter van der Lugt, *Strofische structuren in de bijbels-Hebreeuwse poëzie; de geschiedenis van het onderzoek en een bijdrage tot de theorievorming omtrent de strofenbouw van de Psalmen*. Kampen 1980.
5. Zie Psalm 33, 76, 145 en 148.
6. *Voorleesbaarheid* is een productieterm. Over productie en receptie bij de Nieuwe Bijbelvertaling verschijnt binnenkort een reeks artikelen in het blad *Interpretatie*, getiteld *Woord verwoorden*.
7. In dit verband: als 1 Korintiërs 10:26 Psalm 24:1 citeert, dan blijken de teksten in *Werk in uitvoering* 2 niet overeen te stemmen (zie p. 130 en 304). Hierbij is niet de Septuagint de spelbreker.
8. Zie: Eugene A. Nida, *Componential analysis of meaning; an introduction to semantic structures*. The Hague 1975.
9. Zie *Met Andere Woorden* 99.4, p. 19.

Het Amstelhotel te Amsterdam
Foto: Sandra Haverman

Zacharia in het Amstelhotel

Ds. Sjoerd Runia

Toen ik de NBV-tekst van Zacharia in handen kreeg, probeerde ik mij te verplaatsen in de wereld van een hotelgast, die deze vertaling op zijn nachtkastje aantreft en niet veel meer weet van de Bijbel dan dat het een moeilijk boek is. Ik las de tekst enkele malen hardop en zo onbevooroordeeld mogelijk. Ik zette een streepje bij waar het niet zo 'goed' ging. En soms zette ik bij een fraaie tekst een uitroepteken (bv. 2:14 en 15).

De eerste ervaring was, dat dit profetische geschrift vlot en onverwacht gemakkelijk las, bijna als een krant! Soms klonk de taal haast al te 'gewoon', niet alleen hedendaags maar ook alledaags. Zoals in 1:7, waar deze profeet 'een relaas' vertelt. En in 8:10, waar gezegd wordt: 'Wie maar een voet buiten de deur zette lastiggevalen werd'. Eigenlijk vergiste ik me maar één keer bij het lezen. Toen ik 8:11 las ('maar nu ...'), begreep ik dat ik in het vorige vers 'vóór die tijd ...' had moeten lezen.

Bij het eerste lezen zette ik nog meer streepjes en vraagtekens bij de kantlijn. Een enkel voorbeeld: in een tekst die een dringende oproep tot vluchten 'uit het Noorderland' bevat worden de betrokkenen aangesproken als: 'jullie die in het *lieflijke Babel* wonen ...' (2:11); 'lieflijk' klinkt in dit verband vreemd. Ik kom hier nog op terug. Verwarrend is ook bij het voorlezen het achtereenvolgende 'mijn heer', 'heer', en HEER in 4:4-6. Mijn voorstel is: in ieder geval de tweede keer: 'mijn heer'. In 9:7 bij 'ook dat (deel)' vraag je je af: 'Wie dan nog meer?' Maar moet het Hebreeuwse *gam* hier wel worden vertaald met 'ook'? Andere vraagtekens en streepjes worden bij de vertaalcommissie ingeleverd, omdat de ruimte hier ontbreekt.

Toch roept zo'n vlotte tekst tegelijk een zekere achterdocht op. Is het boek Zacharia inderdaad in zo'n vlotte en vloeiende taal geschreven?

Zeker komt die vraag op als je weet dat deze tekst op vele plaatsen weerbarstig en moeilijk te verstaan is. Zou de tekst niet erg vlak en glad zijn gestreken?

Opmerkingen

In tweede instantie verplaatste ik mij dan ook in de positie van een denkbeeldig lid van een willekeurige bijbelstudiegroep. Toegerust met allerlei hulpmiddelen kroop ik opnieuw door de Hebreeuwse tekst heen. Ik maakte opnieuw aantekeningen, daarbij bedenkend, dat een vertaling bijzonder weerloos is; zij berust immers op een keuze die niet met argumenten verantwoord kan worden, hooguit met algemene regels. De opmerkingen kunnen in drie categorieën worden ondergebracht:

1. waar een nieuwe vertaling verstaanbaar en helder is;
2. waar de keuze, voor mij althans, ondoorzichtig is en de wenselijkheid ervan niet wordt begrepen;
3. waar ik meen dat de keuze een andere zou moeten zijn.

Van iedere categorie twee voorbeelden.

Ad 1. In 12:7 vertaalt de NBV het Hebreeuwse 'de tenten van Juda' terecht met de 'dorpen van Juda'. Ook ligt het voor de hand dat in 13:4 de 'harige mantel' (Hebr.) met 'de profetenmantel' wordt weergegeven, al zou men hier nog liever de voorkeur geven aan twee woorden: 'de harige profetenmantel'.

Ad 2. Soms kunnen we de vertalers moeilijk volgen in hun keuze, wat niet betekent dat voor de gegeven vertaling geen argumenten zouden zijn. Men kan echter van die argumenten slechts een vermoeden hebben. In 13:6 luidt de NBV-tekst: 'Die heb ik opgelopen in het huis van mijn meesters.' De lezer zal 'mijn meesters' vanzelfsprekend verbinden met wat er in het voorgaande vers wordt verteld over iemand, die voor een profeet wordt gehouden, maar dat ten stelligste ontkent met het argument, dat hij een landarbeider en slaaf is. Het woord *me'achabay* – 'mijn vrienden' (NBG), 'my lovers' (NEB), 'mijn minnaars' (WV) – lijkt echter verbonden te moeten worden met de (cultische) striemen op de rug, die hij heeft opgelopen in de dienst van de afgoden. In 12:8 vertaalt de NBV de hier gebruikte vorm van het werkwoord *ganan* met steunen, terwijl de eigenlijke betekenis ervan is: (als een schild, *magen*,) beschuttend en beschermend om iemand heenstaan. In hetzelfde vers wordt 'degene die wankelt of struikelt' ('brekebeen' – Van der Woude) in de NBV tot 'de zwakste'. In beide gevallen is voor een vlakkere en meer algemene weergave gekozen. Daar kunnen we de reden niet van inzien.

Ad 3. In 8:23 vinden we in de tekst het prachtige beeld van de tien mannen uit de volken, die de punt of de slip van de mantel van een joodse man

grijpen. Dit onvergetelijke beeld verdwijnt geheel in de NBV. Het wordt weergegeven met het vlakke en al te vlotte 'aanklampen'! Wat een verlies aan karakter!

Lieflijk?

Ten slotte komen we nog terug op de Hebreeuwse poëtische omschrijving van namen van steden met *bat*, 'dochter', (dochter Sion, dochter Jeruzalem, dochter Babel), door de NBV weergegeven met 'lieflijk' (2:11, 2:14 en in 9:9 [2x], waar het voor Jeruzalem onvertaald is gelaten). Inderdaad kennen wij in het Nederlands deze uitdrukking niet, hoewel die niet ver van ons af ligt, vgl. 'stedenmaagd', 'maagd van Holland'. In 2:11 maar ook op andere plaatsen in het OT (bv. Psalm 137:8, Jesaja 23:11, Jeremia 46:19) lijkt de 'harde' context deze 'lieflijke' betekenis moeilijk te rechtvaardigen. In de bekende profetie over de koning die in aantocht is, betekent de NBV-weergave een breuk met de oude vertaaltraditie die in het Grieks van Septuagint en Nieuwe Testament begint en die haar weerslag in andere teksten, vooral ook liturgisch, heeft gevonden. In dit geval ontkomt men er haast niet aan om aan het toch niet geheel onverstaanbare Hebreeuwse taaleigen vast te houden, eventueel met – bij uitzondering – een verklarende aantekening bij de tekst.

Besluit

Kortom, bij het bekende NBV-uitgangspunt 'brontekstgetrouw' en 'doeltaalgericht' lijkt het er vaak op, dat bij inderdaad niet eenvoudige keuzes het tweede meer gewicht in de schaal heeft gelegd dan het eerste. Voor een bijbelstudiegroep zou ik de voorkeur geven aan een andere vertaling, bv. de *Willibrordvertaling* of de *Friese bijbelvertaling*. Wat de kansel betreft, aarzel ik. Maar op het nachtkastje in het Amstelhotel zou je de NBV graag neerleggen.

Ds. Sj. Runia is emeritus predikant van de Nederlandse Hervormde Kerk.

Leeservaringen en kritische kanttekeningen bij de I Korintiërs-brief

Bestuur Oecumenische Vrouwensynode

Het bestuur van de Oecumenische Vrouwensynode kreeg van het Nederlands Bijbelgenootschap het verzoek om een reactie op de Nieuwe Bijbelvertaling te geven. Zes vrouwen en twee mannen bogen zich daarom over de Eerste Korintiërsbrief in de Nieuwe Bijbelvertaling. Hieronder staan hun bevindingen.

On/toegankelijkheid

In het algemeen beoordeelden we de taal van 1 Korintiërs als niet erg toegankelijk. Dit heeft te maken met de inhoud van de brief. Naar onze mening zou de Nieuwe Bijbelvertaling meer hebben kunnen bijdragen aan het verstaan van die inhoud. Daarbij hadden de vertalers naar onze mening ook poëtischer taal mogen kiezen.

Sommige gedeelten van de vertaling vonden we wel zeer toegankelijk (bv. 1 Korintiërs 7:39-40, 9:5, 10:23-27 en 12). Andere gedeelten waren voor ons absoluut onbegrijpelijk (11:4-11) of er worden woorden gebruikt uit een voorbije tijd zoals 'mits' en 'fundament' (1 Korintiërs 15:1-2). De voortdurend herhaalde vertaling van 'Heer Jezus Christus' wekte onze ergernis op. Wij vroegen ons af: waarom heeft men het Griekse woord *christos* niet vertaald met het Nederlandse woord *gezelfde*? Men zou op zijn minst een toelichting kunnen geven in verband met het Hebreeuwse woord *masjiach* of *masjach* (zalven).

Broeders én/of zusters?

Tamelijk lang hebben we gesproken over het belang van de toevoeging aan het veelvuldig voorkomende 'broeder(s)' met 'en/of zuster(s)'. Praktisch gezien is het een verbetering voor wie de brief voorleest in een gemeenschap van vrouwen en mannen. Dan zouden wij echter meer

afwisseling verlangen in de volgorde, die nu steeds van 'broeders' naar 'zusters' gaat.

Principieel is echter de vraag of men de inhoud van de brief recht doet door deze moderne toevoeging. De brief is geschreven door een man en overeenkomstig diens opvatting gericht aan mannen. Dit past bij de tijd, waarin de brief geschreven is. De schrijver is van mening, dat vrouwen hun mond dienen te houden als het gaat om geloofszaken (14:34-35). Ook legt hij omstandig uit, waarom de vrouw haar hoofd moet bedekken ten gevolge van haar positie tegenover de man (11:1-16). Het toevoegen van 'zuster(s)' wekt verkeerde verwachtingen en is versluiert.

Een schrijnend voorbeeld vinden we in de vertaling van 1 Korintiërs 14:39: 'Kortom, mijn broeders en zusters, streef ernaar te profeteren ...'

Nog maar vier verzen geleden hebben we gehoord, dat de zusters niet mogen spreken in de gemeente. Zouden ze dan wel mogen profeteren? In 5:11 lezen we 'u mag niet omgaan met iemand die zichzelf een broeder of zuster noemt ...'. In de context gaat het om de ontucht van een broeder, die de les moet worden gelezen (5:1). Slechts op één plaats (7:15) zagen we '... de broeder of de zuster ...' ook in de Griekse grondtekst staan.

Daarnaast vonden we aan begin en eind van de brief twee namen, die aan 'zusters' toebehoren: Chloë (1:11) en Prisca (16:19). Dat zijn drie aanwijzingen voor de aanwezigheid van vrouwen in de gemeente van Korinte. Is dit genoeg rechtvaardiging voor deze ingrijpende keus van de vertalers?

Wij zijn van mening, dat het ingevoegde 'en zusters' op zijn minst zal moeten worden verantwoord in een voetnoot bij de vertaling van de betreffende brief of in een toelichting. Hierbij zal ook de historische context moeten worden genoemd. Dan kunnen lezeressen zelf beslissen of ze zich aangesproken voelen of niet.

De lofzang op de liefde

Rondt jammer vinden wij de manier waarop 1 Korintiërs 13, het prachtige lied op de liefde, door de vertalers in een nieuw jasje is gestoken. Is hier sprake van verandering om de verandering? Daarmee wordt de lezer(es) het zicht ontnomen op wat de poëtische grondtekst bezingt. Niet alleen heeft men de bestaande vertaling van de parallellen '... alles bedekt zij, alles gelooft zij, alles hoopt zij, alles verdraagt zij ...' (13:7 in NBG 1951) willen veranderen door de parallellen af te wisselen met '... onbegrensd ...' (13:7 in NBV). Daarmee zijn de vertalers al afgeweken van de poëzie in de grondtekst.

Erger is naar onze mening, dat men het geheim van de laatste twee verzen tot een banaal gebeuren heeft gemaakt. Niet langer zien wij '... door een

spiegel, in raadselen ...' (13:12 in NBG 1951), maar '... door een wazige spiegel ...' (13:12 in NBV). Hier gaan onze gedachten in de richting van de badkamer. Dit kan een verschil in interpretatie zijn.

Ons volgende bezwaar betreft echter de kern van het hele lied. In de grondtekst staat beschreven hoe we zullen staan '... van aangezicht tot aangezicht ...' en '... dan zal ik volledig kennen zoals ik zelf volledig gekend ben ...' (13:12). De Nieuwe Bijbelvertaling heeft beide zinnen aangevuld en ingevuld met 'God'. Nu staat er: '... dan zullen we oog in oog met God staan ...' en '... dan zal ik volledig kennen, zoals God mij kent ...' (13:12 in NBV). Dit is geen vertalen meer, maar interpreteren. Door deze toevoeging raakt de lezer(es) het zicht kwijt op de openheid en de diepte van het lied en daarmee op de rijkdom van zijn inhoud. Als de schrijver God hier had willen noemen, had hij dat zeker gedaan zoals elders in de brief.

Mag de Geest nog waaien?

Geschokt waren wij door de manier, waarop in de Nieuwe Bijbelvertaling de Geest zeker op twee plaatsen tekort wordt gedaan. In 2:14-15 lezen we: 'Een mens die de Geest niet bezit, aanvaardt niet wat van de Geest van God komt, (...) maar een mens die de Geest wel bezit ...' (NBV). Naar onze opvatting kan geen enkel mens de Geest 'bezitten'. Waarom hebben de vertalers *pneumatikos* hier niet op dezelfde wijze vertaald als in de context (3:1) met 'geestelijk'? Een vertaling van de mens in 2:14-15 zou dan zijn: 'een mens, die zich laat leiden door haar of zijn psyche ... een mens, die zich laat leiden door de geest.'

In 5:5 is de Geest helemaal verdwenen in de vertaling. Terwijl de strekking van de tekst juist gericht is op het redden van de Geest en het geestelijke leven in de gemeente.

Ervaringen van misbruik en armoede

Bijzondere aandacht besteedden wij aan twee leeservaringen: wat doet de tekst met iemand die ervaringen met seksueel misbruik heeft? En: hoe komt deze vertaling over op een bijstandsvrouw? Het veelvuldig gebruikte woord 'ontucht' in samenhang met 'satan' roept akelige gevoelens op (5:1-13). Paulus' inzet is wel goed, omdat hij de waarheid niet verdoezelt en de ellende aan het licht brengt. Zijn manier van spreken (of is het de vertaling?) roept echter afschuw en vervreemding op. Een ander voorbeeld waar wij grote moeite mee hadden, is Paulus' afscheidsgroet: '... hij is vervloekt ...' (16:22). Bemoedigend voor vrouwen die zich onbeduidend voelen in de ogen van de wereld en van de kerk, kan een tekst als 1:27-31 werken. Dit geldt ook voor de inhoud van

het twaalfde hoofdstuk. De vertaling van *diakonia* als 'dienende taak' (12:5) kan hier dan echter weer voor verwarring zorgen en rolbevestigend zijn.

Ten slotte

Wij zijn blij dat wij de gelegenheid kregen om deze bijdrage te leveren. Wij weten hoe belangrijk taal is en hoezeer taal werkelijkheid schept. Als Oecumenische Vrouwensynode hopen wij dat de vertaling van de Bijbel eraan zal bijdragen, dat vrouwen en mannen recht wordt gedaan.

Het bestuur van de Oecumenische Vrouwensynode bestaat uit:

mw. J.A. Blonk-Guleij, voorzitter van de stichting Vrouwen-Pastoraat-Sexualiteit-Geweld (VPSG)

dhr. M.J. de Geus, emeritus predikant

mw. M. Goettsch, sociaal cultureel werker

mw. I. Henriquez, theoloog in opleiding

mw. A.M. Hogebrink, voorzitter van de Oecumenische Vrouwensynode

mw. W.H. Roobol, theologisch adviseur

mw. J. Scharren, betrokken bij Economie, Vrouwen en Armoede (EVA)

dhr. W. Sentenier, theoloog, lid van de adviesraad van de Oecumenische Vrouwensynode.

Vele stappen verder

Prof. dr. Niek A. Schuman

Deze bijdrage (her)schrijf ik na de presentatie van *Werk in uitvoering 2*. Vóór en ná vind ik de proeve van 31 psalmen daarin veelbelovend. Dat vond ik al vóór velen er hun zegje over gingen doen en hun eigen, (dus) betere voorstellen konden gaan lanceren. Erna vind ik het nóg, mede aangespoord door die zegjes en voorstellen.

Vertalen en herdichten

Deze bevestigen namelijk wat ieder weet die enigszins met het Hebreeuwse psalter vertrouwd is: vertalen ervan is al moeilijk genoeg, herdichten is nog iets geheel anders. Het laatste zou het mooiste zijn, maar eist een andere, gewaagdere aanpak. Die zou dan weer tot het soort gemopper hebben kunnen leiden waaraan ooit de versie Gerhardt/Van der Zeyde ten offer is gevallen. Het eerste is wat hier geboden wordt, zonder al te veel poëtische pretenties uit zichzelf. En dat is goed: ze zouden al gauw gemaakt aandoen, niet geboren uit de teksten zelf.

Psalm 8: kinderen en zuigelingen

Toch weet deze vertaling soms iets op te roepen dat de verbeelding stimuleert op een wijze die mogelijk zó in de 'brontekst' niet bedoeld is, maar in de 'doeltaal' een gelijkwaardig effect heeft. Psalm 8, de eerste in *Werk in uitvoering 2*, biedt een voorbeeld hiervan. Tegen het decor van goddelijke majesteit hoog aan de hemel, klinkt de ode aan de Naam, machtig over de aarde (1). Dan volgt een uitspraak die, alle uitlegkundige twisten over wat 'precies' bedoeld wordt daargelaten, in elk geval een contrast bevat. Er komt immers *geluid* uit de mond van kinderen en zuigelingen, en een meute wraakgierige vijanden van de Levende wordt het *zwijgen* opgelegd (2). Gerhardt en Van der Zeyde boden hiervoor:

... gelijk Gij uw majesteit
doet verschijnen hoog aan de hemel,
uit de mond der kleinen, de kreet van het kind
uw vermogen bevestigt,
dat uw tegenstanders het weten,
dat vijand en verstoorder moet zwijgen.

In de *Willibrordvertaling 1995* werd een andere keuze gemaakt: zelfs kind en zuigeling bezingen de goddelijke majesteit (1), terwijl de Levende zelf een burcht optrok tegen zijn vijanden (2). Het werden hier twee uitspraken die onderling weinig meer met elkaar van doen hebben. Spannender wordt het nu weer in *Werk in uitvoering 2*:

U die aan de hemel uw luister toont,
met de stemmen van kinderen en zuigelingen
bouwt u een macht op tegen uw vijanden
om hun wraak en verzet te breken.

Van zwijgen of tot zwijgen brengen is weliswaar geen sprake meer. Toch hebben deze regels een eigen zeggingskracht gekregen. Ze roepen onmiskenbaar iets op van verbazing: kinderstemmen als middel om goddeloos verzet te breken. Ik vind dat een goede vondst, zoals er nóg wel een paar te vinden zijn in deze proeve van psalmvertaling.

Psalm 113: net niet

Hier staat, zoals dat hoort, ook wel weer wat tegenover. Zo is de welbekende uitspraak van Psalm 113:5 en 6 er naar mijn besef niet best afgekomen, poëtisch noch theologisch. Martin Bubers weergave van het woordspel rondom Israëls kerncredo is befaamd geworden:

Wer ist wie ER, unser Gott,
der Sitz hat in der Höhe,
der Sicht hat in die Tiefe
im Himmel und auf der Erde?

Ter vergelijking hiermee de Franse oecumenische vertaling TOB:

Qui ressemble au SEIGNEUR notre Dieu?
Il siège tout en haut
et regarde tout en bas
les cieux et la terre?

De proeve NBV nu biedt het volgende:

*Wie is gelijk aan de HEER, onze God,
die hoog boven ons zijn woning heeft,
die naar beneden zijn oog op ons richt,
wie in de hemel of op de aarde?*

Dit is het volgens mij net niet. De beweging die de tekst maakt is wijder, poëtischer, minder 'topografisch' dan hier gesuggereerd wordt. Het is eigenlijk net zoiets als met die kinderen en de geweldenaars in Psalm 8. Het koningschap van de Levende realiseert zich in diens totale betrokkenheid bij en inzet voor de mens zonder macht. Het eerste wordt 'zichtbaar' in het ware tronen (de koning als beschermheer), het tweede in het zien (JHWH als bondgenoot die voor machtlozen intreedt). 'Hoog boven ons' en 'naar beneden op ons' is mij in dat licht te afstandelijk. Toegegeven overigens, deze kritische notitie berust op een bepaalde interpretatie die aan de vertaling voorafgaat.

Interpretatie en vertaling

Die relatie tussen interpretatie en vertaling is al even vaak en heftig besproken als die tussen brontaal en doeltaal. Ze hangen trouwens nauw samen. Ik ben van mening dat een zekere interpretatie van teksten op het niveau van de 'tweede taal' onmisbaar is voor een zo getrouw mogelijke weergave (nog het meest bij echte herdichting!). Omdat interpretaties altijd zullen (en moeten) veranderen, zal dat ook wel voor vertalingen gelden. Bij de aangeboden groep psalmen zijn mijns inziens op dit punt meer en minder gelukkige beslissingen genomen. Van beide geef ik een voorbeeld.

In Psalm 114 wordt aan de uittocht herinnerd. In één streek trok Israël (volk) weg uit Egypte en werd Israël (land?) tot koninkrijk Gods. Zee en Jordaan, bergen en heuvels, zij weken van verbazing terug, deden van schrik stappen opzij. Dan klinkt midden in de psalm de ironische vraag aan deze natuurmachten wat hen toch bezielde. Bezielde of bezielt? De veranderende syntaxis in het Hebreeuws geeft een formeel signaal, de interpretatie geeft de doorslag: het laatste. Want hier wordt iets opgevoerd: het spel van liturgisch gedenken. Dat van 'daar en toen' gebeurt 'hier en nu':

*De zee zag en vluchtte,
de Jordaan trok zich terug,
de bergen schrokken op als rammen,
als lammeren sprongen de heuvels op.*

*Waarvoor, zee, neem je de vlucht,
Jordaan, trek jij je terug?
Waarvoor, bergen, schrikken jullie op als rammen,
springen jullie, heuvels, als lammeren op?*

Het lijkt me de goede keuze, die kan helpen te doen zien dat psalmen niet zomaar de liturgie kunnen dienen, maar dat ze zelf liturgie zijn. (Wel is het juist hier jammer dat het bij zo'n moeizame, stoterige vertaling blijft. 'Wat heb je, zee, dat je vlucht? Jordaan, trek jij je werkelijk terug?': het is toch een spel?)

Het tweede voorbeeld inzake de relatie interpretatie en vertaling biedt Psalm 84:6. Het gaat om de befaamde beeldspraak van pelgrims die hun 'sterkte vinden in U' en 'gebaande wegen in hun hart'. *Septuaginta* en *Vulgata*, *Statenvertaling*, *Nieuwe vertaling* en vele andere, zij houden zich aan dat beeld: wegen, paden, traptreden zelfs in hun hart (6b). In correspondentie daarmee: sterkte, kracht, moed in JHWH. *Groot Nieuws* begon dat hart uit het beeld weg te masseren:

*Gelukkig zij die hun kracht vinden bij u,
vol verlangen gaan zij naar u op weg.*

De *Willibrordvertaling* uit 1995 dikte de interpretatie van het hart als bron van verlangen nog wat aan:

*Gelukkig de mens die zijn kracht vindt bij U:
hij droomt van opgaan naar U.*

En zo biedt de proeve van NBV ons nu:

*Gelukkig wie bij u hun toevlucht zoeken
en vol verlangen op weg gaan naar u.*

Het hart is in de Bijbel evenwel, zeker in de Hebreeuwse Bijbel, de plaats waar de beslissingen vallen. Daarom houdt de wijsheid niet op te bezweren: 'Bewaak je hart boven al wat je hebt te behoeden. Want daar beginnen de uitvalswegen van het leven' (Spreuken 4:23). Gevoelens worden elders gelokaliseerd, in de ingewanden, zoals in de nieren het geweten. Het hart bepaalt de levenskeuzes. Hier in Psalm 84 is er alom verlangen, heimwee van pelgrims, dat is zeker. Maar wie hier gelukkig worden geprezen, zijn naar mijn overtuiging diegenen die alle obstakels ten spijt het besluit hebben genomen naar Gods voorhoven op te trekken. Zij lijken daarmee opvallend veel op de ballingen wie in Jeremia 31:21 wordt toegeroepen:

*Richt jullie merktenen op,
plaats jullie wegwijzers,
zet jullie hart op de heerbaan!*

Wat mij betreft wordt Psalm 84:6 nog herzien, temeer daar het terecht als eerste vers beschouwd wordt van de derde strofe van de psalm. De twee ervoor en de twee erna bezingen de gelukzaligheid van Gods huis. (NBV onderscheidt overigens twee keer drie strofes. Vers 9 is dan de vierde. Mijns inziens dient men dit vers op te vatten als aanhef van de vierde strofe, als signaal van de 'omslag' in de psalm.) Om in het huis Gods te komen, moet de lange weg van de middelste strofe nog wel worden gegáán, door het dal van dorheid heen. Welnu, gelukkig wie voor zichzelf moed vinden in de Levende, hun zinnen zetten op de pelgrimswegen.

Strofes en versregels

Zojuist viel het woord 'strofe'. Daarmee kom ik bij wat naar mijn besef als de grootste winst van deze nieuwste psalmvertaling kan worden beschouwd. Eindelijk gaan we toe naar een weergave van deze geloofsliederen in hun eigen, welbewust gekozen structuur van strofes en stanza's. Het is duidelijk dat dit ook weer onvermijdelijk keuzes met zich meebrengt en dus discussies zal oproepen. Het voorbeeld van daarnet, in Psalm 84, geeft daar al een idee van. Maar dat is allemaal de moeite waard. Ik neem aan dat het bij alle psalmen zo gaat gebeuren. (Merkwaardig blijft dat Gerhardt/Van der Zeyde hierin niet consequent zijn geweest.) Wat in de toelichting hierover gezegd wordt, nog steeds met betrekking tot Psalm 84 als voorbeeld, mag algemene geldigheid krijgen: 'De strofe-indeling maakt de opbouw van de psalm helder en verhoogt het poëtisch gehalte van de tekst' (*Werk in uitvoering* 2, p. 173).

In dit verband kom ik op de 'eis van voorleesbaarheid' die de NBV zelf heeft gesteld (*Werk in uitvoering* 2, p. 376 ev.). Niet alleen ritme, zinsbouw en helder taalgebruik zijn daarvoor van belang, ook goed zicht op de strofische opbouw. Dat vergroot de voorleesbaarheid. Moeilijker wordt het soms, wanneer het niet alleen om voorleesbaarheid, maar (vooral) ook om gezongen reciteerbaarheid gaat. Zelf ben ik vertrouwd met de gewoonte om psalmen onberijmd te zingen. Het *Dienstboek 1998* biedt, zoals bekend, acht eenvoudige psalmtonen om dit gebruik te stimuleren. Bij de meeste van de aangeboden 31 psalmen gaat het wel goed. Men realiseer zich evenwel dat het zingend reciteren doorgaans in beurtzang gaat. In de praktijk betekent dit, dat er toch nogal eens 'versbrokjes' gemaakt moeten worden die zich niet aan de geboden versregels en strofe-indeling storen. Wie zich hierin geoefend heeft, redt

zich overigens wel. Al is het bij de laatste strofe van Psalm 149 wel heel moeilijk, omdat de vertalers (interessant genoeg trouwens) vers 7 tot en met 9b als één lange onderwerpszin willen beschouwen:

- (7) *De volken laten boeten,
de naties bestraffen,*
- (8) *hun koningen in boeien slaan,
hun leiders met ketenen binden,*
- (9) *het geschreven recht aan hen voltrekken:
dat is de glorie voor al zijn getrouwen.
Halleluja!*

Liturgisch desideratum

In het kort ten slotte nog een wens die uit de liturgische functie van de psalmen is voortgekomen.

Er zijn psalmregels die zó sterk hun stempel op bepaalde zondagen hebben gedrukt, dat deze hun 'naam' eraan zijn gaan ontlelen. Twee ervan staan in de proeve, Psalm 33: 5 en Psalm 98:1. In de liturgische traditie kennen we ze als zondag *Misericordias Domini* en *Cantate Domino*, in de *Vulgaat* de eerste woorden van de bewuste regels. Het is toch niet zo moeilijk dit zoveel mogelijk te respecteren? Maar dan moet Psalm 33:5 niet de woordvolgorde precies omdraaien:

vol is de aarde van zijn trouw.

Mét de Hebreeuwse Bijbel zou immers moeiteloos kunnen:

met de trouw van de HEER is de aarde vervuld.

Iets soortgelijks kan later nog van belang zijn bij Psalm 25:1, 6, 15, 43:1, 66:1 en 27:7. In *Werk in uitvoering* 2 komt alleen nog de liturgisch zo gewichtige 'zondagsnaam' *Cantate* aan de orde, Psalm 98:1. Het blijft helaas bij het enkelvoud:

Zing voor de HEER een nieuw lied.

Dat enkelvoud kan evenwel de meervoudige lof die deze proeve verdient niet meer tenietdoen.

Dr. N.A. Schuman is hoogleraar Liturgiewetenschap aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Verwantschap in Genesis

Een eerste commentaar op de Nieuwe Bijbelvertaling

Drs. Willien van Wieringen

'Hinne mah tov oemah naiem sjewet achien gam jachad.'
De regel uit het voor velen bekende (kamp)liedje zou je als motto kunnen meegeven aan het oecumenische vertaalproject. Zie hoe goed en aangenaam het is als broeders samen wonen, Psalm 133. Er mogen discussies zijn over de weergave van de Godsnaam en andere kwesties: waar gepraat wordt, is het gesprek nog niet ten einde en hebben de geloofszusters en -broeders elkaar niet de rug toegekeerd. De psalmregel vormt ook de kapstok van deze bijdrage over de nieuwe vertaling van Genesis.

De Nieuwe Bijbelvertaling kent een brede insteek. Als doelgroepen zijn niet alleen hoorders gedacht (bv. kerkgangers), maar ook lezers: literair-ingestelde (bv. niet-christelijke geïnteresseerden), studerende (bv. deelnemers aan een leerhuis) en onderzoekende lezers (bv. studenten aan een wetenschappelijke instelling). Dit stelt hoge eisen aan de vertaling, en dus aan de vertaalwerkzaamheid die daaraan voorafgaat. En aan de vertalers zelf. Men moet niet alleen creatief kunnen omgaan met het Hebreeuws, Aramees of Grieks, maar ook met het Nederlands. Naast deze taalkundige kant, zal de bijbelwerker zicht moeten hebben op het totaal van de canon om intertekstualiteit te kunnen herkennen (waar en hoe gaan de teksten met elkaar in gesprek?) en om deze zichtbaar te maken in de vertaling, en om op theologisch vlak lijnen te zien die getrokken kunnen worden binnen verhalen, binnen een bijbelboek en tussen bijbelboeken onderling.

Godgerichtheid

De vertaalcommissie heeft zich verantwoord in regels omtrent brontaalgetrouwheid en doeltaalgerichtheid. Deze bijdrage gaat niet in op deze voornemens van de vertalers. Wel op de on/mogelijkheid van

Godgerichtheid bij het lezen van het resultaat van hun arbeid: de zoektocht naar de theologie die uit de grondtekst spreekt. Ik ben me ervan bewust dat vertalen iets anders is dan exegetiseren en theologiseren, maar vraag me tegelijkertijd af of je zonder Godgerichtheid de brontaal kunt benaderen teneinde deze om te zetten in een volwaardig equivalent in de doeltaal. Kunnen keuzes zuiver linguïstisch en literair bepaald worden of wordt bij een dergelijke behandelingswijze onrecht gedaan aan het verhaal achter het verhaal en ontstaat er een eigensoortige *Gottesfinsternis*?

Voorleesbaarheid

Alvorens ik poog deze vraag te beantwoorden, moet ik zeggen dat de nieuwe vertaling van Genesis wat het Nederlands betreft een geslaagd geheel is geworden. De tekst leest makkelijk weg en komt vrijwel nergens over als een vertaling. Beeldspraak en woordkeuze zijn door de bijbelwerkers eigentijds ingevuld zonder in modernismen te vervallen. De verhalen komen inhoudelijk levendig en spannend over, en zullen een breed publiek kunnen aanspreken. Als liturgisch voorleesboek zal deze vertaling zeker bevredigend kunnen functioneren, net zo goed als of beter dan de mij vertrouwde *Willibrordvertaling* uit 1995. En het feit dat in verschillende kerken het woord van God hetzelfde klinkt, geeft een extra lading aan het gebruik van dit boek.

Maar de projectgroep wil meer, dus het is gerechtvaardigd dat ik naar andere gebruiksmogelijkheden van de nieuwe vertaling kijk.

Theologische lijnen

De vraag naar die andere gebruiksmogelijkheden heb ik als feministisch exegete met grote belangstelling voor bijbelse theologie volgens de Amsterdamse School, voorgelegd aan de tekst, en deze daarmee bekeken op diens bruikbaarheid bij een feministische benadering door geïnteresseerde leken en onderzoekers. Er zijn twee theologische lijnen die dit artikel volgt en deze zijn niet toevallig:

- de lijn van de verwantschap in het algemeen;
- de lijn van de broederschap in het bijzonder.

Verwantschap is een hermeneutische categorie die nog volop in ontwikkeling is op verschillende terreinen van de theologie¹ en lijkt ook een bruikbare categorie om los te laten op het boek van relaties: de Bijbel, en dan met name Genesis, dat het bijbelboek van relaties bij uitstek is: *sefer toledot*, boek der verwekkingen en geboorten. De scheppingsdaad van God vindt haar hoogtepunt in het maken van twee mensen, en in alle verhalen staat de spanning die kan ontstaan in relaties centraal. Voor het gebied van de exegese is de verwantschap waarin vrouwen centraal staan

nog een relatief onbekend onderzoeksmoment² en ik ben benieuwd of de Nieuwe Bijbelvertaling een hulp kan zijn bij degenen die dit grotendeels nog braakliggende terrein willen betreden door vragen te stellen aan de tekst als: hoe worden vrouwen gepositioneerd? Zijn het moeders, dochters, eigenstandige personages? Welke rol krijgen zij toebedeeld? Wat zeggen ze? Tegen wie spreken ze? Wat doen ze?

Een theologische verwantschapslijn die al wel verder onderzocht is, is die van de broederschap.³ Het belang van broederschap speelt in vele bijbelverhalen een grote rol, en lijkt een voorwaarde te zijn voor het ware koningschap zoals David, die een zuivere broederschaprelatie met Jonatan onderhield, dat zal vervullen. Psalm 133 zou je als motto kunnen nemen voor deze theologische lijn: Kaïn en Abel, Jozef en zijn broers, Gideon, maar ook oom Abraham en neef Lot. Licht deze lijn op uit de nieuwe vertaling?

Kun je aan de hand van de nieuwe Genesis-vertaling tot uitspraken komen over de theologie in het Eerste Testament? En in het verlengde daarvan: is deze vertaling in bijvoorbeeld leerhuizen en bijbelgroepen of bij een preekvoorbereiding bruikbaar als remplaçant van de Hebreeuwse Bijbel door degenen die het Hebreeuws niet of onvoldoende machtig zijn?⁴

De lijn van de verwantschap

Lourens de Vries heeft aangegeven⁵ hoe in de nieuwe vertaling van het boek Ruth zorgvuldig is omgegaan met het tekenen van personen in relatie tot elkaar. Door verschillende vertalingen naast elkaar te leggen laat hij zien dat het uitmaakt hoe iemand gepositioneerd wordt voor de betekenis van het personage en daarmee van het verhaal en – zo vul ik aan – daarmee de theologie.

Helaas blijkt dat niet zo eenvoudig te liggen bij Genesis in de nieuwe vertaling. Op vele plaatsen wordt de relatie van de ene persoon tot de andere niet of afwijkend van de grondtekst weergegeven. Zover keuzes gereconstrueerd kunnen worden, zal het stilistische moment dikwijls bepalend zijn geweest – bijvoorbeeld als een woordherhaling vanwege de frequentie als vervelend zou kunnen worden ervaren door de hoorder/lezer.

Dat de persoonstekening theologische gevolgen heeft, laat het verhaal van Noach zien.

De zondvloed kun je zien als een herschepping van hemel en aarde: God wist Haar werk uit en begint opnieuw. Zij begint deze tweede poging echter niet met één man en één vrouw, maar met van alles wat leeft een

mannelijk en een vrouwelijk exemplaar. Een semantische link tussen het eerste scheppingsverhaal en de tweede poging vormt de herneming in Genesis 6:19 en 7:3 van 'mannelijk en vrouwelijk' uit Genesis 1:27. Deze herneming is echter niet terug te vinden in de Nieuwe Bijbelvertaling. Een grappig detail is ook komen te vervallen: in het Hebreeuws zegt God tegen Noach de ark in te gaan: 'jij, je zonen, je vrouw en de vrouwen van je zonen met jou.' Mannelijk en vrouwelijk dus. Niet alleen van de dieren gaan een mannetje en een wijfje de boot in, ook van de mensen gebeurt dat. Maar in de Nieuwe Bijbelvertaling is te lezen: 'Jij moet de ark in gaan, samen met je zonen, je vrouw en je schoondochters.' Hiermee is niet alleen in taalkundig opzicht vervallen dat er van twee generaties 'mannelijk en vrouwelijk' gered zal worden, ook worden de vrouwen van Noachs zonen nu familiair gerelateerd aan Noach: de relatie schoonvader – schoondochter is in deze vertaling belangrijker gevonden dan de relatie zoon – echtgenoot. De link met het eerste scheppingsverhaal is nu weg én de bedoelde vrouwen worden onterecht gerelateerd aan een andere man dan in de grondtekst. Op stilistisch vlak is buitendien de concentrische structuur van de zin verdwenen, en daarmee een element dat van belang kan zijn bij exegese van het verhaal.

Er is met meer vrouwen wat aan de hand in de nieuwe vertaling. Het begint al met Eva (wat begint er nu niet bij haar?). De Nieuwe Bijbelvertaling gebruikt in 2:23 *bouwen* als Adam zegt dat zij uit 'uit de man is genomen'. Het Hebreeuws kent hier het werkwoord *laqach* ('nemen') en niet *banah* ('bouwen'). Dit werkwoord wordt in Genesis, voor zover ik weet, als verwantschapsterm één keer gebruikt voor het maken van een mens (2:22, Eva door JHWH) en twee keer in verwijzing naar het bouwen van een familie (in de woorden van Sara (16:2) en Rachel (30:3)). Het is dus niet zomaar een woord in relatie tot een vrouw! Uit vrouwen wordt via hun *ben* ('zoon') een *bajit* ('huis'), dus familie, gebouwd, niet uit mannen.⁶ Voor het overige zijn het voornamelijk mannen die bouwen, en wel altaren en steden. Vrouwen worden meestal *genomen*, wat gelukkig vrijwel altijd betekent dat zij *tot vrouw* worden genomen, dat een man met haar huwt. Niets staat dus de keuze van een letterlijk vertalen van *laqach* hier in de weg. Integendeel.

Er verdwijnen ook vrouwen.

In 10:21 stelt de Nieuwe Bijbelvertaling: 'Ook Sem kreeg zonen', waar de BHS zegt: 'Ook aan hem werd gebaard'. In deze laatste verwoording vind ik niet alleen het krijgen van kinderen terug, maar ook de activiteit van de vrouw van Sem, namelijk het baren. Door deze verwoording wordt de verwantschapslijn die leidt naar Abram en Sara op bijzondere wijze neergezet.

In 11:29 zegt de Nieuwe Bijbelvertaling: 'Abram en Nachor trouwden allebei.' De BHS kent de vrouwen een vermelding toe: 'Abram en Nachor namen zich vrouwen.'

In 25:26 stelt de NBV: 'Isaak was zestig jaar toen zij geboren werden' waar in de BHS toch echt staat: 'Isaak was zestig jaar oud in het baren van hen', waarmee de moeder – hoewel verborgen – een rol speelt. In de grondtekst is zo het gezin verzameld in één colon, in de nieuwe vertaling is de moeder daarentegen helemaal buiten beeld gehouden.

Er is echter ook een geval dat vrouwen onterecht geïncludeerd worden. Helaas is dit het geval in een minder vleierende passage, namelijk daar waar sprake is van '*anshe sodom*' ('mannen van Sodom') vertaalt de NBV *mensen van Sodom*. Maar het zijn toch echt de 'mannen van de stad' die de slechterikken in het verhaal zijn!

Positionering van personages is van belang voor de interpretatie van verhalen. Zo is er rond de dood van Sara en het eerste stukje van het beloofde land dat Abraham verwerft doordat hij een graf koopt, in de BHS sprake van een inclusio via de naam: in Genesis 23 wordt Sara aan het begin van het verhaal en vrijwel aan het eind ervan bij name genoemd. In de tussenliggende verzen, te beginnen met de helaas vlak vertaalde, hartverscheurende scène dat Abraham maar met moeite los komt van de aanblik van zijn overleden vrouw, is er achtmaal sprake van *mijn* dan wel *je dode* (afhankelijk van de spreker). Het is voor de lezer een onontkoombaar gegeven dat Sara gestorven is en dat Abraham een graf nodig heeft voor haar. Sara is niet alleen dood, ze is ook nog eens aanleiding tot ordinaire onderhandelingen. De hoorder/lezer van de Hebreeuwse tekst kan niet de (m.i. wrange) constatering ontgaan dat de eerste die een vaste plaats in het beloofde land heeft, een dode is. Maar wat doet de NBV? Twee keer *mijn overledene* en zes keer *uw/mijn vrouw*. Stilistisch misschien verantwoord, maar theologisch bijzonder jammer. Ik kan in het bestek van deze bijdrage niet alle voorbeelden weergeven, maar het moge de lezer duidelijk zijn dat in de vertaling de vrouwen in Genesis hebben ingeboet aan de hen in de Hebreeuwse tekst toebedeelde ruimte. Hierdoor is een eenvoudig toe te passen exegetisch model als de drie vragen van Mieke Bal (Wie spreekt, wie ziet, wie handelt?)⁷² niet meer betrouwbaar los te laten op de tekst. Hiermee is voor nadere studie van de verwantschap, dus de onderlinge relaties en de interpretatie hiervan, de NBV onbruikbaar gebleken.

De lijn van de broederschap

De tweede theologische lijn die ik wil zoeken in de Nieuwe Bijbelvertaling is die van de broederschap. De makkelijkste stapstenen

voor deze zoektocht worden gevormd door het woord '*ach*' ('broeder'). Tussen de eerste twee broers, Kaïn en Abel (de geboren broeder, 4:2), gaat het meteen al mis met de broederschap. De volgende keer dat er sprake is van een broedertwist, lijken de vertalers wat in verwarring gebracht: Abram en Lot zijn immers oom en neef, geen broers. Toch spreekt de Hebreeuwse tekst van broers: Lot wordt neergezet als de *zoon van zijn broer*, maar Abram en Lot worden zelf ook *broers* genoemd. Enerzijds valt op te merken dat het Hebreeuws, voor zover mij bekend, geen vergelijkbaar woord voor neef kent, anderzijds zegt het ontbreken van dat woord iets over de familieverhoudingen binnen het Eerste Testament. Dat het gebruik van de term *broeder* er toe doet, laten de volgende twee verzen zien: Abram zegt letterlijk: 'Wij zijn toch mannenbroeders?' (13:8), wat gevolgd wordt door: ze gingen uiteen 'de man van zijn *broeder*' (13:11). In 14:12, 14 en 16 is – m.i. in cumulatieve zin – sprake van *de zoon van Abrams broeder*, *zijn broeder* en *Lot zijn broeder*. De NBV heeft hier helaas van gemaakt *Abrams neef Lot*, *zijn neef* en *zijn neef Lot*. Zo is niet meer zichtbaar hoe desastreus Lots handelen is voor de broederschap. Zoals verwacht is ook in de Jozef-cyclus nogal eens sprake van wegvaalde verwijzingen naar de broederschap. Jammer, zowel op het niveau van deze verhalen zelf, als voor de verwijzingen naar en de betekenisgeving via elkaar. Door niet consequent dit woordgebruik over te nemen, wordt de broederschap als theologische lijn bijna onherleidbaar, en is ook het in verband brengen van verhalen onderling niet goed meer mogelijk.

Conclusie

Uit bovenstaand leesresultaat moge in elk geval duidelijk zijn dat de geïnteresseerde leek, de ambtsdrager die een preek voorbereidt en de onderzoeker/st/er aangewezen blijven op de *Statenvertaling*, de vertaling van de SHA⁸ of de onvolprezen *Verdeutschung* van Buber/Rosenzweig.⁹ Voor het achterhalen van de theologie achter de verhalen via het nauwkeurig lezen van de tekst is de NBV niet tot nauwelijks geschikt en voegt zij helaas niets toe aan bestaande vertalingen. Graag zou ik op nog meer vraag- en uitroeptekens die ik in de marge van de NBV heb geschreven, zijn ingegaan (bijvoorbeeld over verbondstheologie via *berith* ('verbond'), (zelf-)identificatie, verraad en overgave in *hinmeni* ('hier ben ik')), maar de gelegenheid ontbreekt op deze plaats. Echter, de lezer weet zich door de projectcommissie uitgenodigd zelf de vertaling ter hand te nemen, eigen conclusies te trekken en deze ook kenbaar te maken.

Postscriptum

Overigens ben ik van mening dat de onvertaaltbare en onuitspreekbare Godsnaam onvertaalbaar en onuitspreekbaar in de tekst opgenomen dient te worden. 'JHWH' laat ruimte voor iedere bijbellezer om hardop of in haar hart God te noemen zoals z/hij dat zelf wil en zoals het passend is in de eigen, persoonlijke relatie met Haar.

Mw. drs. W.C.G. van Wieringen is promovenda. Haar begeleiders zijn prof.dr. K.A. Deurloo (UvA), prof.dr. E. Talstra (VU) en prof.dr. A.J.A.C.M. Korte (KTU). Haar onderzoek betreft de rol van de vrouwen in de Simson-cyclus (Richteren 13-16).

Noten

1. Zie voor het belang en een eerste doordenking van verwantschap als theologische categorie de oratie met uitgebreide literatuurverwijzingen van A.J.A.C.M. Korte, *Gods geslacht, Gender en verwantschap in vrouwenstudies theologie*. Utrecht, 2000 (Theologische Reeks, nr. 42). Ook verschenen in *Sofia* 4 (2000), p. 8-48.
2. F. van Dijk-Hemmes heeft met haar onderzoek naar de zogenoemde F-teksten een impuls gegeven, en ook M. Bal, A. Brenner en J. Siebert-Hommes moeten hier genoemd worden, maar er ligt nog veel werk te wachten.
3. Zie bijvoorbeeld P.J. van Midden, *Broederschap en Koningschap, Een onderzoek naar de betekenis van Gideon en Abimelek in het boek Richteren*. Maastricht, 1998.
4. Bij het doornemen van de nieuwe vertaling heb ik gebruikgemaakt van: K. Elliger, W. Rudolph (ed.), *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart, 1977 en *Genesis, Hebreeuwse tekst en Nederlandse vertaling*. Haarlem/Amsterdam, 1999 (Uitgave NGB/KBS/Societas Hebraica Amstelodamensis).
5. L. de Vries, 'De plaats van de pragmatiek in de Nieuwe Bijbelvertaling'. In: *Met Andere Woorden* 99.1 (maart 1999). Tekst ook te vinden op de website van het NGB.
6. Ondanks wat Huub Oosterhuis ons laat zingen: 'uit alles wordt een mens gebouwd', een regel uit het veelgezongen lied 'Uit vuur en ijzer'.
7. Zie M. Bal, *De theorie van vertellen en verhalen, Inleiding in de narratologie*. Muiderberg, 1990⁵. Een toepassing van Bals' theorie op het niveau van een leerhuis is te vinden in: J. Siebert-Hommes (red.) *De vrouw van de nacht en andere verhalen uit de bijbel*. Zoetermeer, 1998.
8. Zie noot 4.
9. M. Buber / F. Rosenzweig, *Die Schrift*. Gerlingen, 1997¹⁰ (Neuausgabe).

Werk in uitvoering 2

Reacties uit Suriname

Ds. Erlé Deira en dr. Franklin Jabini

Aan het woord is ds. Erlé Deira, directeur/secretaris van het Surinaams Bijbelgenootschap (SBG).

'De algemene indruk die de vertaling op mij maakt is dat hij heel sterk afbuigt van de gevestigde 1951-traditie. Oppervlakkig bekeken roept hij spontaan protest op in het hart van de traditionele kerkganger en bijbellezer en krijgt men de indruk dat de trouwe bijbellezers en/of zij die de Bijbel regelmatig bestuderen, niet tot de doelgroep van de vertalers kunnen worden gerekend. De soms verregaande simplificatie van woordkeus en daardoor de introductie van nieuwe begrippen – al dan niet zijnde een vervanging of interpretatie van oudere/bekende begrippen – daagt het gevestigde kerkpubliek uit om de hun vertrouwde en gevestigde begrippen voor nieuwe te verruilen.

Door de trouwe kerkganger kan dit als een groot obstakel worden beschouwd, omdat er vrij weinig herkenbare elementen in taalstijl en woordkeus voor hem zijn bewaard. Vele woorden die deels tot de identiteit van de kerktraditie zijn uitgroeid, worden zonder compromis verruild voor nieuwe.

Anderzijds leest de vertaling vlotter dan de 1951-vertaling en zou de buitenkerkelijke lezer op zichzelf de tekst zich eigen kunnen maken. In dat opzicht staat de Nieuwe Bijbelvertaling waarschijnlijk een ontvangst als de *Groot Nieuws Bijbel* te wachten, m.n. dat zij onder jongeren en het buitenkerkelijk publiek beter gewaardeerd zal worden dan door de trouwe en belezen kerkganger.

De tijd ons geboden was echter te kort om diepgaander commentaar te leveren.'

De reactie van dr. Franklin Jabini, vertaalcoördinator van het Surinaams Bijbelgenootschap, is vertaaltechnisch van aard.

'Ik heb mij vooral bezighouden met het Oude Testament en wil daarom

over enkele passages uit dat deel het een en ander opmerken. Over het algemeen leest de vertaling prettig. Ook hebben de vertalers geprobeerd om de hedendaagse lezers enige hulp te bieden bij passages waar er meerdere vertaalmogelijkheden zijn en bij bijzonderheden in de brontekst. Ik wil ondanks dit alles toch enige dingen opmerken die mij bij het lezen opvielen, als Surinaamse lezer:

Genesis 1:2

'Gods geest': in een voetnoot zijn er andere opties genoemd. Maar, de vertaling 'Gods Geest' is niet genoemd. Daar deze vertaling nog steeds door exegeten ondersteund wordt, lijkt het mij goed deze tenminste in de voetnoot op te nemen.

Verbindingen

De *wayiqtol*-vormen waarmee de activiteiten van de verschillende dagen in Genesis 1 beginnen komen m.i. niet voldoende tot hun recht. Zou een verbindingswoord dat niet beter uitdrukken? Bv. 1:6: 'Toen zei God: ...' Dit kom ik ook tegen bij andere gedeelten. Hebben we hier te maken met een bepaalde stijl? Ook de behandeling van het partikel *ki* in sommige Psalmen zou opnieuw bekeken kunnen worden. Op die plaatsen zou 'want' vertaald kunnen worden. Zie bijvoorbeeld Psalm 24:2, 33:4 – bij 33:9 is dat wel gedaan!-, 47:3, 10, 96:4, 5, 97:9, 99:9, 103:11, 122:5, Psalm 136 (meerdere verzen!), 147:13, 148:13.

Psalm 29:1/Genesis 6:4

'goden': Hoewel vele exegeten deze uitdrukking gelijk stellen met *bn ʿilm* (Ug), en de vertaling acceptabel is, moeten wij in elk geval in een voetnoot de andere mogelijkheden openlaten of tenminste aangeven wat er letterlijk in het Hebreeuws staat.

Bij de vertaling 'zonen van de goden' in Genesis 6, zou ook een voetnoot geplaatst kunnen worden om andere vertaalalternatieven aan te bieden.'

31 Psalmen: een proeve van vertaling

Dr. Jan Fokkelman

Enige weken geleden is een eerste reeks gedichten uit het boek van de Psalmen in vertaling uitgekomen, als onderdeel van Werk in uitvoering 2. Het zijn 31 lofzangen die als proeve worden aangeboden.¹ Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft mij om een reactie gevraagd, en die geef ik hier graag.

Deze reeks gedichten is een goed begin. Het Nederlands is weloverwogen en goed voorleesbaar. Het zal tien jaar later geen gedateerde indruk maken. Op de schaal waarvan het ene uiterste het zeer vrije of dynamisch-equivalente vertalen is en het andere het concordant of hebraïserend weergeven, houdt men een verstandig midden. Er zijn moedige beslissingen te vinden. Ik noem enkele voorbeelden. Zo heeft men het aangedurfd 96:13 en 98:9 als slotstrofen af te drukken door een witregel voor deze verzen te plaatsen, ondanks het feit dat het zinsverband doorloopt; in deze gevallen is er dus enjambement dat een strofegrens overschrijdt. Een middel waarmee je zuinig moet omgaan en dat ik uit de vertaling van de Jewish Publication Society of America ken, is het verwisselen van cola, om een goed lopend resultaat te krijgen; dat gebeurt hier bv. in 48:4a en b, en in 87:1 en 2. In 114:3a wordt het werkwoord 'zien' absoluut gebruikt, dat wil zeggen zonder lijdend voorwerp gelaten, zoals in het origineel.

Colon

Omdat onze taal meer woorden nodig heeft dan het compacte Hebreeuws, is het onvermijdelijk dat elke regel uit één colon bestaat. De versnummers zijn superieur gezet, en enige punten kleiner dan de letters. Dat waardeer ik zeer omdat ze geen product van de dichter zijn, een louter dienende functie hebben en nu niet storend werken. De vertalers hebben in elk gedicht witregels geplaatst, meestal bij wijze van

strofegrens, soms ten bate van grotere eenheden (stanza's). De helft van deze indelingen is correct, en dat is een grote vooruitgang vergeleken met wat we aan vertalingen hebben in de moderne talen.² Mijn bijdrage heeft geen ruimte om op details van woordkeuze of exegese in te gaan, maar ik bespreek toch twee passages die een serieuze correctie verdienen. Dat brengt ons dan vanzelf bij de hoofdzaak van dit stuk: de proporties van het gedicht en de gewenste typografische presentatie ervan.³

Psalm 8

De selectie die nu is verschenen beperkt zich tot lofzangen. Het eerste lied dat we aantreffen is Psalm 8. De verzen 2 en 10 zijn identiek: een enveloppe die vier strofen van elk vier halfverzen bijeenhoudt. Deze kop en staart zijn eigenlijk tweeledig (dubbele vocatief in het A-colon en een hymnische uitroep als B-colon) maar hier teveel geknipt, namelijk als tricolon gepresenteerd. Strofe 2 (die bestaat uit v. 2c en v. 3abc) luidt in *Werk in uitvoering 2* zó:

*U die aan de hemel uw luister toont,
met de stemmen van kinderen en zuigelingen
bouwt u een macht op tegen uw vijanden
om hun wraak en verzet te breken.*

De beslissing om het paar ‘vijand en wraakzuchtige’ in v. 3c met abstracta weer te geven vind ik moedig en geslaagd. Maar is de strofe wel goed weergegeven op het punt van de zinsbouw? Deze vertaling houdt de bewering in dat er slechts één zinskern zou zijn, en maar één lijdend voorwerp: ‘U (...) bouwt een macht op.’ De rest van de strofe zou bestaan uit een bijvoeglijke bijzin en een zware last aan bepalingen. Deze optie verraaft een duidelijk gebrek aan analyse.

Wat gebeurt er in de grondtekst? Het begin van de eenheid is gemarkeerd door het woordje 'asjèr, dat elders meestal een betrekkelijk voornaamwoord of een motiverend voegwoord is, maar hier los aanknoopt bij de uitroep van v. 2b en licht motiverend is. In v. 2c en 3b tref ik 'luister' en 'macht' aan, beide een monosyllabe met een o-klank (*hood* en 'ooz'). Ze zijn een woordpaar en worden allebei gekoppeld aan een werkwoord in het perfectum. De vorm in 2c (ongevocaliseerd: *tnh*) is moeilijk, maar niet onmogelijk, en de geringste ingreep is tevens de aantrekkelijkste: hervocaliseer hem als een pu'al, *tunna*. Ten slotte valt op dat zowel 3a als 3c een tweetal heeft: eerst de kleintjes in het meervoud, dan de vijanden in het enkelvoud, en het is evident dat deze twee paren in oppositie staan. Deze observaties leiden tot een heel andere weergave met

een evenwichtiger en krachtiger zinsbouw die twee zinskernen erkent en de bepalingen hun juiste plaats toewijst. Ik differentieer meteen maar tussen A- en B-cola door niet/wel inspringen:

*Jahwe, onze Heer,
hoe machtig is uw naam op heel de aarde!*

*Uw luister wordt immers hemelhoog bezongen
met de stemmen van kinderen en zuigelingen;
U hebt een bolwerk gegrondvest vanwege uw belagers
om vijand en wraakzuchtige uit te schakelen.*

Deze weergave is bij enige modernen reeds te vinden, o.a. in de Bible de Jérusalem. En het valt me tegen van onze vertalers dat hun vertaling niet veel anders is dan een vermomde vorm van de absurde tekst waarmee we drie eeuwen opgescheept hebben gezeten: het 'uit de mond der kinderkens en der zuigelingen hebt gij sterkte gegrondvest' van de Statenvertaling dat in de Nieuwe Vertaling uit 1951 nog niet was opgeruimd.

Psalm 114

De tweede passage die ernstige kritiek verdient is de tweede helft van Psalm 114. De weergave ervan weerspiegelt een overmaat aan exegese, die bovendien onjuist is, en verloochent de syntaxis van de slotstrofe:

5 *Waarvoor, zee, neem je de vlucht,
Jordaan, trek jij je terug?*

6 *Waarvoor, bergen, schrikken jullie op als rammen,
springen jullie, heuvels, als lammeren op?*

7 *‘Voor het aanschijn van de Heer, – beef, aarde! –
voor het aanschijn van de God van Jakob.*

8 *Hij verandert de rots in een bron,
het graniet in een stroom van water.’*

De fatale aanhalingstekens rondom de slotstrofe verraden dat de vertalers deze eenheid zien als antwoord op de vraag die de strofe ervoor heeft gesteld. Maar de correspondentie van 'waarvoor' en 'voor' die we hier lezen staat helemaal niet in de grondtekst. Vers 5a heeft twee gezegdes, en er is alles voor zulke syntaxis te handhaven, met 'Wat is er met je, zee, dat je vlucht?' De gedachtestreepjes die men aanbrengt in v. 7a zijn ronduit rampzalig, want daarmee wordt de zinskern gedegradeerd tot een

parenthese. In werkelijkheid spreekt niet de zee (of de Jordaan) in een citaat, maar de dichter zelf. Hij breidt de delen van het landschap die hij zelf benoemde in strofe 2 (vv. 3-4) uit tot een omvattend 'aarde', ten bate van de climax, en beveelt nu de hele aarde de godheid met ontzag en aanbidding te benaderen. Bovendien is er niets tegen het participium conjunctum van v. 8a te respecteren, door een bijvoeglijke bijzin van vers 8 te maken. De punt achter vers 7 is dus ook fout, want vers 8 brengt op de valreep geen nieuwe, zelfstandige actie, maar een eigenschap die de God van v. 7b nader kwalificeert.

Proporties

De syntaxis is prominent in mijn twee kritieken van zojuist. Zij heeft alles te maken met proporties, en proporties zijn voor de dichter alles. Elk tekstniveau kent zijn kwantitatieve regels.⁴

Het glas dat half vol is is ook half leeg. De helft van de 31 gedichten is niet goed ingedeeld met witregels. Ik geef enkele voorbeelden: *Psalm 33* is afgebeeld als een ontwerp van 3 4-4-4-4 3 verzen. Het valt gemakkelijk aan te wijzen dat dat niet klopt. Vers 12 moet geen witregel voor zich hebben, maar na zich. Deze dichtregel staat immers in oppositie tot v. 10. In v. 10 zien we de massa van 'de volken/de naties', hun plannen worden door God tenietgedaan. Vers 11 is de as van een drieregelige strofe en meldt dat Gods plannen juist wel standhouden. Zijn begunstigen staan dan in v. 12: het éne volk, die éne natie die hem bijzonder interesseert – het uitverkoren Israël uiteraard. Ook de verzen 13-15 zijn een drietal: we zien in één oogopslag aan de stof dat ze alledrie over het kijken en doorzien van God gaan. De verzen 4-7 vormen twee slanke strofen die onderling parallel zijn. In vv. 4-5 staan kwaliteiten van God, zodat de strofe vnl. naamwoordelijk spreekt, in vv. 6-7 staan zijn handelingen als schepper en zijn de gezegdes juist werkwoordelijk. De vv. 16-17 zijn een korte strofe tegen geweld en machtsvorming; ze zijn duidelijk onderscheiden van de verzen 18-19, een positief getoonzette eenheid die over God gaat. De werkelijke ordening van de psalm is er een van 9 strofen, met vv. 10-12 als krachtcentrum: vv. 1-3/4-5/6-7/8-9/10-12/13-15/16-17/18-19/20-22. Ook *Psalm 48* moet heel anders worden ingedeeld, als een zeer strakke reeks van acht strofen die alle vier cola tellen rondom één drieregelige (vijf, niet vier cola bevattende) strofe in v. 9 – de spil van het geheel die twee, drie ringen van correspondentie om zich heen heeft (zie de verantwoording hiervan in mijn *Major Poems II*). In deel I (mei 1998) heb ik laten zien dat *Psalm 113* niet drie strofen heeft, zoals Gunkel, Ley en ook van der Lugt nog (zie mijn dissertatie, Kampen 1981) meenden, maar vier. Hier in *Werk in uitvoering 2* heeft men ten onrechte v. 3 als wenszin

vertaald en in strofe 1 geplaatst. Strofe 1 beslaat echter slechts twee verzen, met twee imperatieven en een jussief; zij loopt uit op een merisme van tijd. Strofe 2 staat in vv. 3-4, begint dadelijk met een merisme van de ruimte, heeft juist geen persoonsvormen van het werkwoord als gezegde en vestigt de verticale dimensie die zo karakteristiek is voor de rest van het gedicht.

In een begeleidend schrijven vernemen we dat men bij langere gedichten de witregels alleen aan stanza's wil geven, omdat het gedicht anders een verbrokkelde indruk zou maken. Wat is dat nu? De dichters van het Psalterium hebben elk lied in strofen geschapen, en wie zijn wij dat we dat blijven negeren? Het is juist heel behulpzaam voor de lezer om de strofenbouw zichtbaar te maken, want daardoor vallen alle dingen op hun plaats. Strofen zijn geen brokken, maar strofen, en vragen om articulatie. Het zichtbaar maken van de ware geledingen van het gedicht dient al plaats te vinden op de lagere tekstniveaus, die van cola en verzen. Het is een gemiste kans dat de B- en C-cola op dezelfde plaats aan de linkermarge beginnen. Ze verdienen door inspringen zichtbaar te worden gemaakt. Ook dan vallen de dingen op hun plaats. Neem het slot van *Psalm 69*, waar tot nu toe iedereen, weer door gebrek aan analyse, de Massoreten heeft gevolgd en in de vv. 36-37 een tricolon plus bicolon leest. Als we het patroon van de subjecten (God versus zijn begunstigen) en vooral dat van de werkwoorden in 36c37ab analyseren – een fraaie reeks ab-b'a', gelet op het verschil tussen over- en onovergankelijk – zien we dat het omgekeerd moet zijn: een bicolon plus een tricolon. Ik maak dat zichtbaar:

<i>Ja, God zal Sion bevrijden</i>	36a
<i>en de steden van Juda herbouwen.</i>	b
<i>Ze zullen daar leven en het bezitten,</i>	c
<i>het kroost van zijn knechten zal het beërven</i>	37a
<i>en wie zijn naam liefhebben zullen daarin wonen.</i>	b

Tot slot veroorloof ik mij een verwijzing naar het einde van mijn boek *Dichtkunst*. Het is één van de primeurs van dat boek dat ik daar een volledige lijst van de strofenindeling van alle psalmen heb opgenomen. Deze gegevens zijn gebaseerd op mijn uitvoerige structuuranalyses van alle gedichten.⁵

Dr. J. Fokkelman is universitair docent Klassiek Hebreeuwse Literatuur aan de Rijksuniversiteit van Leiden.

Noten

1. Het betreft de Psalmen 8, 24, 29, 33, 46-48, 76, 84, 87, 93, 96-100, 103 en 104, 113 en 114, 117, 122, 134-136 en 145-150.
2. Bij ons gaat het dan om de *Willibrordvertaling*, tweede en derde druk van resp. 1981 en 1995) en de *NBG-vertaling 1951*, die deels van voor de oorlog is. Goed ingedeeld zijn hier in *Wiu2*: de Psalmen 8, 24, 46, 47, 76, 87, 93, 96, 97, 99, 100, 114, 117, 148, 149; bijna helemaal goed zijn 98 en 150.
3. In het vervolg maak ik gebruik van kersverse gegevens van gedetailleerd prosodisch onderzoek. Eind september is van mijn hand *Dichtkunst in de bijbel* (Zoetermeer: Meinema) verschenen, een handleiding bij literair lezen die weliswaar bestemd is voor lezers zonder grondtalen, maar toch een theorie, een model en een definitie van poëzie biedt die zaken van prosodie integreert met aspecten van stijl, betekenis en zin. Begin november is deel II (550 p.) van mijn *Major Poems of the Hebrew Bible* verschenen (Assen: Van Gorcum), dat voor de vakwereld een compacte maar volledige bespreking geeft van prosodie en structuur van 85 Psalmen plus Job 4-14, die ontdekking presenteert dat de dichters hun premassoretische lettergrepen telden en vaak de totalen van verzen, strofen en stanza's in dienst van hun compositie stelden.
4. Zie daarover de hoofdstukken 2-4 van *Dichtkunst*.
5. De analyses van 85 psalmen zijn thans te vinden in *Major Poems II*.

Een kritische analyse van 1 Korintiërs

Dr. Lambert Wierenga

Met de onlangs gepubliceerde NBV-versie van 1 Korintiërs hebben de vertalers een aanzienlijke winst geboekt in vergelijking met recente Nederlandse bijbelvertalingen. Dat oordeel zal ik hier proberen te illustreren (1) in een summier overzicht van wat ik waardeer, om dan enkele punten van kritiek (2) te formuleren. Ten slotte (3) zal ik speciaal de aandacht vestigen op enkele opvallend literaire kenmerken van 1 Korintiërs 13.

Waardering

Mijn positieve waardering geldt vooral de hoofdstukken 7, 9, 11 en 15. Het allermeeest echter het fraaie en – door zijn sterk metaforische karakter – lastige hoofdstuk 12! Meer 'en détail' noem ik de volgende aspecten en passages.

Een heterogene agenda

De 'heterogeniteit' van de thematiek is in de vertaling efficiënt gehandhaafd. De auteur, ooit stichter van een christengemeente in Korinte, was over de *follow-up* van zijn werk ernstig verontrust geraakt. Over aldaar heersende controverses had hij al eerder zelf met Korinte (5:9) gecorrespondeerd. Bovendien had hem – via een gemeentelid Chloë (1:11), via een niet bewaard gebleven brandbrief (7:1) en via de mondelinge toelichting daarbij (16:17) – kennelijk nieuwe informatie daarover bereikt.

In 1 Korintiërs *dialogeert* de auteur vervolgens met die ons onbekende correspondenten; op hun problemen die de lezer *vanuit het perspectief* van de schrijver – dus retorisch 'partijdig' – voorgeschoteld krijgt in de vorm van samenvattingen en citaten, geeft hij een zowel *polemische* als *adhortatieve* reactie.

Agenda

Dat ad-hocaspect maakt deze sterk *dialogische* tekst tot een levendige maar heterogene bundeling van uiteenzettingen op basis van een concrete agenda die de auteur door anderen was aangereikt: de auteur werkt een serie 'agendapunten' af. De overgangetjes van het ene naar het andere 'punt' zijn meer door die *externe agenda* ingegeven dan door de consistente regie van een *eigen* betoog. Vandaar de bruuske wendingen met 'wat betreft ...', 'dan nu over ...' en 'ziehier ...' (bv. 5:3-4, 7:1, etc.). Binnen die agenda-achtige opzet resumeert of citeert Paulus de ideeën van zijn correspondenten, om er vervolgens kritisch op te reageren. Dat doet hij aan de hand van talrijke – voor ons vrij cryptische, want sterk situatieafhankelijke – verwijzingen naar de mondelinge rapportage en naar de brandbrief. Zodoende treft de lezer in deze daardoor sterk *appellatieve* tekst Paulus' adviezen aan: 'nu ik het hier tóch over heb, ...', 'ú zegt ..., maar ik stel ...', 'maar u wéét toch ...!' Zie bv. 1:11-18, 3:4-5, 16-20, 4:3-8, etc.)

De door Paulus als afwijkend aangemerkte meningen waarop hij zijn oppositie richt, zijn in de Griekse tekst niet alle *talig* 'gemarkeerd'. Maar, zegt Arichea: '*They can nevertheless be identified through exegesis and discourse analysis*', die onmisbare componenten van elk vertaalproces. Deze alternerende opzet – *Paul's practice of quoting opinions and refuting them* – wordt in de vertaling fraai tot uiting gebracht – modeloplossing in 6:12-13 – als een retorische controverse waarin de schrijver beide standpunten tegenover elkaar zet.

Arichea noemt in dit verband 6:12, 13, 8:1, 10:23-24 en 29^b. De NBV-versie heeft dit levendige tekstkenmerk – uiteraard – niet verwaarloosd. Maar dat typische trekje had in 1 Korintiërs, behalve tot 6:12-13 en 7:1, wellicht kunnen worden uitgebreid tot 8:1 en 10:29^b. Vooral echter tot de controversiële 'vrouwenzwijgtekst' (14:34-35). In de resumerende en alternerende discussiestrategie van Paulus is ook dit fragment op te vatten als een 'quote' uit de brandbrief. Voortbouwend op diens strategie van *practice of quoting and refuting*, oppert Arichea het idee om ook 14:34 te beginnen met '*Some of you say: "Women should be silent in the churches ..."*'. In die hypothese zou Paulus hier zijn verontwaardiging uiten over een typische mannenopvatting, geïnspireerd op de 'wet' (14:34: de traditioneel joodse?, de wetgeving van de Griekse stad Korinte?, de natuurwet in 11:14?). Deze suggestie van Arichea zou de felheid en het sarcasme – in retorische vragen en exclamaties (14:36-37) – verklaren waarmee Paulus de absurditeit onderstreept van deze hem voorgelegde opinie!

Een homogeen personage

Het *homogeneiserende* principe van deze – thematisch heterogene – tekst is de 'ethische argumentatie'², d.w.z. de persuasieve constructie van de schrijver als *personage*. Zijn correspondenten, over wie hij zich ernstige zorgen maakt, wil Paulus 'verleiden' tot 'volgzaamheid'. Daartoe put hij uit een ruim arsenaal van retorische middelen waarmee hij zijn 'persoonlijkheid' bij hen wil *valoriseren*.

Dat leidt tot een gedetailleerde en genuanceerde *zelfprofilering*, volgens de contemporaine retorica opgebouwd met de begrippen 'oordeelkundigheid', 'deugdzaamheid' en 'betrokkenheid'. Componenten daarvan zijn standaard de inzet van *sententiae* als bewijs van superieur inzicht én de *weerlegging* van afwijkende opvattingen.

Door die eigenschappen van zichzelf naar voren te brengen, hoopt Paulus kennelijk de Korintiërs voor zich te winnen: op die voorwaarde zal hij hen ertoe kunnen brengen zijn adviezen en zijn voorschriften te honoreren. Alle conventionele *loci* van de ethische argumentatie passeren dan ook de revue.

Enkele daarvan: aanstelling van hogerhand (1:1, 4:1-5, 7:10, 9:1-23), bescheidenheid (2:1-5, 3:5-7, 9:15-27, 15:8), zelfbewustzijn (7:10, 25, 8:4, 11:16), competentie (2:2, 7:40), sententiële vaardigheid (1:11-16, 2:8-16), literaire en metaforische competentie (3:9-15, 12:12-27 en 13).

Elk van de controversiële punten introduceert hij via een functionele herinnering aan die legitimiteit én van die competentie, om vervolgens zijn opvatting vastberaden te verdedigen.

Briefhoofd

Het incipit – het 'briefhoofd' – is wat kleurloos weergegeven. Weliswaar zijn de woordjes 'van (Paulus)' en 'aan (de gemeente in ...)' toegevoegd. Maar de tekst zou in vertaling dat briefkarakter duidelijker hebben behouden als was begonnen met 'Aan: ...', gevolgd door een 'Van: ...' (inclusief déze typografische markeringsen). Al met al echter heeft dit tekstkenmerk – een concrete, door anekdotische plaatselijke en persoonlijke omstandigheden gekenmerkte brief – zorgvuldige aandacht gekregen.

Homogeniteit in de isotopie

Het fragment 9:24-27 is een korte allegorie met als startmetafoor 'atleet' voor 'apostel'. In vertalingen wordt die *doorgaande* metaforiek uiteraard gehandhaafd: de allegorie is een van de artistieke en retorische middelen die een auteur kiest. Een 'tekstkenmerk' dus.

Vaak echter onderbreken recente vertalingen (*Willibrordvertaling*,

Tradition Oecuménique de la Bible, Contemporary English Version, Bible de Jérusalem) bij 9:27 abrupt de homogeniteit van deze sport-isotopie³, om paradoxaal terug te vallen op een term uit een religieuze isotopie: 'prediken' of 'verkondigen'. Het werkwoord dat de auteur daar gebruikt (*kêrusso*) betekent echter, behalve 'prediken', ook 'een wedstrijd uitschrijven' of 'voor de wedstrijd oproepen'. Die metafoor is een natuurlijke component van de sport-isotopie. Deze Nieuwe Bijbelvertaling respecteert de isotopische consistentie door in 9:27 te zetten: *Ik hard mezelf en train* (in plaats van: oefen) *me in zelfbeheersing, zodat ik niet ánderen voor de wedstrijd heb opgeroepen* (in plaats van: anderen de spelregels opleg⁴), *maar uiteindelijk zelf word gediskwalificeerd*. Zo is de lezer in staat een *samenhangende* tekst te concretiseren doordat hij de metaforische consistentie herkent.

Kritiek

Mijn kritiek op de NBV-versie van *1 Korintiërs* betreft twee aspecten van talige aard. Ik noem die 'nominalisatie' en 'discursieve en argumentatieve structurerings'.

Nominalisatie

Van het Oudgrieks wordt wel als karakteristiek vermeld dat het – statistisch gezien – een 'substantivisch' systeem is, dat een relatief – ten opzichte van het Nederlands – hoge frequentie van de woordsoort 'nomen' bevat en inzet. Bij het vertaalproces naar een anders toegeruste taal moet uiteraard de frequentie van de *doeltaal* worden gerespecteerd. De vertalers hebben die in brontaal en in doeltaal ongelijke frequentie van woordsoorten niet consequent als een linguïstisch relevant *probleem* onderkend en gehonoreerd. Dat betekent dat een nomen uit de *brontaal* vaak ook weer correspondeert met een nomen in de *doeltaal*, ook daar waar de doeltaal zou putten uit een ándere grammaticale categorie. Soms valt dat een huidige lezer nauwelijks nog op. Zijn manier van bijbellezen is sterk gekleurd door een *vertaaltraditie* die ooit is begonnen in een tijd waarin men zich van dat onderscheid in taalsystematiek – en van de specifieke *methodische* consequentie ervan voor het vertalen – onvoldoende rekenschap gaf. Daarom vergt het nú extra alertheid om die exotische 'nominalisatie' in een vertaling die streeft naar 'natuurlijk, hedendaags Nederlands', waar mogelijk te vermijden. Nomina als 'de wil' en 'het geloof' – veelal via de Statenvertaling in hun 'religieuze' functie geïntroduceerd – wekken de suggestie dat het om 'objectieve'⁵ begrippen gaat. M.i. zijn het veelal *talige relictten uit een oud*

stadium van de ontwikkeling van het systeem 'Nederlands van het christelijke volksdeel': archaïsche 'kerktaal'.

Hier volgen enkele van die woorden, waarvan de automatische transplantatie in *dezelfde grammaticale categorie*, het nomen, een 'on-Nederlandse' gekunsteldheid oplevert. Voorbeelden: 'de wil' (1:1; > 'op Gods initiatief'⁶); 'uw kennis' (1:5; > alles wat u weet⁷); 'in zijn goedheid' (2:12 > 'gunstig als hij ons gezind is'); 'onze gedachten (zijn die van Christus⁸)' (2:16; > 'wat wij denken'); 'de verkondiging' (9:18 heeft dit woord terecht: het betreft daar een *activiteit*. In 15:14 is niet bedoeld 'het feit [dat er verkondigd wordt]', of een 'evangeliserende activiteit van de ik', maar 'de inhoud van de blijde boodschap'; 'uw roeping' (2:26; 'toen u geroepen werd'); 'uw geloof' (9:2; > 'doordat u wél die overtuiging bent toegedaan!'); 'het woord van God' (14:36; > 'wat God heeft gezegd'). Het is dit type nominalisatie die het zinnetje 'de zonde ontleent haar macht aan de wet' (15:56) zo cryptisch maakt.⁹

Discursieve en argumentatieve structurerings

Met deze term duid ik de selectie aan van talige procédés die in een tekst de verschillende beweringen hun onderlinge structuur verlenen. Vooral de *causale* (nevenschikkende en onderschikkende) voegwoorden zijn op nogal wat plaatsen routineus gekozen. Zeker in zo'n *appellatieve* tekst als *1 Korintiërs* verdient de koppeling van 'beweringen' aan 'argumenten' extra zorg: een tekst wordt nodeloos afgeplat, als er niet per specifiek geval gekozen wordt tussen het *causale* 'want' of 'omdat', het *explicatieve* 'namelijk', het *evidentie* suggererende 'immers', de suggestieve ellips van de '.', het verontwaardigde van de *retorische* uitroep 'Jullie hebben toch ..!' of 'Hebben jullie dan niet ..?', het *explicatief-consecutieve* 'zodoende', etc. Dit punt zal ik met één voorbeeld uit vele proberen duidelijk te maken. In 10:8-10 staan drie – parallel geconstrueerde – zinnen. Ze bevatten elk een analogie tussen (a) het 'heden' van de Korintiërs en (b) het 'verleden' van Israël. Lid (b) van de analogie wordt telkens gevolgd door een causale zin met 'want' (griek: *gar*). Terwijl dit 'argument' in de vertaling *formeel* wordt gekoppeld aan lid (b), slaat het in het betoog van de auteur *feitelijk* op lid (a): de *actuele* dreiging wordt – slechts – *gesuggereerd* via een argumentatieve *ellips*. Mijns inziens is het betoog van de auteur hier onvoldoende geïnterpreteerd. De vertaling zou moeten luiden: *Laten we geen ontucht plegen! Een aantal van hen deden dat, en zodoende stierven er op één dag 23000!* Deze discursieve en argumentatieve structurerings zou in de hele tekst nog veel bijstelling moeten krijgen.

Literariteit: voorstellen tot wijziging

In de – fraaie – *Wiu2*-tekst van 13:1-14:1^a stel ik een aantal wijzigingen voor.

Het fragment is algemeen als *poëzie* herkend.¹⁰ In de NBV-tekst blijkt dat uit niets. Ik stel – typografisch – minimaal een stichometrische weergave voor, fungerend als *formele* poëzie-indicator.

Als *technische* poëzie-indicator geldt het krachtig gemarkeerde systeem van elementen die in het gedicht zijn gerangschikt volgens een hecht patroon van formele en semantische *equivalenties* (herhalingen, parallellen en contrasten), in de zin van de linguïstische poëtica van R. Jakobson.

Het gedicht wordt getypeerd als specimen van het genre ‘priamel’, dat sterk retorisch is opgezet. Het bezit een catalogus-achtige structuur, doordat schijnbaar algemene ideeën en incidentele waarnemingen vrij losjes aan elkaar worden geschakeld. De ‘lijst’ loopt, zoals een sonnet dat doet met een ‘val’, uit op een – thematisch en technisch – opvallende ‘pointe’: ‘*Basically a priamel comprised a variety of disconnected ideas and observations with a surprise conclusion.*’¹¹ Deze genre-indeling heeft gevolgen voor de vertaling en voor de typografische weergave.

In 13:11-13 is grote aandacht gegeven aan deze systematiek van de contrastieve en parallelle opbouw van het gedicht: een serie koppels, alle temporeel gemarkeerd met ‘nú (nog)’ en ‘(maar) dán’. Het gedicht sluit, dankzij de invoeging van ‘nog’, af met een onontkoombaar accent op ‘Nú (zijn er nog)’, zoals het hoort. Een misleidende lectuur met een klemtoonloos ‘nu’ of met een nog vager ‘zo’, zoals vaak werd geboden, is daarmee verhinderd.

In 13:12 luidde de vertaling vaak: ‘(Dán zal ik volledig kennen) zoals ik zelf gekend ben’. De werkwoordvorm is in de tekst van de Nieuwe Bijbelvertaling geïnterpreteerd als een ‘passivum divinum’, dus als een conventioneel alternatief voor het religieuze taboe op de godsnaam. Dat men dit geval als een *talig* procédé heeft opgevat, en vervangen door een natuurlijk Nederlandstalig equivalent, waarin de agens is geëxpliciteerd als ‘God’, taxeer ik als pure winst!

Het themawoord ‘de liefde’ heeft in dit gedicht de functie van een retorische figuur, de *personificatie*: allerlei ‘mens-achtige’ eigenschappen (‘geduldig’, ‘vriendelijk’) en activiteiten (‘reken het kwaad niet aan’, ‘kan alles verdragen’) worden plastisch aan ‘Liefde’ toegeschreven. In die optie zou dit woord, geschreven met een *hoofdletter*, moeten worden ingezet zonder het lidwoord ‘de’. Het gaat figuurlijk over ‘(Vrouw) Liefde’, zoals er ook personifiërende oden zijn te vinden op ‘Vrouwe Wijsheid’ in het *Oude Testament*.

In het systematisch in drietallen opgezette priamel valt plotseling een opmerkelijke ellips: in 13:8 staat de mededeling ‘drie gaven (profetie, klanktaal, kennis) zullen verdwijnen’. Als de auteur daar in 13:9 op terug komt, wijkt hij ineens van het ternaire principe af. Dan noemt hij alleen nog ‘profetie’ en ‘kennis’. Suggestief ‘vergeet’ hij de ‘klanktaal’ nog wéér te noemen. In deze tekst is die kennelijk ‘intussen al verstomd’. Zo schrijft een retorische auteur zoiets tijdelijks als ‘klanktaal’ met enig *dédain* zelfs ‘fysiek’ zomaar uit zijn tekst weg!

Er valt nóg een ellips in de subtiële ‘argumentatie’ die de tekst had opgezet. Logisch zou te verwachten zijn, dat de auteur, na zijn bewering dat allerlei gaven in duurzaamheid en kwaliteit *beperkt* zijn, zijn met contrasten opgebouwde betoog ook weer – contrastief – zou beëindigen met een opmerking over de *onbeperkte* duurzaamheid of de *onbegrensde* kwaliteit van ‘Liefde’. Na ‘nú zijn er nog ..’ verwacht de deskundig ‘voorgeprogrammeerde’ lezer voortzetting van de serie met ‘maar dán ..’. De auteur doet dat echter niet. Hij doorkruist de gewekte lezersverwachting door ineens af te wijken van de ternaire systematiek van poëtische contrasten en parallellen. Daarmee valt impliciet extra aandacht op z’n thema dat ‘Liefde’ de *essentiële* kwaliteit is. Daarmee *suggereert* hij tevens, maar wél efficiënt, dat zij ‘dús’ de *enige* is die *niét* gedoemd is ooit te verdwijnen! De andere twee zullen immers achterhaald zijn, zodra ‘*we oog in oog met God staan*’ (13:12^a).

*Nú is er weliswaar nog dat drietal: Vertrouwen, Hoop en Liefde.
Maar de belangrijkste daarvan – moet je weten – is Liefde!
Wees dus vooral uit op Liefde!*

Vandaar dat deze laatste zin ‘Wees dus vooral uit op Liefde!’ een uitnodiging vormt die thematisch de ‘pointe’ van het priamel afrondt. De volgende zin, 14:1^b (‘de gaven van de Geest’) grijpt weer terug óp en sluit aan bij 12:31^a: ‘de hoogste gaven’.

Het fragment 12:31^b t/m 14:1^a vormt in de tekst van Paulus een relatief autonome *digressio* – in de vorm van een retorisch-poëtische amplificatio – ingelast om met allerlei literaire procédés de feitelijke superioriteit én de exclusiviteit van ‘Liefde’ te onderstrepen.

Dr. L. Wierenga is romanist en geassocieerd lid van het onderzoeksveld Literatuurwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen.

Noten

1. Zie de pro- en contradiscussie bij D.C. Arichea, *Silence of Women in the Church*. In: *The Bible Translator*, 46 (1995), nr. 1, p. 107 en 108-110.
2. Over 'ethische bewijzen', zie mijn *De Macht van de Taal/de Taal van de Macht*. Kampen 1996, p. 41-52. 'Ethos' staat hier voor 'persoonlijkheid'.
3. Een 'isotopie' is een verzameling termen die verwijzen naar één werkelijkheidsgebied. 'Akker', 'ploegen', 'maaien', 'oogsten', 'boer', e.d., vormen een 'agrarische isotopie'. 'Isotopische homogeniteit' is de voorwaarde voor een effectieve lectuur van een tekst. Zie U. Eco, *Les Limites de l'interprétation*. Paris 1992, p. 125-151.
4. Een weergave als 'de spelregels opleggen' (wat is dat eigenlijk?) lijkt me niet uitvoerbaar (cf. Liddell & Scott). 'Een wedstrijd uitschrijven' of 'voor een wedstrijd oproepen' zijn als metafoor wonderwel te verzoenen met de *communicatieve betekenis van kērusso* (bekend maken, een bericht verspreiden).
5. Dit verschijnsel wordt ook wel 'reïficatie' genoemd. Voor deze gefixeerde terminologie, cf. L. Wierenga, *Het vertalen van 'bijbels-theologische termen'*. In: K.G. Pieterman (red.), *Elementen van bijbelvertalen*. Haarlem 1992, p. 97-118. Deze reïficatie is beïnvloed door een *statische theologie* die, in haar lange historie als 'wetenschap', veelszins verzuimd heeft haar eigen concepten te voorzien van een *metataalig* geconstrueerde 'eigen' terminologie. In plaats daarvan heeft ze haar vakterminologie ('metataal') vaak ontleend aan en laten samenvallen met het primaire vocabulaire dat ze in bestaande bijbelvertalingen aantrof ('objecttaal'). Zo is een amalgaam ontstaan van 'vertaaltraditioneel religieus Nederlands' (= kerktaal) en 'theologisch jargon'. In dié zin is in de NBV nogal eens sprake van 'vertaaltraditiel', onverenigbaar met tenminste één leidend principe van het project, dat van 'goed, natuurlijk, hedendaags Nederlands' als *doeltaal*.
6. 'De wil' duidt het 'wilsvermogen' aan. Hier gaat het echter niet om dát 'gereïficeerde' begrip, maar om de activiteit van God die iets teweeg bracht, 'omdat hij dat (zo) wilde' of 'omdat dat in zijn opzet paste'.
7. Dit tweeledige subject in 1:5 eist een meervoudige werkwoordvorm (> 'bewijzen').
8. Een opmerking waarvan de raadselachtigheid wellicht aan de auteur verweten kan worden. Voorlopig houd ik het erop dat hij bedoelde te zeggen: 'Wat ons betreft, onze manier van denken is geïnspireerd op die van Christus'.
9. Een paar incidenten die ik als uitglidders beschouw. (1) In 9:19 is 'onder de wet staan' een relic uit een oude bijbelvertaling. Krijgen we t.z.t. ook nog het complementaire 'onder de genade staan'? (2) In mijn idiolect is 'een hemels mens' (15:48) is een 'bijzonder lieve vrouw', en dan ook nog ironisch! 'Het mens' duidt in het Nederlands een 'vrouw' aan; 'de hemelse mens' kan dus desnoods wél. In 'Is er dan niet één wijs mens onder u die tussen broeders en zusters uitspraak kan doen?' lijkt de auteur dus aan 'positieve discriminatie' te doen! Advies: vervang waar mogelijk 'een mens, die' door 'iemand (degene) die' of 'ieder die'.
10. Een uitvoerige literatuurwetenschappelijke beschrijving volgt hier niet. Zie L. Wierenga, *De pen van een die vaardig schrijft*. Kampen 1997, p. 139-146. Cf. J.P. Fokkelman, *Dichtkunst in de bijbel*. Zoetermeer 2000, p. 28.
11. J.A. Cuddon, *Dictionary of literary terms and literary theory*. London 1991. Zie Wierenga 1997.